

عبداللہ قمروداغی
(مہلا علی)

منہج قرآن
را سوزانی
کوردی لہ میروودا

www.iqra.ahlamunqada.com

پاڳوڙاني گورد له ميڙوودا

عبدالوللا قهريزاد

(مهلا هلي)

سليمانی ۲۰۰۴

زنجیره‌ی کتیبی دهزگای چاپ و په‌خشی سردهم
کتیبی سردهم ژماره (۲۷۸)

سهرپهرشتیاری گشتی زنجیره
نازاد بهرزنجی

پاگونزانی کورد له میژودا

بابمت: میژوویی

نووسینی: عبداللہ قەرمەداغی (مەلا عەل)

تایپ و مۆنتاژ و دەرھێنانی ھونەری: نووسەر

چاپی: یەکەم / سوێد

چاپی: دووھم / سلیمانی

تیراژ: ۱۰۰۰ دانە

ژمارە سیاردن: ۴۱۷ ی ۲۰۰۴

ماڤی لە چاپدانەوه‌ی ئەم کتێبە بۆ دەزگای چاپ و پەخشی سردهم پارتێزراوه

www.sardam.info

پیشکش شد به :

نُوارہ گانی کورد

کوردستان

کوردستان یه کینکه له کۆنترین ئه جیگایانهی که به کمین کۆر و کۆمهلی ئاده میزادی تیدا نیشتجی بووه، وه کو خوزستان و نینوان دور پرویار، زهوی کوردی کوردستان نه کمینته رۆژه لاتی ناو پرستی ناسیای رۆژناوا، بهک ولات پینگ ناهینیت، زهوی کوردستان دابش بووه به سمر نیران و تورکیا و عیراق و سوریا. وشه ی کوردستان باوه پینکراو نیبه له پروی قانسونی دوه لیبوه، به کار ناهینریت له نهخشو پرتووکی نه تلمسیدا، کوردستان ده کمینته هیللی دریزی ۳-۴. پله له رۆژه لانهوه ۳۷-۴۸ پله له باکورهوه.

سنووری کوردستان:

لیمر نهوهی کوردستان دابش بووه ههر لایمش بزخوی لینی کم کردۆتوه، نهوانه ی لیمر کورد و کوردستانیان نووسیوه نه یخهینه پرو: نهخشی کوردستان زیاتر شیوهی لاکیشی ههیه.

- نایه‌توللا مردوخێ نەبێت: ڕووبەری کوردستان ... ۱۳۵ کم ۲.
- جەلال تالەبانی لە کتێبه‌که‌ی خزیدا نووسیبووەتی . ۹، ۶۵ کم ۲.
- هەندێکی که ڕووبەری کوردستان به ۴۵ ههزار کم له قهلم هه‌ده‌ن.
- دکتۆر قاسمەر له کتێبی: کوردستان و الاکرد، ڕووبەری کوردستان به ۴، ۹، ۶۵ کیلۆمەتری دووجا، دانەنیت و درێژی کوردستان له باکوور و هه‌ بۆ باشوور به ۱ کیلۆمەتر و پانتایی تینکرای به ۲۰ کم له بێشکی باشوور و له‌باکوور و هه‌ زیاتر نەبێت.
- دکتۆر عیسمەت شەریف وانلی له کتێبی شۆشی کوردستانی عێراقدا پێوانە‌ی کوردستان به ۵۰۰۰۰ کیلۆمەتری دووجا دانەنیت.
- حەدالە مستۆفی نووسیبووەتی کوردستان ۱۶ ریلایه‌، له‌ گە‌ عێراقی عەرەب و خۆزستان و عێراقی عەجم و نازە‌ ریلایان و دیارە‌ گە‌دا هه‌و سنوور.
- ئە‌مۆنس له کتێبه‌که‌ی خزیدا به‌ ناوی: « کورد، تورک، عەرەب » نووسیبووەتی باکووری کوردستان به‌ هیلکی نیوان یریشان و ئەرزووم و ئەرزنجان دیاری کراوه‌، ئەر خه‌ته به‌ ده‌وری مەرعه‌دا هاتوه‌ و گه‌ به‌شێته‌ حەلمب، له‌ خوارو و رۆژ ناواوه‌ له‌و ته‌ پۆلکانه‌ ده‌رچوه‌ و که‌ له‌ پێکی ڕووباری دیجلە‌دان و له‌ دوایدا به‌ لای شاخی حەمریندا ده‌ گه‌شێتموه‌ تا سنووری نیوان عێراق و ئێران ده‌ ڕوات، له‌ رۆژه‌ لاتمه‌ به‌ کرماشان و سه‌ و سه‌قز و مه‌هاباد و ورمی و خۆی و ماکوذا، واته‌ به‌شه‌ کورد نه‌شینه‌ که‌ی رۆژ ناوا‌ی ئێران، تی ئه‌ پێت و به‌ره‌و خوارووی رۆژ ناوا‌ی یریشان ده‌ ڕوات.
- له‌ دائیره‌ی مه‌عاریفی ئیسلامیدا هاتوه‌: کوردستان سه‌ر زه‌ویه‌ که‌ی به‌رینه‌ که‌ درێژایه‌ که‌ی له‌ خوارووی رۆژه‌ لاتمه‌ لورستان تا سه‌رووی رۆژ ناوا‌ی مه‌لاتیه‌ ۶۰ مایله‌ و پانایه‌ که‌شی ۱۲- ۱۵ مایله‌ نەبێت، پانترین جینگای له‌ نیوان موصل و ئه‌راتدا به‌ که‌ نزیک به‌ ۲۵ مایله‌.

● قاموسی اعلام چاپی مستمبول سالی ۱۸۹۶، که نهمش تنها سرچاوه‌یه که له‌گاتی ئیمیراتزیه‌تی عوسمانیدا ده‌ست نیشانی و ریلایه‌تی کوردستانی کردوه که دریزی خاکی کوردستان ۹۰۰ کیلومه‌تر و پانیه‌کی له نیوان ۱۰۰-۲۰۰ کیلومه‌تری داناوه.

مەردوخ له کتێبه‌کی خزیدا سنووری کوردستان وای دیاری ده‌کات:

کوردستان، له باکوره‌وه نهم‌مستانه، له رۆژه‌لاته‌وه نازرباجان که عیراقی عجم و خوزستان کێوه‌گانی زاگروس لم پارچه‌مین، له خوارویه نه‌گاته عیراقی عه‌ره‌ب، له رۆژناواشه‌وه زه‌ویه‌گانی ناسیای به‌چوک نه‌گرتیه‌وه، نابته‌تولا دیسان له لیکۆلینه‌وه‌گانه‌وه ده‌گرتیه‌وه که کوردستان له باکوره‌وه کێوه‌گانی نمرات و له رۆژه‌لاته‌وه سنووری خوزستان و قارس و زه‌ججان و ورمی و ماکۆ، له خواره‌وه لای سه‌رووی به‌غدا، عیراقی عاره‌ب و له رۆژه‌لاتی چۆمی فورات تا نزیک به‌غدا ده‌گرتیه‌وه، به‌م چۆره به‌شیک له نهرزروم و هه‌ندیک له ناوچه‌گانی رۆژه‌لاتی ناسیای به‌چوک و نازرباجانیش به‌ خاکی کوردستان نه‌مه‌نیت.

کورد به‌ واتای زانستی به‌ک نه‌ته‌وه پێک ده‌نی؛ به‌ک نیشتمانی تایبه‌تی، به‌ک زمانی تایبه‌تی، په‌ره‌ سه‌ندنێ میژووی تایبه‌تی، په‌یه‌ندی نابووری ناوخۆی تایبه‌تی، فره‌هنگ و هه‌ستی نه‌ته‌وايه‌تی تایبه‌تی ناوخۆی هه‌یه، کوردستان واته‌ نیشتمانی کورد له‌ چهند لایه‌که‌وه. پێوانه‌ی جو‌راو‌جو‌ریان بۆ نووسیه‌وه‌هه‌ندیکێ ته‌خه‌ینه‌ روو:

له‌ رووی جو‌گرافیه‌وه‌ به‌مه‌ریه‌که‌وه‌یه، له‌ رووی سنووری سه‌یاسیه‌وه‌ به‌ شیه‌یه‌کی سه‌ره‌کی له‌ نیوان تورکیا، ئێران، عێراق و سوریا، دایه‌شکراوه. له‌ هه‌ر په‌کێک له‌ ولاته‌نه‌دا به‌ ئاره‌زووی خۆیان سنووریا بۆ داناو. له‌ تورکیا به‌ کوردستانی تورکیا ته‌لێن نه‌نا‌تۆلی رۆژه‌لات، کورده‌گانی کوردستانی تورکیا هه‌موو له‌ ناوچه‌ی رۆژه‌لاتی وولات نیشه‌جین،

ناوچەى كوردستان له بەشى باكور وىلايەتى ديوورغى، نەرزروم و قارسى.
 له ناوچەى نەرزروم كوردەكان به تايبەتى له بەشى رۆژەلەت و باشورى
 رۆژەلەت نىشتەجىن، ھەروەھا له بن كىنەكانى بالى رۆژناوای نەراواتر
 ناوچەى قاغىزمان و تۆزلوكە لەندا ھەن، له بەشى خۆرناوای ناوچەكە
 كوردەكان نىشتەجىن و به وىلايەتى سىواس و ناوچەى قانغال و ديوورغى
 گەشتووە، ھەموو دانىشتوانى رۆژەلەت و باشورى رۆژەلەتى نەم ناوچەبە
 ھەموو كوردن و ھەندىك لەم كوردانە كە كۆچيان پىكردوون له سلبىيا و
 له باشورى نەنقىرەدا ھەن، وە له شارە گەورەكاندا نەستەمبول، نەنقىرە و
 نەزمىر نەژىن، ١٧ وىلايەتى كوردەنشىن له توركىادا ھەبە كە بىرتىن له:
 باكورى رۆژەلەتى وىلايەتى نەرزىجان، نەرزروم، قارس، وە له ناوھەند و
 رۆژناوا و رۆژەلەت، له باكور به باشورى وىلايەتى مەلاتىيە، تولىجلى،
 ئالازىخ، بىنگول، مووش، قاراگۆزە ناغدى، پاشان ئادى يەمان، ديار
 بەكر، سىرت، بىلبىسو وان، وىلايەتەكانى باشورى نەورفە، ماردىن،
 جۆلانمەرگە، ھەكارى، كلىيە، نەمش ھەمووى تىكرا كورد نەشەن،
 كوردەكانى توركىا له بەشى رۆژەلەتىيانەو بە برا كوردەكانى بەشى نىزان
 بەبەكمە ھەستراون.

كوردى كوردستانى ئىتوان

نىزان له سەدەى ١٦دا ھەمدان و لورستانىيان له كوردستان
 جياكردەو، تەنھا ناوى كوردستانىيان به ناوچەى نەردەلەن سە « سەندج »
 وتوو كە ناوھەندى نەردەلەن بوو. له نىزان كوردەكان له باكورى رۆژناوای
 ولەندا دەژىن، كوردەكانى پارىزگای نازربايجانى خۆرناوا لەم پارىزگاياندا
 له بەشەكانى رۆژناواو باشورى دەرباچەى نەرمىە كورد نەشەن، له
 خۆرناوای دەرباچەى ماكز، قەتور، شاپور، وەله باشورى دەرباچەو مەھاباد،

پیرانشهر، نغمده، شنز، تکاب، قروه، دیواندهره، یزکان و سردهشت.
 بمشکه‌کی پینی نه‌لین کوردستان « سته یان سئندج » ثمر ناوچانه‌ی
 سر به سنن، سقز، بانه بیجاره گروس «، مریوان، پارێزگای جێنشینی
 کورد پارێزگای کرماشانه، جگه لمعانه کوردینکی زۆر له نیشتمانی خزیان
 دوور کۆتونه‌تموه وه‌ک له خوراسان، بجنورد، فارس و کرمان ده‌ژین و له
 شاره گموره‌کاندا تمبریز و حومه، تاران، بمشینی زۆری کورد ده‌ژین،
 وه‌لمبشی کزتابی روزه‌لانی نیران لاسر سنور تیره‌یه‌کی گزنگی کورد
 ده‌ژی له‌ویلایه‌تی هلوچستان.

کوردی کوردستانی عێراق

له عێراق به‌ ناوی باکوره‌وه ناوی ئه‌بهن، له باکور و باکوری
 روزه‌لانی ولاتدا نه‌ژین و ویلاته‌کانی کوردنشین بریتین له: ده‌وک،
 ناوچه‌ی زاخۆ، مزوری، جیر، عمادییه، عه‌قره، و لمبشی چه‌پی ئهم
 ویلايه‌تموه ناوچه‌ی سنجار و شینخانه که یه‌زیدین، وه‌ کمرکوک و هه‌ولیز و
 سولنجانی، وه‌ له ویلايه‌تی دیاله‌دا ناوچه‌ی خانه‌قین و مهنده‌لی. ئهم
 ناوچانه‌ی کورد نشینی عێراق له‌گه‌ڵ کورده‌کانی نیراندا که له بمشی
 خۆزناوای زاگروندا هه‌ن هاوسنورن وه‌ له‌علاشه‌وه له‌گه‌ڵ برا کورده‌کانی
 توکیا و سوریا‌دا هاوسنورن، کوردی به‌غدا و موصل به‌قعد یه‌کن و زۆرن.

کوردی کوردستانی سوریا

له سوریا ره‌گه‌زیه‌رسته‌کان به‌ ناوی جزیره‌وه ناوی ئه‌بهن، له سوریا
 « کورده‌کان له باکوری ولاتدان » له بمشی باشور هه‌ن و له‌گه‌ڵ
 کورده‌کانی توکیا هاوسنورن، ناوچه‌یه‌کی که له کورداغ به‌ پانای ٤٠

کیلومتر دهست پنده کات تا رژوه لاتی فورات له جینگه بده کدا که نمو
 پروساره نزیک جمدابلسوس دیتنه خاکی سوریاوه درنژهی پی
 نعدات. ناوچه میه کی که به درنژایی ۲۵۰ کیلومتر و پانی ۳۰ کم له
 جزیره دابه نعمانمش ناوچهی رأس العین له بایسه، عامودا، قامیشلی، عین
 دیواده، دیرک، نم ناوچانه له نیوان دیجله و یواری خاپوور که بهشیکه
 له فورات نم بمشه له خاکی سوریا دا، بهشپوهی ده نووکی مراویه، که
 لموانه کورده کانی سوریه و غیراق و تورکیه، همرسی لایان به به کوره
 بمتران، جگه لموانه له شاری دیمشق و حمص و حلب هزاران مالی
 کوردی تپدا ده زی.

له سو فیست له نهمه نستان ۳۵ دی و له نازربایجان ۲۵ دی له
 ناوچهی کاباجان، لاچین و کویاتلی کورد نشینو نادیتوا، زوری کورد له
 شاره کانی یمریقان، پاکو و له کوماری گورجستان و له شاری تیفلیس.
 ۳۶ هزار کورد له شوروی ده زین و نه لنین لهو ژماره به زور زورتره
 بهشیکه بلاوه بیان پیکردوه به پنی تخمینن نم دوایمی کونفرانسی
 کورده کانی سو فیست نه لنین نیو میلیون کورد هه به له شوروی. له
 خوراسان به یک میلیون کورد نغزی و ۱۶۰۰ گوندی کورد نشین هه به و له
 شاره کانی بجنورد و جاجرم و سمزهوار و نیشاپور و شیروان و قوچان و
 مشهد و ده رگمز و که لاتی نادر دا نغزین و شیوهی زمانی همووشیان
 کرمانجی سروو وه جگه لموانمش ۵۰۰۰ خیزانی تاوه کو نیستا هه به
 شیوهی کزچمری و چادر نشین نغزین. نهمو گموره ترین مبله نندی
 کزپورنوهی کورد له خوراسان شاری مشهد، وه له ناوچهی گیلان ۶
 دی همن کاتی خزی نادر شا بردویه ته نهوی یو بهره لستی پروسه کان.
 د. عزیز شمزینی له کتبه گهی خویدا به ناوی جولانوهی رزگاری
 نبشتمانی کوردستان ده ریاره ی سنوری نمتوگرافی کوردستان، سنوری

کوردستان له رژژناوادا له کوردداخموه « سوریا » دهست پندهکا و به ناوچهکانی کیلس، معراش، بستان و لیویریگ دا تیدهپیری و پرو دهکاته باکوور تا پرویاری کیلکیت و مارایه و بیرهو دریای ناوهراست، له رژژهلاتیشموه له شارهکانی بایبور دونولتییموه دهست پندهکات به خوارووی رژژهلاتی فارس و لیواری رژژناوای دهراچهی ورمبدا تیدهپیری، لورستان و ناوچهی بختیاریهکان دهبری و تا دهگاته سنو کرماشان.

له باشوورموه له لورستانموه دهست پندهکات و پرو دهکاته باکووی رژژناو او به خانمقین و کفریدا تیدهپیری تا دهگاته نزیک چبای حمیرین لموی پرو دهکاته رژژناو او به ناوچهکانی خوارووی چبای شمنگار دا تیدهپیری، فورات دهبری و له شاری تهرابلس و خوارووی کورداخ نزیک دهبیتوه تا له سرووی نسیکهندهرونمدا دهگاته دریای ناوهراست. نیلی نیکیتین له کتینهکهیدا، کورد و کوردستان، دهلیت:

ناوی کوردستان به واتا خاکی کوردستان، ناوی بهک ولاتی سهرمخو، سنووری تایهتی، سیاسی خزی نییه، هموویان دارای بهک بنهرهت و نمرادن، نم ناوهش له سدهی ۱۲وه له زمانی فرمانروای سولتان سنجردا پاشا گمیری سملوقیهکاندا پیدای بووه و له شانزه ریلاییت پینگ هاتروه، کورد به زمانی نهکندی و ناشوری به واته به توانا و پالمان و کورد به واته بههیز بوون. کوردوخوی کزکردنموه کوردوخ، بزمانی نهرمنی، کوردوخ، کرت وهلی دراوسینی خوارووی خالد و نزارتر بوون. نهرمنیهکان بهو بمشه کوردانهیان وتوه کوردوخ، عارهب وتویانه باگردا.

به قسهی نسترابوون نهلیت کینهکانی کوردهکان له دیاربهگروه تا موش دریز بۆتموه، نم ناوانه همبوون، تنها نموه نیه که گزهفون ناوی

بردووه، واته پینش گمزهفون نمو ناوانه پاسکراوه. له نینوان سدهی نزی پ.ز تا شمش پ.ز ولاتیک که پاشان بووه ئه‌رمه‌نستان له ژنر فرمانره‌وای خالدى و نورارا تودا بووه. په‌کم نووسر که له کوردستاندا ناوی بردووه حمدالله مستوفی قه‌زوینی بووه له سدهی چواردهی زاینیدا و له ۷۴۰ که له کتیبی «نزه‌القلوب» دایه ئه‌م ویلايه‌ته له روزه‌لانه‌وه به‌سترا‌بو به‌عیراقی عجم، له با‌کوره‌وه به‌نا‌زربايجان، له روزه‌نا‌واوه به‌عیراقی عجمه‌وه، له با‌شوره‌وه به‌خوزه‌ستان، کوردستان بپوه ۱۶ه‌ش که هه‌ربه‌که ئرخینکی خزی هه‌بووه.

نالانی، نالی شتر، به‌هار، خه‌فتیان، ده‌ره‌ندی تاج خاترون، ده‌ره‌ندی زه‌نگه‌نه، دذییل، ده‌مه‌ور، سولتان نا‌باد = چه‌مه‌مه‌ال، شاره‌زور. به‌قه‌سی «یا‌قوت حه‌مه‌وی» دروست که‌ری ئه‌م شاره «زور به‌ن زو‌حاک» بووه که‌رماشان په‌ن‌شتر په‌نیان وتروه که‌ره‌سین، که‌رند و خو‌شان، که‌نگور، ماهی ده‌شت یان ماهی ده‌شت، هه‌ره‌سین، وه‌تام. به‌هار په‌ته‌ختی کوردستانی ئیزان بووه تا هاتنی مه‌غول.

له‌به‌دا نه‌به‌ت‌کیتن با‌سی جو‌گرافای کوردستان له‌سه‌ر نووسه‌ینی مه‌نورسکی ده‌کات له کتیه‌که‌یدا ل ۷۸، جو‌گرافای سه‌روشتی کوردستان له‌سه‌ر کتیه‌ی کورده‌گان، مه‌نورسکی نووسیه‌تی بۆ ئه‌وه‌ی جو‌گرافای ئه‌م به‌شه له ناسیادا با‌شتر ته‌بیه‌ه‌بن، ته‌به‌یت لایه‌نگری دوو خالی گه‌رنگ به‌که‌بن:

● کینوی نه‌ارات

● که‌مه‌دای نه‌سه‌که‌مه‌روه‌نه

له با‌شوری نه‌اراته‌وه به‌دری‌زایی ۲ هه‌زار کی‌لومه‌تر، ئه‌م کینه‌وه وه‌ک به‌ک زه‌نجیره‌ی به‌به‌که‌وه به‌ستراو را‌کیشه‌راو ده‌که‌شین. ئه‌م کینه‌وه له‌سه‌ره‌تا‌وه په‌نک له با‌کوره‌وه به‌لای با‌شوردا در‌ی‌ز بونه‌مه‌وه، پاشان چه‌ند له‌قه‌نکی له‌

به‌دا تمبیت به‌رو تمبیشتی باشوری رۆژناوا، به واته بۆ لای کهندای
ارسی درۆ ده‌بیتوه.

ئەراوات ناوه‌ندی ناوچه کینه‌کانی فراوان و زۆرن که شنبه‌بان «
ئەوانی» و چوار سەریان بریتین له: سەری باکور له گۆڤی، سەری باشور
له جۆلمەرگ، سەری رۆژه‌لاتی له شوشه، سەری خواروش له بای بورت.
«نیوان ئەراوات و جۆلمەرگه کینه‌کانی کوردستان به‌رزایی زۆریان لی
روست به‌وه، له باشوری جۆلمەرگه‌وه خاکی ئێران ده‌ست پنده‌کات، که
بو کێوانی کوردستان به‌سەر ده‌شته‌کانی ناشرودا نەروانیت.

ده‌ریاچه‌ی ورمی له‌گەڵ جینگا به‌رزه‌کانیا له‌ ڤووی ده‌ریاوه میانداو
۱۲۸ مەتر، مەهاباد ۱۳۰ مەتر، شەنۆ ۱۴۰ مەتر، ورمی
۱۳۲ مەتر، ده‌ریاچه‌ی ورمی ۱۲۲ مەتر. ئەو کێوانی که کەوتونه‌ته
نیوان ئەم دوو ده‌ریاچه‌وه، وان و ورمی، ناوی وه‌ک به‌کێبان نیه و ئەو
کێوانی له‌ نیوان دوو ڤوویاردا هه‌ن به‌ناوی زاگۆسه‌ کۆنه‌وه ناو ده‌برن،
ئەم ناوانه‌ش وا ده‌رده‌کەوت که یۆنانی بن، ئەگەر ڤوومان به‌لای
ئەسکەندەر نه‌دا وه‌گیرا ده‌بینن له‌ ماوه‌یه‌کی کەمدا له‌ باکووری ئەم خال‌ه‌وه
چەند کێنیک ده‌نه‌کەون ناوتیشۆروس، ئەم به‌شه به‌ هه‌لێنکا ده‌روات به‌لای
ده‌ریای ڤه‌شدا، تێکرا له‌ سی‌لق له‌ به‌شی باکووری رۆژه‌لاته‌وه درۆ
ده‌بیتوه که بریتبه له‌ تورووس باکووری، تورووس ناوه‌ند، تورووس باشوری
ئەرمه‌نستان.

ناوچه‌ی جینگای دانبه‌شتوانی کورد له‌ چوارچه‌یه‌ی سەروشتی شاخ و
دۆله‌کاندا لوتکه‌ی به‌رز و پانتای و به‌رزایی لوتکه‌ی سه‌خته‌کان دۆلی قول
و فراوان جینگه‌ی میله‌تی کورده، هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه ژێواری خۆیانیان له‌و
جینگایانه‌دا به‌یارداده، له‌ میژووی زۆر کۆندا و له‌ لقه‌کانی تورووس باشوری
و خاکی کینه‌کانی رۆخی چه‌پی روویاری دیجله به‌ «درۆایی بۆتان و

بیشی به کم له نهیلولی سالی ۱۹۶۱ وه تا سالی ۱۹۶۳ له لایمن
کۆمبتهی بهرگری له مافه کانی گهلی کورد، ئهم خشته به هینی سالی
۱۹۶۳ به.

پێوانه کم ۲	کوردستان به کم ۲	سهرز میز خهڵکه که	سهرز میز کورد	پێزی کورد
تورکبا	۷۱.....	۲۲.....	۲۶.....	۶..... ۲۳/
نێزان	۱,۶۴۸.....	۱۸.....	۲۱.....	۴..... ۲۱/
عێراق	۴۴.....	۸.....	۶,۵.....	۲..... ۳/
سوریا	۱۷.....	۲.....	۵.....	۴..... ۸/
سۆڤیەت				۱۵.....

ههروهها به پێنی نهمخشی ناوچهیی لیکۆلینمهی کوردی له پاریس
۵۰۰۰۰۰ کم دوجا کله سالی ۱۹۴۹ دا دیاریکراوه به مهزهندهی نامال
ورامبر ۵۲۰۰۰ کم دوجا به.

به پێنی ئهم خشته به پێوانه ی کوردستان همموری ۵۰۰۰۰۰ کم
دوجا به. و دانیشتهوانی نزیکه ی سی هینده زیادی کردوه. کهواته به
مهزهنده کورد نهمرکه نزیکه ی ۳ ملیۆن دهی.
خشته ی دووم له پهرتوکی کوردستان و الاکرد، درسه سیاسیه و
اقتصادیه، دکتور عبدالرحمن قاسطو

ژماره کورده له وولانتدا	ژماره کورده له کوردهستان	ژماره دانیشتوانی کوردهستان	ژماره دانیشتوان له ۲کم	روپړ په کم ۲	
۴,۹۰,۰۰۰	۴,۶۰,۰۰۰	۵,۱۰,۰۰۰	۳۳	۷۷۶,۹۸۰	تورکيا
۳۳,۰۰۰	۳,۰۰۰	۳,۵۰,۰۰۰	۱۲	۱,۶۴,۰۰۰	نیزان
۱,۵۵,۰۰۰	۱,۴۰,۰۰۰	۱,۶۰,۰۰۰	۱۵	۴۴۴,۴۴۲	عیراق
	۴,۰۰۰		۲۲	۱۸۴,۴۷۹	سوریا

ژبې سده روپړی	ژبې دانیشتوانی کوردهستان	ژبې سده کوردهکان په له گڼل	دانیشتوان له کوردهستاندا له ۲کم	اناوچې کورده په کم ۲	
۲۵	۱۹	۱۸	۲۶	۱۹۴,۴۰۰	تورکيا
۷,۵	۱۷	۱۶	۲۸	۱۲۴,۹۵۰	نیزان
۱۶	۲۳	۲۲	۲۲	۷۲,۰۰۰	عیراق
۱۱		۱۰	۲۱	۱۸,۳۰۰	سوریا

کوردهکان له ۸۵٪ پینک دینن له دانیشتوانی کوردهستان، نمرانی که
 ۴۰۰۰۰۰ تورک و ۳۰۰۰۰۰ نازمربایجانی و ۱۵۰۰۰۰ فارس و
 ۲۵۰۰۰۰ عمرهپ و ۲۰۰۰۰۰ له تیره قومهکانی که وهک تورکمان،
 ناشوری، نمرمن.

برآورد کردنی لوکاتوره تا نیستا نزیکه سی هینده دانیشنوانی
زیادی کردوه وه له کتییی چل سال خبات له پیناوی نازادی کوردستانی
نیزان سالی ۱۹۸۵ نه لیت پیوانه ی کوردستانی نیزان ۱۲۵۰۰۰۰ کم
دووجابه و ژماره ی دانیشنوانی ۷۰۰۰۰۰۰۰ ملین کسه.
خشتی سینیم له پمروتکی « کرد در دائره المعارف اسلام - ترجمه
اسماعیل فتاح قازی »

نعموندز	وانلی	قاسلو	بروک	نیکیتین	
۳,۲۰۰,۰۰۰	۶,۶۰۰,۰۰۰	۴,۹۰۰,۰۰۰	۲,۵۰۰,۰۰۰	۴,۵۰۰,۰۰۰	تورکبا
۱,۸۰۰,۰۰۰	۴,۲۵۰,۰۰۰	۳,۳۰۰,۰۰۰	۱,۸۰۰,۰۰۰	۱,۵۰۰,۰۰۰	نیزان
۱,۵۵۰,۰۰۰	۷۰۰,۰۰۰	۵۵۰,۰۰۰	۹۰۰,۰۰۰	۵۰۰,۰۰۰	عیراق
۳۲۰,۰۰۰	۵۰۰,۰۰۰	۲۵۰,۰۰۰	۳۰۰,۰۰۰	۵۰۰,۰۰۰	سوریا
۸۰۰,۰۰۰	۱۵۰,۰۰۰	۱۶۰,۰۰۰		۲۵۰,۰۰۰	قطفاس
۶,۹۵۰,۰۰۰	۱۳,۵۰۰,۰۰۰	۱۰,۱۶۰,۰۰۰	۵,۵۰۰,۰۰۰	۷,۲۵۰,۰۰۰	

- ۱- نیکیتین، کرد ۱۹۵۶-۴۲
- ۲- اس.آی بروک قومی هکاری ۱۹۵۸- ۳.
- ۳- د.قاسلو، کردستان ۱۹۶۵-۲۳
- ۴- د. عبسمت شریف وانلی کوردستانی عیراق. ۱۹۷۰- ۳.
- ۵- ی.جی نعموندز مجله ی میژوری بهرگی به کم ۱۹۷۱-۹۲

شاخ و روبر و

دەریاچه کانی کوردستان

• شاخه کانی کوردستان:

کوردستان تینکرا ولایتیکی شاخاوییه. له کوردستانی تورکیادا به شه کینه کانی توورووسی روزهلات له قهراخی دهریای سپی ناوه راست به پانایی جوگرافیایی کهنداوی نهمکهندهروونهوه نهگرنتموه. پاشان بهرو باکورری روزهلات درنژ نهبیتموه. له باکورری معرعمش نهبیتنه دووبهش و له به کتری دوور نه کهنموه. بهشی باکور که ناوی ئینگرداغ و نورداغه و بهرزایی ۳.۹۰ مېتره له گهژ کینوی ناگری داغ به بهک ده که ونهوه سه ره شه کینه کانی مه نزوور که بهرزایی ۳.۸۸ مېتره. مرکان و کارگا پارازی بهرزایی ۴۳۸۸ مېتره. نه مانه به به کهوه نه به سترن و پاشان لار نه بېتموه بۆ زنجیره شاخه کانی نه راکس و نه ویش نه بېرت و له کزتا پیدا نه گاته زنجیره شاخه کانی نه رارات.

بهشی دووه به شینوهی که وانی له باشووری مه لاتیبه وه ده ست پنده کات و له گهژ کینه کانی هاچرس که بهرزایی ۲۶۳۹ مېتره و ساسون

که بهرزایی ۲۵۹ مېتره تا باشووری مووش نهرات و پاشان له گڼل
 کڼوه کانی بدلیس و ههکاری که بهرزایی ۳۶۳ مېتره و سېلوداغ له لای
 باشووری ده ریاچهی وانهوه دريژ نه بیتهوه تا نه گاته کڼوی جیبوداغ که
 بهرزایی ۴۱۷ مېتره. جگه له وانه له سنووری باکوړهوه چهند به شه
 کڼونک بهرزاییان بهرام بهر به یکه له وانه کڼوی چه کماک. له باشووری
 نه رزومهوه به شه کڼونکی ناگراوی پالند و دوکن داغ بهرزی ۳۱۲۴
 مېتره، به لای باشووردا زنجیره شاخی بن بنگول ههیه، به لای رزوناوادا به
 بهرزایی تونجلی دريژ بوونه توه. له م به شه دا روبری فورات که به نیو
 بهردی بلورین و زور گه و ده نهرات داپېژشيوه، که دۆلی زور گه و ده و
 سهختی لی دروست کردهوه و جنگای هاتوچزی نیبه.

له باکوړی مهلاتیهوه سهراوهی زور جوان له یکه لا واتا باشووری
 روزه لاتی لازیغ بهرزاییه که ی ۱.۲ مېتره. له لایه که وه تا باکوړی
 موس ۱۵۰۰ مېتر پېریانه. له م به شه دا « ناناتولی » بوومه له رزه
 به ک له سهرا به ک ههیه که له سالی ۱۹۳۹ دا (۲۵) هزار که سی
 کوشتوه. ههرا له سالی ۱۹۶۶ بوومه له رزه له وارتو و، له سالی ۱۹۷۱
 له بنگول و گنجی دوه.

له بهشی باشوور که وانه کڼوه کانی تاروس ناوچه به کی زریان
 گرتوتهوه. نورفا بهرزاییه که ی ۵۵ مېتره. دبار بهر بهرزاییه که ی ۶۵
 مېتره له ویشهوه بهرزاییان ده ک په که، که به ره و نیوان دوو روبر دريژ
 بژتهوه. لهو به شه شدا ته پهی خری ناگراوی قهراچه داغ بهرزایی ۱۹۱۵
 مېتره. زنجیره کڼوی توری عابدین، که له هاردین بهرزایی ۱۱۳ مېتره،
 ده ست پنده کات و له بهشی روزه لاتی به کڼوی بهرتر (هاراکول-
 ۲۹۴۳ م) و کڼوی جودی (۲.۸۹ م) کوتاییان دیت. له کوتایی
 روزه لاتی تورکیا زنجیره کڼونک هه. دوو کڼوی ناراراتی گه و ده و

ناگری داغ بهرزی ۵۲۵۸ مېتره. نهراراتی بچووک بهرزی ۲۹۲۵ مېتره. له لم کيوانه چهند بهشه کيوانک جياده بنه وه. به شينک له وانه به ده وړه ده ریاچه و ان دایه. کيوی تندر وک که بهرزی ۳۳۱۳ مېتر بهرزه. له بهشی باکووری نم دوو کيوانه هه لکه وتوه.

کيوی نالاداغ. ۳۶۱ مېتر و شاخی نيزيريزداغ ۳۵۳۷ مېتر بهرزه. له باشووری واوران داغ بهرزی ۲۵۵ مېتره و هه روا له ناوه لوتکه کيوانه کانی ساتاک هه. له بهشی باکووری ده ریاچه و ان دوو کيوی ناگرين هه: کيوی سپان که بهرزی ۴۴۳ مېتر و کيوی غرود (غرود) که بهرزی دونده کي ده کات. ۳۱۴ مېتر. له بهرزی ۲۵۵۲ مېتری نم کيوانه ده ریاچه په ک هه به ناره کي شیرينه. ده ریاچه که ۱۷۲ مېتر له روي ده ریاوه بهرزه. نم ناوچه په بهرترین ناوچه کوردستاني باکووره. بهشه کيوانه کانی که به ناراراته وه به ستران دهن بهر کيوانه و له باکووره بهر و باشوور دريژ بونه ته وه و له نيوان دوو ده ریاچه و ان و ورمی دان و کوردستاني باکوور له کوردستاني روزه لانت جيا ده کهنه وه. نم کيوانه به بهرزی ناوچه هه رکي و هه ورامان به سترانه ته وه و له وینه بهر و باشووری روزه ناوا شز بونه ته وه. که به که مین لوتکه کيوانه زاگروس دروست ده کهن. شاخه کانی زاگروس به دوو بهشی بهرام بهر به په ک خاکي کوردستانيان تهنیه. روزه لانتی شاخی زاگروس له کوردستاني روزه لانت دایه و دوو زنجیره کيوانه کانی روزه نارابشی له باشووری کوردستان دان.

هه وړه که نه دموندز ده لیت ناتوانریت به ناسانی نار به نم هه موو لوتکه و زنجیره کيوانه دابندریت، هه چهنده له هه موو جينگا و نارچه کانی خوياندا دانيشتوان ناویان ده زان و له راستیدا له هه موو شونینک نهر لوتکه و شاخانه ناوی جزیره جزیران هه به.

روژمه لاتی کوردستان:

چەند زنجیرە و بەشە کینۆیک. جیا جیا و بەرامبەری یەک لە باکووری روژناواوە بەرەو باشووری روژناوا درێژبوونەتەوە. بەرزترین کینۆیان دانپەرە کە بەرزاییەکی ۳۷۴۸ مەترە و لە نیوان سنووری سی ناوەندی تورکیا و عێراق و نێراندایە. پاشان سەپەرەز و قەندیل یان کوگیز کە ۳۷۸۲ مەتر بەرزە گەڵاڵە ۳۳۶۴ مەتر بەرزە. نەختینک دوورتر بەرەو روژھەلات کینۆی چلچەشمە ۳۴۱۶ مەتر بەرزە. ناوی کوردستانی نێران زیاتر لەم کینۆنەرە سەرچاوە یان گرتووە و بەرەو باشوور بە زنجیرە کینۆی ھەورامان (۳۲۱۶ مەتر بەرزە) و جی لۆکە (۳۵۰۰ مەتر بەرزە) ھەن کە بە زنجیرە نا کینۆکانی لورستان و پشتکو درێژ دەبنەو.

باشووری کوردستان:

لە باشووری ناوەندی تورکیا کینۆکانی جودی داغ و شینخان داغ و جلوداغ، لە نیوان رویاری فورات و زنی گەورەدا و، لۆتکە کینۆکانی بیخیر و مینا و گارا بەرەو سنووری نێران درێژبوونەتەوە. لەم بەشە ی زێدا کینۆکانی سەری کوێر ناوا بەرزاییان ۳۶.۳ مەترە و دۆلە بەش ۳۴۴۹ مەترە، خواراپتە ۳۱۶۸ مەترە. لە ناوچەی برادۆست نەگەرچی کینۆکانی سنوور بەرزەن، وەک کینۆی ھەلگورد ۴.۱۳ مەترە، بەلام ڕودە ڕودە بەرەو دۆشتەکان بەرزایی کینۆکانی کەم دەبنەو. بۆ نمونە چیا ی ھەندەرن بەرزایی ۲۷۹۳ مەترە کەوتۆتە باشووری روژناوای رەواندۆز.

لە زنجیرە کینۆکانی کورەکاژا، گوجار، کوکۆرە و ناسۆس لۆتکە ی زۆر بەرز ھەن کە بەرزاییان لە نیوان ۲۹۵۰ تا ۱۹۹۰ مەترە.

بەشە کینۆکانی نەزمیر و قەرە سیرەت بەرزاییان لە نیوان ۱۸۷۰ تا ۱۶.۸ مەتر نەبیت. لەنیو ئەوانە بشدا لۆتکە ی پیرەمەگرون کە لە باکووری روژناوای سلێمانیە، ۳۱۸۳ مەتر بەرزە. لە بەرامبەریدا شاخی

به‌رآنان هه‌به که له‌نیوان ۱۷۳۹-۱۷۷۷ مێتر به‌رزه .

له‌به‌شی رۆژناوایه‌وه چیاکانی قه‌ره‌داغه که به‌رزایی له ۱۳۷۸-۲.۱۷ مێتر ده‌بێت. له‌به‌شی باشوورییه‌وه تونی باباعمره که ۳۶۵. پێ به‌رزه . دیسان له‌به‌شی خۆرناوای ته‌وشه‌وه کینه‌کانی هه‌مرین هه‌لکه‌وتوون که به‌رزاییان ۱۶۴. مێتره . ته‌م کینه‌وه له‌ باشووری رۆژه‌لاته‌وه بۆ باکووری رۆژناوا کشان که له‌ سیروانه‌وه تهنده‌په‌رن و له‌ گۆتایییدا له‌ زنی بچووک‌ه‌وه به‌ دیجله ده‌گه‌ن. شاخه‌کانی شه‌نگار به‌ درزایی ۶. کیلۆمێتر و پانایی ۱۵ کیلۆمێتر و به‌رزایی ۱۶. مێتر له‌ نیوان هه‌ردوو رووباردان و تا رۆژناوای موصل کشان.

● روبراه‌کانی کوردستان:

کوردستان خاکیکی به‌پیت و باشه ، سه‌رچاوه‌ی ناوی زۆر و رووباری هه‌میشه‌ ناوداری هه‌به . له‌سه‌ره‌تاره له‌ ناراکس، یان ئارس سه‌رچاوه‌کان ده‌ست پهنده‌گه‌ن و له‌ خاکی بنگوله‌وه که که‌وتۆته نیوان دیجله و فورات له (هه‌زار ده‌ریاچه) سه‌رچاوه‌یان گرتوه .

فورات و دیجله ، که له‌ کوردستانه‌وه هه‌لده‌قوولێن دوو رووباری گه‌وره‌ن. فورات له‌ دوو به‌ش پێکدێت. به‌شی باکووری، له‌ کوردستاندا ناوی قه‌ره‌سووه ، ۴۶. کیلۆمێتره . درزایی سه‌رچاوه‌کانی له‌ کینه‌کانی دوول و داغه‌ویه‌ پاشان له‌ ته‌رزۆمه‌وه دێت و له‌و ناوچه‌یه‌ ناوی روبراه‌کانی که سه‌رچاوه‌یان کینوی چووه‌داغه به‌و ده‌گه‌ن و پاشان به‌ دۆلینکی ته‌نگدا به‌ره‌و خۆرناوا ده‌کشێت و ته‌رزنجان ناوده‌دات و به‌دۆلینکی ته‌سکدا به‌ره‌و خۆرناوا ده‌روات و پینچاوینچ به‌ره‌و باشوور ده‌کشێت و ناوچه‌ی که‌مازا ناو ده‌دات و له‌ شارۆچکه‌ی که‌مالیبه تهنده‌په‌ری به‌ ته‌نێشت کینه‌کاتدا ده‌روات که دۆلی زۆر سه‌ختیان هه‌به .

به شه‌ک‌ی تری که مراد سوی پنده‌لین، درنژایی ۶۱۵ کیلومستره و له‌کینه‌کانی ناگ‌رژان و نالا داغ و تندرک له‌باکووری ده‌ریاچی وان سه‌رچاوه ده‌گرنیت و به‌ره و باکووری متسابیل و له‌دب‌ادین و قاراگوز تینه‌په‌ری جارنکی که به‌ره و باشور ده‌گرنته‌وه توتاق و مه‌لازگه‌ناو ده‌دات، له‌وینوه له‌باکووری مووش شاره‌کانی گه‌نج و پال و پرته‌ک‌ناو ده‌دات و پاشان له‌باکووری کبان له‌گه‌ل لقه‌ک‌ی تری فورات، قه‌ره‌سو، یه‌کده‌گرن. پاش یه‌ک‌گرتنی نه‌و دور رویاره، فورات دروست ده‌بیت. که ۶۴۷ کیلومستر به‌کوردستاندا نه‌روات. نیکرای درنژی فورات له‌نیو‌خاکی کوردستاندا ۱۱۱ کیلومستره و هه‌موو درنژاییه‌ک‌ی ۲۸۰ کیلومستره. رویاری توخه‌سو که له‌باکووری مه‌لاتیبه‌وه ده‌چیتسه‌ر قه‌ره‌سو ۱۹۴ کیلومستر درنژه. سه‌رچاوه‌ی نه‌م رویاره له‌ده‌ره‌وی خاکی کوردستانه. رویاری مرادسو گه‌لی رویاری تری دپته‌وه سه‌ر له‌وانه په‌سو که درنژاییه‌ک‌ی ۲۳۵ کیلومستره.

فورات له‌ک‌ژندا گه‌لی ناوی جزیره‌جوری بووه. سۆمه‌ریه‌کان پنبان گوتوره (یورانونو)، واتا رویاری گه‌وره. بابلیبه‌کان پنبان گوتوره (پراتر). فارسه‌کان به (ئه‌فرات) ناویان بردووه. نه‌که‌دبیه‌کان به (پراتی)، یان (پوراتوم) و گرنگه‌کان به (ئه‌فراتیس) ناویان بردووه که به‌عه‌ره‌بی بۆته (فورات)، واتا ناوی پاک.

دیج‌له - رویارنکی زۆر گه‌وره‌یه. سه‌رچاوه‌ی له‌باکووری کینه‌کانی مه‌عه‌ده‌نه‌وه دیت و ۴۵ کیلومستر به‌باکووری کوردستاندا و به‌شاره‌کانی نادغانی، دیاریه‌گر، حه‌سه‌ن کیف و جزیره‌دا تینه‌په‌رنت. له‌لای چه‌پیه‌وه چه‌ند رویارنک: عه‌نیه‌ر، باقمان، گ‌رزا و بۆتان که درنژاییه‌ک‌ی ۲۲۴ کیلومه‌تره، ده‌رژینه‌ناویه‌وه. دیج‌له‌پیش خابور دپته‌سنووری عی‌زاقه‌وه له‌و جینگه‌به‌شدا رویاری خابور ده‌رژینه‌نیو دیج‌له‌وه، به‌کینک

له لقه کانی خابوور به ناوی هازیل شاری زاخو ناو ده دات. درنژایی دیجله له نیو کوردستانی عیراقدا ۱۵۰ کیلومستره، واتا له هه موو کوردستاندا ۶۰۰ کیلومستره. تینکرا درنژایی دیجله ۱۹۰۰ کیلومستر.

دیجله له نزیک به غدا له گه ل فورات لینک نزیک ده بنه وه و پاشان له به کتری دوور ده که نه وه، تا له باشووری عیراق له شاری قرنه پینکه گن و شط العرب پینکدینن.

سزهریه کان ناوی (نادیگنایان) له دیجله ناوه. نه که دیبه کان پنیان گوتوه (نادیگلایوم)، یان (نادیگلایات). گریکه کان به (تگریس) ناویان بردووه.

تاواژ: رویار یان چومی ناراز له بنگرله وه دیت و ۴۳۵ کیلومستر به باکووری کوردستاندا تینده پهرنت و به نیوان ئیران و تورکیا و سوئیه تدا ده روات و، ده رژنته ده ریای قه زوینه وه. درنژایی رویاری ناراز ده گاته ۹۲۰ کیلومستر.

قۆل ئوزان: سه چاوه ی له باشووری خورناوای شاری (دبراندهره) ی روزه لاتنی کوردستانه وه، به ناوچه کانی زنجان و میانه دا تینده پهرنت. پاشان له باشووری شاری ره شته وه، که له وی به (سفیدرود) ناوی ده بنه، ده رژنته ده ریای قه زوینه وه. گاماسیاب، جهختز = زهرین رود « ۲۴۰ » کم هه روا رویاری « تاتاهز » که ههردوکیان ده رژنته ده ریایچه ی ورمی وه.

زیتی گه وه: درنژاییه که ی ۴۵ کیلومستره سه چاوه که ی له باکووری کوردستانه وه و له کیری هه رگه نه داخ له نیوان ده ریایچه ی وان و ورمینه سه چاوه ده گرت. جولا هه رگه ناو نه دات و دینته باشووری کوردستانه وه ناوچه ی زیبار و یارزان ناو ده دات. به کینک له لقه کانی له رویاری ره واندزوه دیت و له باشووری شاری موسله وه ده چینه سه ر دیجله.

زنی بچووکه: ٤٠٠ کيلزومېتر درېزه له ناوچه‌ی لاجانی روزه‌لانی کوردستانه دیت و. له روزه‌لانی کوردستانه تا باشووری، گه‌لی ربار تینکه‌لی نهم زینه دین، که به ته‌فتهق و نالتون کزیردا رت ده‌بیت و ده‌چینه سەر دیجله. له سالی ١٩٥٨دا له ناوچه‌ی دوکان به‌ریه‌ستیک له‌سەر شو ناوه کراوه که (٧) بلیون مېتری شه‌گژشه‌یی ناو ده‌گرت و مه‌ودای ٥٠ کيلزومېتر چوارگژشه‌یی داگرتوو. نهم زینه پېشتر ناوی کيالوی بروه و دوايي بۆته لاوين.

روباری عوزنم، ٢٣٠ کم درېزه و سەرچاوه‌ی له بازمانوه دیت، دافرق و تروخووماتو ناوده‌دات و ده‌چینه نېو دیجله.

سېروان: له‌پیش زاییندا به (نه‌ترکون) و (تورمه‌ر) یان (تامارا) ناویان بره‌دوه. درېزایی روباری سېروان ٣٨٦ کيلزومېتره، که له کپوه‌کانی روزه‌لانی کوردستانه دیت. له نېر باشووری کوردستاندا روباری تالچه‌رۆ، که ده‌شتی شاره‌زور ناو ده‌دات. ده‌رژننه نیوه‌وه. له ده‌ریه‌ندېخان به‌ریه‌ستیکي گه‌وره‌ی له‌سەر دروست کراوه. شو رووباره‌بش ده‌رژننه ناوی دیجله‌وه.

● ده‌ریاچه‌کانی کوردستان:

ده‌ریاچه‌ی وان: گه‌وره‌ترین ده‌ریاچه‌ی کوردستانه. رووبه‌ره‌که‌ی ٣٧٦٥ کيلزومېتر چوارگژشه‌یه. قولاییه‌که‌ی ١٠٠ مېتره و به‌رزبه‌که‌ی له رووی ده‌ریا ١١٢ مېتره. شو کپوه ناگر پڙنانه‌ی له چواره‌دوهری نهم ده‌ریاچه‌به‌دان. که سوده و سولفات و... هتد له‌وانه‌وه ده‌رژننه ده‌ریاچه‌که‌وه ناوه‌که‌ی سۆر کردوه. له ده‌ریاچه‌به‌دا ته‌نیا یه‌ک جزره ماسی رار ده‌گرت که پنبه‌لین (بلیک).

له باکووری ده‌ریاچه‌ی وانوه ده‌ریاچه‌ی (نازلیک) هه‌یه، له

باکووری روزه‌لانی نهم ده‌ریاچه‌دها ده‌ریاچه‌ی (ئارچک) هه‌یه. له باکووری روزه‌لانی مەعدەن، له‌و جینگه‌یه‌ی که سه‌رچاوه‌ی دیج‌له‌یه، هه‌زار قولو هه‌یه که زۆر قووله و رووبه‌ره‌که‌ی ده‌گاته ۵۰ کیلۆمێتری چوارگۆشه‌یی. ئاوی نه‌میش سۆزه و مارماسی تیندا راو ده‌کرت.

ده‌ریاچه‌ی ورمی: پێشتر پێیان گوتوه (چی چیت)، ئیسراپون پینی گوتوه (ماتینسی). نهم ده‌ریاچه‌یه له‌ خۆزه‌لانی شاری ورمی. هه‌لکه‌وتوه، رووبه‌ره‌که‌ی زیاتر له ۶۰۰ کیلۆمێتری چوارگۆشه‌یه. درنژابه‌که‌ی نزیکه‌ی ۱۳ کیلۆمێتر و پانییه‌که‌ی ۵ کیلۆمێتره. قولابه‌که‌ی له‌ نیوان ۶ تا ۱۵ مێتره. نه‌و ده‌ریاچه‌یه‌ش ناوه‌که‌ی سۆزه و هیچ جزره ماسیبه‌کی تیندا نا‌ژی. له‌ نزیک نه‌و ده‌ریاچه‌یه‌وه دوو ده‌ریاچه‌ی به‌چووک هه‌ن به‌ نینۆ (شورگول) و (قوییه).

ده‌ریاچه‌ی زرنبار: پێشتر به‌ (میه‌ریان) ناویان بردوه. نهم ده‌ریاچه‌یه له‌ نزیکه‌ی سنووری کوردستانی عێراق و، له‌ خۆزنای مه‌ریوان و باشووری روزه‌لانی پێنجوینه. درنژابه‌که‌ی ۴.۵ و پانییه‌که‌ی ۱.۷ کیلۆمێتره و قولابه‌که‌ی ۱۵ مێتره.

له‌ باکووری کوردستاندا ده‌ریاچه‌ نییه. کوردستان به‌هۆی به‌رزیه‌وه ناوه‌م‌وای کێوه‌کانی زۆر ساره له‌ هه‌ندێ لوتکه‌ی کێوه‌کانیدا به‌سالی به‌غری پێوه‌ نه‌مینیت، باران وه‌ک به‌ک نیه له‌ هه‌ندێ جینگا سالانه له‌ نیوان ۲۰۰ تا ۴۰۰ میلیه‌تر نه‌ینت وه‌ نه‌و ده‌شانه‌ی که‌ که‌وتونه‌ته‌ نیوان کێوه‌کانه‌وه‌ بارانی ۷۰۰ یان ۲۰۰ وه‌ هه‌تا نه‌گاته ۳۰۰ میلیه‌تر وه‌ هه‌ندێ جینگاش که‌م بارانه. پله‌ی سه‌رما دیسان له‌ کوردستاندا جزراو جزره، به‌ پینی ده‌شتاییه‌کان و دوور له‌ کێوه‌کان وه‌ نزیکه‌ کێوه‌کان نه‌به‌گزی‌نت و وه‌ک به‌ک نین، له‌ قاراگۆزه که‌ که‌وتوته به‌شی باکوور له‌ زستاندا پله‌ی سه‌رما نه‌گاته ۳-۳۵ پله‌ی سانتیگراد.

کرماشان که کموتوته بمشی باشوری کوردستان له هاورندا پلهی گمرما
 نهگاته ۳ - ۴. پلهی ژور سفر وه له زستاندا له مانگی کانوونی
 دووه‌مدا سرما نهگاته ۱۰-۱۵ وه باران به تینکرای بیسال نهگاته ۴۸۹
 ملیحه‌تر. له سه‌هه‌ندژ - سه‌ه گمرما له مانگی تمموزدا نهگاته ۳۵
 سانتیگرات وه له مانگی کانوونی دووه‌مدا سرما نهگاته ۱۵ پلهی
 سانتیگرات، باران ۵۰۰ ملیحه‌تر له سالی‌کدا، کمرک له تمموزدا پلهی
 گمرما نهگاته ۴۳ ژور سفره‌ه سرما له مانگی کانوونی دووه‌مدا نهگاته
 ۱۴,۵. خانمقین له مانگی تمموزدا گمرما نهگاته ۴۱,۸ وه سرما له
 مانگی کانوونی دووه‌مدا نهگاته ۲ باران ۳۸۵,۲ ملیحه‌تر له سالی‌کدا.

مه‌لاتیه گمرما ۲۶,۵ سرما ۱,۵ باران له سالی‌کدا ۴۴ ملیحه‌تر
 وان گمرما ۲۲,۵ سرما ۳,۵ باران له سالی‌کدا ۳۸ =
 ئورفه گمرما ۳۲ سرما ۴,۵ باران له سالی‌کدا ۴۴ =
 دیاربه‌کر گمرما ۳۱ سرما ۲,۵ باران له سالی‌کدا ۴۷ =

دارستان:

دارستان له کوردستاندا ژوره به‌تاییه‌تی له شاخه‌کاندا.

- ئیزان چوار میلیون هه‌کتار دارستانه زوری داری به‌پروون

- کوردستانی تورکیا ۶٪ له هممو زه‌وی‌دا.

- کوردستانی ئیزان ۳۲٪

- کوردستانی عێراق ۸٪

به تینکرای هممو کوردستاندا دارستان، ۶ میلیون هه‌کتاره کهواته له

١٤ / پرومیری کوردستان.

پرومیری دارستان به هزاره‌ها هه‌کتار:

عیراق	ئیزان	تورکیا	سوریا	کوردستان
١٥٤.	١٩...	١.٥٤٨	٤٤٩	٥٧٤.

ریژه‌ی دارستان بۆ پرومیری هممو

٣.٥ /	١١.٦ /	١٣.٨ /	٢.٤ /	١٤.٩ /
-------	--------	--------	-------	--------

١٥ جزو داری به‌روو لغاو نوو دارستاندا هه‌یه.

کشتوکال له کوردستانی تورکیا له ٢٥ ملیون هه‌کتار زه‌وی ٣. / به‌کار ده‌هیندریت، که لهو به‌شه هممو سالتیک ١,٣ بی به‌رهم نمینیتمه. له کوردستانی ئیزان له ٥ ملیون هه‌کتار زه‌وی که بۆ کشتوکال نمینیت له ٢٤. / به‌کار ده‌هیندریت کهله ١٦. / هممو سالتیک ده‌هینیتمه. کوردستانی عیراق ٨ ملیون هه‌کتار زه‌وی بۆ کشتوکال ١٤. ی نه‌ها به‌کار نه‌هینریت. وه‌ک گنم و جو و نوک و نیک...

بم جزه‌ی خواروه له تورکیا له ١٥. / له ئیزان ٢٥. / له عیراق ٥. / که له ١٥. / به‌جو نه‌کرنیت، جگه لهو پهمو، چه‌ره‌ندهری شه‌کر، هه‌روه‌ها باشرین توتن که له کوردستانی تورکیا و کوردستانی عیراقدا نه‌کرنیت، توتنی کوردستانی عیراق به‌شی هممو عیراق نه‌کات.

دره‌ختی مینو له کوردستانی تورکیا و کوردستانی عیراق و کوردستانی ئیزان نه‌کرنیت و ٣٤ جزو تری هه‌یه، جگه له‌وانه هه‌نار، هه‌لوژه، سینو، هه‌لجیر، هه‌لوژه‌ی زه‌رد، گوێز، هه‌رمی، قه‌یسی، به‌می،

گیلاس، قنخ له همموو کوردستانه کاندای پیاز، شوتی، خهبار، تروزی، کالهک، تماته، باینجان، زهرات، بیبر، کاهو.

کیانلمبری کمزی له کوردستانه کاندای لهناو نهچوون، له سهرهتای سدهی ۱۹دا له کوردستاندا « شیر » همبروه هرچمند نیستا نهماوه، پلنگ ههیه، بموری بهیان له باشوری وان ههیه، ورج، بهراز، گورگ، مینون، پنبوی، چمقل، گمتیار، گهله کنبوی، ناسک، کمروشک، سورچمر، چاله که، دهلهک، بونکه، سه گ گلاو، مریشک، قهله، فالومراوی مالی کرار، همروه ها بالندهی زوریش ههیه کهو، سونکه، کوتر، پزپ، قازو مراوی بالندهی کهی ناوی له ده ریاچه کان و رووباره کاندای ههیه. جگه لهوانه ماسی له ده ریاچه کان و رووباره کاندای همروه ها ماری زور سامناک و ژهراوی و کوشنده، دپشکی پش و زهره، مالیاتی مالی کرار و گا و مانگا و گامیش، مبر و بز، مابن و هینتر و گوندیژ هتد.

سا هانی سروشتی کانزایی کوردستان

نعتی کوردستان له عیراقدا له ناوچه گانی کهرکوک و زمار و خانقین ده رنهینرت. له تورکیا له سیرتو باقمان ده رنهینرت. له نیران له کرماشان ده رنهینرت. له سوریا له قهرچوک ده رنهینرت. نعتی نیران و عیراق و تورکیا زوری زوری هممووی له خاکی کوردستاندا یه، بیهجگه له نوت، ناسن، توتبا، قورقوشم، زیو، کرۆم و مولیدن ههیه. مس له ناوچهی نهرگانه « دیرسیم » ده رنهینرت. له پالو، ناکری و ناوچه گانی دهرویمیری وان مسی خاو دهست نه کهویت له کوردستانی نیران له سنه کبریت، وه له باشوری کرماشان زیر، وه زیو له کابان و خهلوزی بمرد و خوی زوره. خهلوزی بمرد له زوری شوتی بیه گانی کوردستاندا ههیه و به شیهویهکی تاییهتی له سایقانه، تارپیت، وان، کیمه، جیمش، خزکو.

زاخو دا ههیه، ناسن له ناوچه‌کانی مادن، نامیدی، ههیه، قورقوشی خاو له کیانه، کروم و مه‌گنسیزوم له بارزان، زبر و زیر له ناوچه‌ی دیاربه‌کر ههیه، ههروه‌ها گوزگرد له ناوچه‌ی ئه‌ردیش، جۆلمه‌یزگ و باشقه‌لا، نموتی کوردستان به‌شیکێ زۆری نمو نموته پینک دینیت که له رزوه‌هلانی ناوهراست دهرمه‌ینرت، چاله نموته‌کانی کمرکوک له ناوچه‌ی باباگورگور دایه له کمرکوک له سالی ۱۹۷۰دا ۸۳ ملیون تمن نموت دهره‌ینراوه. به‌پینی راده‌ی دهره‌ینانی نموت له سالی ۱۹۵۵ دا کوردستان پینجهمین ولاتانی جیهان بوو له پووی دهره‌ینانی نموتهوه له ههموو به‌شه‌کانی کوردستاندا تیکرا به‌روویوومی کشتوکالی و ناژه‌لی به‌ راده‌یه‌کی به‌رفراوان سه‌رچاوه‌یه‌کی گرنگی سامانی کوردستان پینک دیتن.

له سالی ۱۹۵۷دا له ناوچه‌ی کوردنشینه‌کانی تورکیا ۷,۶۶۲,۴۴۳ سه‌رمه‌ر هه‌بووه، وه ۴,۱۷۶,۰۱۶ سه‌ر بزنی ئه‌مه‌ش که ۱,۴ ی ههموو مه‌رو بزنی تورکیا نه‌گرتهموه، وه ۲,۲۴۰,۸۲۵ سه‌ر گا و مانگا هه‌بووه. له ناوچه‌ی کوردستانی عیراق ۱,۶۷۴,۹۱۲ سه‌ر مه‌ر هه‌بووه که له سی به‌ش دوو به‌شی ههموو مه‌ری عیراقه، ۲,۲۳۴,۲۳۸ سه‌ر بزنی وه ۲۲۶,۸۵۸ گا له سی به‌شی ههموو گا له عیراقدا، وه ۴,۲۷۸ سه‌ر گامیش له ده به‌شی به‌شیکن. کوردستانی عیراق له دینهاتی کوردستانه‌کانی که ژبانی باشتی بووه، هه‌روه‌ها هینسر و ماین و مالیاتی که، له کوردستانی عیراقدا ۲۲,۲۸۹ سه‌ر نسه‌پ و ماین هه‌بووه، وه ۵۲,۴۴۶ هینسر وه ۱۳,۰۰۰ سه‌ر گویندیز هه‌بووه ئه‌مه‌ش به‌رامه‌به‌ر به‌ سینه‌ش به‌شیک. هه‌روه‌ها بالنده‌ی مالی کراو و قاز، مراویو قه‌ل، مریشک...

میژووی کوئی کورد

ووقان کۆنترین جینگایهک که ناده میژاد، کۆمه لگای لی دروست بوو
 بئیت بهرهو شارستانهت ههنگای نابیت خوزستان و نیوان دوو رووبار
 وادی نیل به پینی بهراورد کردنی پاشماوهی کۆن که دۆزراوه تهمه له
 نووسینه گانی کلدانی و ناشوریدا بای ئهم جینگایانه گراوه، ناوچه به کی
 فراوانی شاخاری که به زاگروز ناوبراوه، که شمپۆش له بمشی خۆرناوای
 نهران و رۆژه لاتی تورکیا وه باکوپی عیراقدایه، وه ناوی کشتوگانی ئهم
 جینگایانهی لسمروه ناومان بردن له کینه گانی جینشین ئهمانمه هاتۆته
 خواره وه واته کوردستان، کورد له چمرخی کۆندا به چمند ناوینکی جیاواز
 نووسراوه، ناوه گان له به کمهوه نزیکن، کوردۆ به زمانی ئه کمدی و ناشوری
 به واته به توانا وه پالمان وه گاردۆ واته به هیزبوون. کورد له:

لای سۆمهریه گان به گۆتی، جوتیو جودی

لای ناشوریه گان به کورتس و گاردۆ

لای نارامیه‌کان به گوتی، کارتی، گورتی، گورتی، کاردۆ، کارداکا، کارکتان، کارداک

لای گهلانی نیزان به سیرتی، کۆرتیوی، کوردیوی، کوردارها.
لای گرنگ و رومان به کاردۆسی، کاردخوی، کاردۆک، کوردۆکی،
کوردۆخوی، کوردۆتسی، کوردین، کاردۆتسی، کوردۆنسو کوردیای،
کاردۆیکای، کاردوای،

میژووناسه‌کان به کۆردونیک، کورخیچ، کوریتخ، کرخی، کۆرخ،
کوردوانسی، کورتخ، کرتول، گردیایوی.

میژووناسانی عاره‌پ به کوردی، کاردۆی، باقاردا، کارتاویا،
جوردی، وه‌جودی، ناسیوه.

گه‌زهنفون له‌ کشانوه‌ی ده‌هزار کسه‌که‌یدا به‌رو پۆنان له‌ کتێبه‌که‌یدا
به‌ ناوی کۆزیدیا کورد به‌ کاردۆخین ناو نه‌بات. کورد وه‌ک فارس،
نمغان، تاجیک، تالسن، زمانی تایبه‌تی خزی هه‌یه، ژبانی ئابووری
سهره‌مخ، فره‌هنگ و میژووی تایبه‌تی خزی هه‌یه، له‌بهر ئه‌وه به‌ هیچ
جۆرنه‌ک گه‌لی کورد به‌ گه‌لی فارس یان نیزان دا بنه‌رت، نه‌بیت
په‌رپه‌گنده‌ی پان نه‌یرانیسته‌کان ره‌ت به‌کرنه‌وه‌ چونکه له‌ راستیدا گه‌لی
نیزان نه‌ به‌ لکو کۆمه‌لێک گه‌ل و نه‌ ئه‌وه‌یه‌ی له‌ نیزاندا هه‌ن، له‌ تورکیا دان
به‌ به‌وونی کورد ناننه‌رت و پێیان ده‌لێن تورکی شاخ، له‌ عێراقدا پێیان
ده‌لێن دانیشتوانی باکوور وه له‌ سوریا پێیان ده‌لێن جزییه‌ی.

زمان، ته‌ده‌ب، نووسین

زمانی کوردی له‌ بنه‌مائی زمانی ئارییه، وه‌کو زانراوه پێک هاتوه
له‌ زمانی نیزانی و نمغانی و بلوچی و ئه‌ستێن و گه‌لی شێوه‌ی زمانی
کۆن و تازه‌ی تریش، زمانی کوردی فارسی نییه و کرابیت به‌ کوردی،

ملکو زمانیکی سرمهخزیه و یاسای فونیتیک و سینه کیسی تاییه تی
 نزی هبه، په یوه نډیشی به زمانی فارسیموه وهکو په یوه نډی سربې به
 یوسیموه وایه، یان به شینوبه کی ووردتر، وهکو زمانی ناری سوسری به
 شاخوویه کان به زمانی یتالیاموه وایه. زمانی کوردی بمستراوه به زمانی «
 اونیستا» وه که کتینی پیروزی «ناونیستا» کتینی ناگریسته کانی پی
 نروسراوه، بیروپایه کیش هبه زمانی کوردی وهکو بمشی زوری شینوه زمانه
 نازه کانی تری نیران، بمشی زوری دروست بوونی کوله که کانی له زمانی
 مېندی کزنموه وهرگرتوه.

نډه بی میللی نار کورده کان زور ده ولعمه نډه گهلی سرگورشته ی
 خوربه وشتی نه تموایه تی و گهلی گزوانی و پالوانیتی تیا به، به تاییه تی
 پالوانیه تی بهرگری کردن له قه لای دمدم که نه کونته خواروی ورمی له
 نزیک روبری براندوزوه، همروه ها «مدم و زین» نمیش له شینوی
 شپیر و پمخشانی لاواندنموه دایه.

به کم روزنامه ی کوردی پنی نوترا «کوردستان» له سالی ۱۸۹۸ ز
 له قاهره دهرچوه، دای نموه گوزراوه تموه بز جنیتف، عبدالرحمن به گ
 که به کینک بووه له کوره کانی بدرخان دهرکردوه، دای نوت روزنامه ی
 دووم دای شورش تورکی داممزراوه «مشروته» شېخ عبدالقادر
 دایمزراندوه، پاشان کزملیک له کورده کان له سالی ۱۹۱۳ د لمانا
 جمعاوه ی قوتابیان و روزنامه نووساندا کزملی «هیتیا کوردی» یان
 داممزراوندوه دهستیان کردوه به بلاوکردنموه ی گوزاری «روزی کورد
 ی»، همروه ها پروژه به کی تلف و بیی تازه ی بز زمانی کوردی داناوه. وه
 لمانی ۱۹۱۴ ناوی گوزاره که یان گزوپوه به «هتاوی کورد».

کوردستان ولانیکي شاخوویه، به سرچاوه ی «کان» ده ولعمه نډه،
 شپو و دزلی سموزه، دهشتایه کانی بز کشتوکال به پیت و بهر که تن،

چاکانی له کۆندا لێرهواری چڕ بوون، بهلام نیتا چهند لێرهواریکی کسمی
ماوه.

تایین و باوهڕی کوردان:

پیش نېسلام دبانتهی زهدهشت بوو، پیش نهووش خۆرپرست،
مانگ، نستههکان، ناگر. نیتا دینی نېسلام بهشی زۆری کوردهگانه
ههروهها مژههیی سوونی بهشی زۆری کوردهگانه، وهبهشیکي کم کورد
شیعمن له باشووری کوردستاندا له کرماشان و لورستان. جگه لهمانه،
بمیدی، صارلی، شههک، بجوران، وه نههلی ههق، علی به خوا نهزانده
علي اللهی «به. مسعودی له مروج الذهب بهرگی ۳ له ناو تیرهکانی
کوردا کۆمهلیک له نسرانی وه بهعقوبی و جورقانی ناو بهردوه که له
موصل و دهوورویری شاخی جودی دانیشتو بوون.

هیژووی سهردهرهینانی

پهيوهندی فیو دالی له کوردستاندا:

ههروهک هیژووی سهردهرهینانی فیو دالیزی ولاتی تره، نهو
دولهتانهی لاسر بناغهی سیستمی کزیلهداری و سیرفداریدا دامهزرا
بوون رووخان و تبا چرون که نههش کوردستان نهگرتیهوه، له سهرنکی
ترهوه پروخانی سیستمی خینهکی « پاتریارکی » خینه دهندهکانی چیا.
دراوینگان دهستان پنهکرد له نهجمای نهم دوو پرۆسهیه لاسر ویرانگای
ههردوو سیستمدا فیو دالیزی کۆچهراوه پهیدا بوو له سهقام گیرکردنی
سیستمی فیو دالیزم له کوردستاندا خیل نههشیکي گزنگی ههبووه. پشت
بهستن به بهلگه هیژوویهکان له کوردستاندا سیستمی کزیلهداری له

نارامدانه بووه. مارکس له تیزه‌کانیدا ده‌بارې « خورما سپونه‌کان » پېښ سرمایه‌داری پرونی کردوتموه که له روزه‌لاندې سیستمی کزیلمداری له گزېندا نه‌بووه، چونکه شپږه ناسیایي بهرهم هېنان که له روزه‌لاندې باو بووه دهره‌فتی په‌یدا بوونی شو چشنه سیستمه‌بی نمداره. به‌پېی نروسینه‌کانی مارکس و ټینگلس ده‌بارې شپږه ناسیایي بهرهم هېنان، کوردستان بهی نوهی به قوناغی سیستمی کزیلمداریدا ټیږه‌ی، له کزمنی سره‌تاییموه پروی کرده چشنیکی دیاریکراوی فیودالیزم، که پنی دهورتیت فیودالیزمی کزچمرانه، له ماوهی به‌کم پېنج سدهی کزچیدا سیستمی فیودالیزم له کوردستاندا سرې دهره‌یانا و ده‌گی داکوتا. پاشان چمند بنمهاله‌به‌کی پاشایه‌تی کورد په‌یدا بوون سیستمی پاریاکی له کوردستاندا همرسی هېنا. لیره‌دا نامانویت درېوه بم به‌شه بده‌ین تمها معبستان نوه بوو کوردستان به سیستمی کزیلمداریدا تی نه‌په‌یرووه.

جولانه‌وه‌ی وزگاره‌ی نیشتمان‌س کوردستان نه‌کریته سې قوناغ

۱- جولانه‌وهی به‌کم له سره‌تای سدهی ۱۹ وه دمست پېنده‌کات گرنه‌ترین کم و کوږی ډایه‌رینه‌کانی شو قوناغه نوه‌بوو که حزینکی سیاسی بان سرکردایه‌تیه‌کی به کزمنل ډایه‌رایه‌تی شو جولانه‌وهی نه‌کردووه، به‌لکو نوهی ډایه‌رایه‌تی شو جولانه‌وانی نه‌کرد، ډایه‌رو پېښوا ناوداره‌کانی کزمنلی کورده‌واری بوون، به‌شینک له‌وانه خزیان شمیری نارچه‌کان بوون و به‌شینوه‌به‌کی توندیش ناکزکی له نیوان شو نماره‌تاندا بووه به شعر و شوږ و داگیر کردن دژی به‌کتر، وه‌ک نماره‌تی بان،

نعماره‌تی سۆزان، نعماره‌تی نعرده‌لان... هتد. بۆیه دوژمنه‌کانی گه‌لی کوردیش به باشی سودیان لهو ناکۆکیانه وه‌رگرتوو. وه‌ک عوسمانییه‌کان و صفوی و قاجاران‌ه‌کانی فەرمان‌ه‌وای ئێران. تینکرای راپهرینه‌کان روخساری نهموایه‌تی نیشان نهدن، نهمش نمونه‌ی جولانه‌و‌ه‌کانی نمو قۆناخه‌یه:

- ۱- جولانه‌و‌ی عبدالرحمن پاشای بابان له سلیمانی سالی ۱۸۰۶-۱۸۰۸.
- ۲- جولانه‌و‌ی محمد پاشای بابان سالی ۱۸۱۲.
- ۳- راپهرینی کورده‌کانی زازا له سیناس سالی ۱۸۲۰.
- ۴- جولانه‌و‌ی میر به‌درخانی له جزیره ۱۸۲۱-۱۸۴۷.
- ۵- جولانه‌و‌ی محمد پاشا له په‌واندۆز ۱۸۲۶-۱۸۳۳.
- ۶- راپهرینی کورده‌کانی شنگار ۱۸۳۰-۱۸۳۳.
- ۷- جولانه‌و‌ی میر شریفخانی به‌تلیس ۱۸۳۴.
- ۸- جولانه‌و‌ی عه‌زهدین شیر ۱۸۵۳.
- ۹- جولانه‌و‌ی حسین کهنان پاشا و عوسمان پاشا ۱۸۷۹.
- ۱۰- جولانه‌و‌ی شیخ عبیداللهی شهمزینی ۱۸۸۰-۱۸۸۱، نهمه زۆر گرنه‌گ به‌ و دروشمیان رزگار بوونی کوردستانی ئێران و تورکیا به‌وه، واته‌ ههموو کوردستان.
- ۱۱- راپهرینی کورده‌کانی موصل و نهرزروم و به‌تلیس ۱۹۰۷.
- ۱۲- جولانه‌و‌ی مه‌لا سلیم و شهاب‌ه‌دین له به‌تلیس ۱۹۱۳.

قۆناخی دووهم:

له‌ جه‌نگی یه‌که‌می جیهانه‌وه تا جه‌نگی دووهم، جولانه‌و‌ی نمو قۆناغه زینکوبنکترن و حزبی سیاسی و خاوه‌ن به‌رنامه‌ی یوون و دباریکراو و

سمرکردایه‌تی خبیات نه‌کات، به‌لام سمرزگایه‌تی شورش هینشتا به‌نواوه‌تی له‌ده‌ست چهند راپهرینک ده‌رنه‌چوو.

- ۱- جولانه‌وه‌ی شیخ محمود له‌سلیمانی له‌سالانی ۱۹۱۹-۱۹۳۲.
- ۲- جولانه‌وه‌ی سمکو له‌کوردستانی نیران سالی ۱۹۲۰-۱۹۳۰.
- ۳- جولانه‌وه‌ی شیخ سعید به‌سمرکردایه‌تی حزبی تمعالی کوردستان له‌کوردستانی تورکیا ۱۹۲۵.
- ۴- جولانه‌وه‌ی ناگریداغ ۱۹۲۶-۱۹۳۰.
- ۵- جولانه‌وه‌ی شیخ نعمدی بارزانی ۱۹۳۱-۱۹۳۴.
- ۶- جولانه‌وه‌ی جافر سولتان له‌کوردستانی نیران ۱۹۳۱-۱۹۳۲.
- ۷- راپهرینی کورده‌گانی دیاربه‌کر ۱۹۳۴.
- ۸- راپهرینی کورده‌گانی دیرسیم ۱۹۳۷.

قوناخی سیپه‌م:

له‌جینگی جیهانی دوومه‌وه تا ئهمڕۆ ئهم قوناغه زۆر رنک‌وپنکتر بوو، حزبی سیاسی دروشمی روون و ناشکرا، به‌نگی دیموکراتیبه‌تی نه‌تووی له‌خزی نهدا.

۱- جولانه‌وه‌ی ۱۹۴۳-۱۹۴۵ کوردستانی عیراق به‌سمرکردایه‌تی مه‌لا مسته‌فای بارزانی و حزبی رزگاری کورد که پاشان له‌گه‌ل جولانه‌وه‌ی دیموکراتی ئیراندا ناوخته بوو.

۲- جولانه‌وه‌ی دیموکراتی ۱۹۴۵-۱۹۴۶ کوردستانی نیران به‌راپه‌رایه‌تی حزبی دیموکراتی کوردستانی نیران و پینکوه نانی کۆماری مه‌باد.

۳- راپهرینی کورده‌گانی جوانڕۆ له‌کوردستانی نیران سالی ۱۹۵۶.

۴- شۆرش نه‌یلوولی سالی ۱۹۶۱ له‌کوردستانی عیراق به‌راپه‌رایه‌تی پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق.

۵- راپهرینی نوینی کوردستانی عێراق به رابهرایهتی یه‌گینتی نیشتمانی کوردستانی ۱۹۷۶.

۶- جولانه‌وی گولان پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق ۱۹۷۶.

۷- جولانه‌وی کورده‌کانی نێزان به رابهرایهتی مه‌لا ئاواره و هه‌ندیکه‌ی که ۱۹۶۶.

۸- شۆرش کوردستانی نێزان به‌رابهرایهتی حزبی دیموکراتی نێزان سالی ۱۹۷۹.

۹- جولانه‌وی هیزه نیشتمانیه‌کانی کوردستانی تورکیا پاشان به‌رده‌بجان پێکهینا به ناوی ته‌فگهر له ساله‌کانی هه‌فتادا.

« ۳ »

راگویی‌زان

کردی کوردستان دست دریزی بز هیچ لایه‌ک نه‌کردوه تنه‌ها داوای نازادی و سمریستی و سمریخیزی کردوه له دست دریزی و نمر ولاتانه‌ی که داگیرکمر بوون. همر لیمبر تموش بمشپویه‌کی زور درندانه په‌لامار نعدران و به همموو شپویه‌ک همولی لیماوردنیا نعدانو به‌کوشتن، نازارو نمشکه‌نجه، پینده‌رامه‌تی، لی‌بیزی خوراک، به‌عمره‌بگردن، بمفارس کردن، به‌تورک کردن. دیهات و شار سووتاندن، ناو گزپینی شار و گمهرک و جینگاکان، له کوتابی سده‌ی بیستمدا زور جینگا نازادی سمریخیزیان وه‌رگرت و بوونه ولات، کورد له کوردستاندا تنه‌ها به همدنپک داوای کمیش رازی بووین، به‌لام به ناگر و ناسن وه‌لام دراونه‌تموه... بز نمونه.

کوچکردنی کورده‌کان بو خوراسان:

له ده‌ورانی سفقویه‌کانی فرمانروای شایسته‌اعیل و شاه‌نعماسب و شاه‌عباس بز خوراسان کوچ‌کرانن کوچی گموره‌ی کورد بز خوراسان له سالی ۷۰۰ ی مانگی له ناوچه‌ی خواره‌وه‌ی رامین بهره‌و خوراسان ده‌ستی

پیکرد، شا عباس کوردی بز روز هلاتی تاران هیناو بوو تا بمره‌لستی بکمن له هیزشی نوز به‌گه‌کان. نم کوچ پیکردنه له سالی ۱۰۷-۱۰۸. ای مانگی درنوی کیشا. کورده‌کان له ناوچه‌کانی سنووری به تاببه‌تی له « درون » بان « درونگر » باخود « ده‌گزی نیستا » شونی خزیان داممزراند، دوی نموه کورده‌کان به‌کم شاری خزیان به ناوی « شیروان » داممزراند و له کفاری شاروچکهای خبرشان پینگهی شمیری خزیان دروست کرد که به گهره‌کی کوردان ناسراو بوو. ده نیستا به « قوچان » ناویانگی ده‌کرده‌وو، له کوتای فرمانه‌وای سفویه‌کاندا دؤلی خانی کوردی شادلو، شاری « بجنورد »ی دروست کرد که نیستا شاریکی گرنگی خوراسانه، له نیوان ناواییه ناوه‌نده‌کانی کورده‌کانی میلانلو که نیستا به « نمفراین » ناسراوه، تاوه‌کو نیستاش کوردی تپدا ده‌وی.

وه له کوتای ده‌ورانی قاجاریدا شاری سر سنوور « باژگیران بان باجگیران » بان دروست کردو، « چناران » یش بووه مملبندی فرمانده‌ری کورده‌کانی « زه‌عفرانلو » که نیستا شاریکی خنجیلانی سر به پارنژگای مشهمده، همروه‌ها شاری ده‌گزیان دروست کرد، نم کوچ کردنمش له کورده‌کانی کوردستانی ئیرانموه بز خوراسان بوو به ناوی « ایل چمشگزک » به گورنهی بدلگه میژوویه‌گام نزیکهی ۴۵ هزار خیزانی کورد بمره خوراسان کوچ کراون که نه‌کاته ۲۲۵۰۰۰ کس.

وه له فرمانه‌وایی نادر شادا دوویاره نزیکهی دوو هزار خیزانی کوردی عوممرانلو بز ناوچهی « گیلان » گواستموه، تابینه پهریستیک بز هاتنی رووسه‌کان، نزیکهی ۶۰ گوندی کورد نشین، همعوشیان به زمانی کوردی شیوهی کرمانجی سمروو. قسه نه‌کمن و گوزانکاریان بمسردا نه‌هاتوره، همروه‌ها نادر شا. ۴۰۵۰۰ مالی کوردی له نفشار

ناوچه‌نمازریایجانی نورمی‌وه گواستموه بز خوراسان وه‌له ناوچه‌ی نابیوره‌د و ده‌رجز جی نشینی کردن. پاش نموه‌ی که ناوچه‌ی نعرزوم و بلباس کموته زیر ده‌ستی لموانمش ۳ هزار مالی لمو تایفانه کوج کرد به‌رهو خوراسان و له ناوچه‌ی خمبوشان نالی نالاداغ جی نشین کردن. له خوراسان به‌ک میلیزن کورد همیه وه ۱,۶۰۰ گوندی کورد نشین همیه و له شاره‌کانی بجنورد، جاجرم، سمزه‌وار، نه‌شاپور، شیروان، قوچان، مشهد، ده‌رگز، لموانمش ۵ هزار خیزان تاوه‌کو نیستا هم به‌شینه‌ی کزچمری و چادر نشین نمژین، نمرو گموره‌ترین مملکتندی کزبونمویه کورد له خوراسان شاری مشهد.

زور له میژوو نورسان نطین کورد له خوراساندا له هاتنی عاره‌به‌وه بز سمر نیران ده‌ست پنده‌کات واته له ده‌روویتری سالی ۳۰ ک دا. هرچمند کزچکردنی زور و فروان له فرمانه‌ه‌وای شاععباسدا بووه نمعه راسته... بز پروون کردنمویه نموش وا هندی پرووداوی میژووی نه‌خه‌ینه پروو پیش نمو میژووه‌ی شا عباس - نووسر -

له شمرفتنامه‌ی شمرفتانی بدلیسی - هزار کردوویه به کوردی - له لاپره ۲۳۳ هزار نووسیویه‌تی:

عباسیه‌کان به هزی کزملنی نه‌ینی و له سایه‌ی نازابه‌تی نمبوو موسلیمی خوراسانی، برونه پادشای هممو ولاتی نیسلام، پایته‌ختیان کوفه و پاشان به‌غدا بوو، به‌گمیان عبدالله کوردی محمد: عبباسی سه‌فاحه سالی ۱۳۲ ک ۷۵ هزار هاته سمر حوکم و ۶۵۶ ک ۱۲۵۸ از به کورژانی معتصم دوا پروو بوون واتا ۵۴۴ سال خلیفایه‌تبان کردووه. نمبو موسلیمی خوراسانی کورد بووه، نمبو جمعه‌مری منصور خلیفه‌ی عبباسی له دیوه‌خانی خزیدا کوشتویه‌تی. نمبو دولامی شاعیری خلیفه به مردنی خوش بووه و ده‌لی:

ابا مجرم ما غیرالله نعمه علی عبده حتی یغیرها العبد
 امنی دوله المنصور حاولت غدره الا ان اهل القدر ابانک الکدر
 کوردیه کمی نعمه به: باوکی گوناهاکار خوا له بمنده ناگزویی تا بنده
 له خزی نه گزویی، تو لای منسور بوو بووی و تمای غدورت همبو؟
 بهلی ده زانین باوکه کورده کانیشتم هر نعلی غدر بوون! ثوه نمرونه به که
 پیش هاتنی عباسیه کان له خوراساندا کورد همبووه..
 له اترکنامه تاریخ قوچان، دانری ره مضاعفی شاکری ل: ۲۸.
 کلاریغر اسپانی لسمفر نامه کمی خزیدا وای نورسیوه:

نمرز پننج شممی به کمی ژانویه سالی ۱۶۰۵ زاینی برامبر به
 سالی ۸۰۸ ک گشته شاریک له پی دشت و پستی شاخ، نم شاره ناوی
 خمپوشان بوو، دیواری شاری نمبوو، نم پننج شممه و همینیبه لیره
 مامووه. خمپوشان به کم شاری نوستانی ماد بووه. دانیشتوانی قوچان
 کورد و تاجبکن، تیکرا هموو شیعه مزه مبن. دسان نم میژوو له گهل
 میژوی کرج کردنی کورده کان له کاتی فرمانروای شا عباسدا دوو سده
 سال له پشتره.

دسان له پمروتوکی « منم تمیور جهانگشا، کزکردنوهی مارسل
 بریون له لاپره ۶۳ تمیور ثلثت: من کاتی گه بستمه « قوچان »
 خه لکنیم بینی بالا بمرز و لاشه یان به میز و همره که بیان دارنکی دریز و
 قویان به شانوه بوو، ثیان ویست هیزش بهیننه سرمان و که نیمشبان
 دی به هیچ جزینک له نیمه نه ترسان: همدینک لهوانه چارکال و موو
 زرد، به زمانی قسه یان ده کرد نغفاری و نه عمره بی بوو لیم پرون بووه و
 که ذوانه کوردن و له کوردستانوه کوچیان پیکردون و له قوچان
 نبستمجی بوون. چونکه پیماوانی کورد لیهاتوو بوون، چمند کمینکم
 دارا کرد و له گهلاندا دانیشتم و پیم ووتن نایا ناره زوو نه کمن بینموه نار

سویای منموه و بینه سرباز، لنبیان پرسیم تو کینیت ووتم من تمیورم
 سولتانی ماوراء النهر، کورده‌کان روتیان ئیمه نامانعونت له خزم و کس و
 کارمان دورکمونموه و پنیوستیحان به سربازی نیه، خاوهنی مهر و مالانین
 و ژبانی خومان باش دامزواندوه. نم دیتنه‌ی تمیور لغنگ له سالی
 ۷۷۸ کزچیدا بووه، دیسان نهمش غوونه‌یه‌کی میژووبیه که کورده‌کان له
 خوراساندا هه‌بووه، پنبش شا عباس کزچیان پینکردوون له کوردستانوه بز
 خوراسان.

راگوێزانی کورد له کوردستانی تورکیا

سولتان مرادی چواره‌می عوسمانی

له سالی ۱۶۳۹ زاینی تیره‌ی باجه‌لانی له دیاره‌که‌وه گوزاوه‌تموه بز
 رزژناوای زه‌هاو، ده‌روویهری خانمقین و که‌لوره‌کانی له‌وی ده‌رکردوه.
 ئینستاش تیره‌ی باجه‌لان له ده‌وری خانمقین.

کورده‌کان له کوردستانی تورکیا، له شەری به‌کمی جیهاندا تورکه‌کان
 به‌هه‌مور توانابانموه که‌وتنه‌ کوشتن و سوتاندنی دینهات و راگوێزان،
 سربای تورکیا که‌ خزی له‌م‌رده‌م سربای پروسبادا پی‌رانه‌گیرا به‌شکاوی
 که‌شابه‌وه دواوه، که‌وته‌ ره‌ش‌گیری له‌ ناوخه‌نکی بی‌تاوانی کوردستاندا،
 داخی شکانی خزیان به‌وان‌رشت، له‌م‌ باره‌یه‌وه عبدالعزیز یامولکی
 نووسیه‌تی، سربای تورکیا که‌ به‌شکاوی ناچار بوو نه‌رزوم به‌جیه‌یلنی و
 به‌کشینه‌ دواوه هه‌لی کوتایه‌ سه‌ر کورده‌کان به‌ مال و مندانوه به‌م‌رو
 نه‌مادۆل بایان گوزان و پۆل پۆل هه‌موویانی پنبش خۆدان، کورده‌کانیش
 له‌م‌ر بی‌چه‌کی به‌ره‌نگاریان پنبه‌کرا. کاریده‌ستانی تورکیا بز راگراستن و
 نیشتمجی کردنی زۆرداره‌کی کورد، فه‌رمانی نه‌ینی و تاییه‌تیان ده‌رکرد،
 عبدالعزیز که‌ دینه‌ سه‌ر باسی راگوێزانی کورد بیراره‌ ره‌سمیه‌کانی ده‌ولت

دهکاته بهلنگه چونکه بهراره رهسمیهکان به داشکرا باسی نوو مهسسهله به دهکمن. نهمش غوونه بهکی بهلنگه رهسمیهکاته:

« نهمیت خه لکی ناوچه پر دانیشتوو کورد نشینهکان راگوزان و له ولاتی خزیان دوور بهخرنموه، لمو ناوچاندا جینگیر بهکرنن که ناوچهی پر دانیشتوان و تورک نشینن، به مخرجیک ریزه بان له ۵٪ی سرجمی خه لکه تورکه کهی نوو ناوچانه زیاتر نهمیت، ده بیت گوره پیوان سر کرده و سمرانی کورد له ولات و لاینگران و خیله گانی خزیان جیا بهکرنموه، پاش ثوره بز ناوچه دووره گانی تورکیا دوور بهخرنموه، پنیسته له بهک دا بهرین و کمسیان په بهرندپان به په کتروه نهمینیت، همره ناهیت مندان و لاوان له گمل خزیاندا بهرن، ناهیت تیکه لوی به کتر بهن، همره جزره په بهرندی و تیکه لاریهک نهمیت بیچریت، بینجکه له زمانی تورکی ناهیت به هیچ زمانیکی که بدوین و نهمیت خویره وشتی خزیان بهگوزن، نهمیت به تعاویتی به کزمل و به زورداره کی بهکرنن به تورک « راگوزانی زورداره کی کورد بز ناوچه دووره گانی تورکیا له وهری زستاندا دهستی پیکرد، راگوزراوه کان له رنگادا تووشی بهرینیتی، سمره و بهفر و سهول بندگان بهون به هزار فهاکت و ناخوشتی ده گه بهشتنه ناوچهی دیار بهکراوه کان، هر له پنگادا زیاتر له سی بهشیان مردن، لم باره بهره عبدالعزیز باملکی نوو سبویهتی « تا بهرانهوی جهنگی په گمی جیهانی زیاتر له ۷۰۰۰۰۰۰ کوردی تورکیا مردن یان لغاو بهران « ژاندارمه گانی تورک که په لاماری کوردستانی نیرانیاندا کاری وا دپندان بهمان نه بجا مده گمر هر لموان بهویشتموه، داخی شکانی خزیان له بهرهی جهنگدا به کورد رشت و ره شبگیری کهوتنه گیانی کورده بیتاوانه کان، به پنی راپزرته گانی « کارریکا « که به کینکه له سیاسیه گانی رووس نه لیت تورکه کان له بهک هیزشی کتوپردا ۲۰۰۰۰ کوردسان کوشت، ناوربار لم

بارهموه نووسیویه‌تی تورکه‌کان سکی پیاوانی کوردیان هه‌لدی، ممکی نافره‌تیا بیری تمناعت بزه‌بیا به کچه ساواگانیشدا نده‌هاتمه . هه لم بارهموه عبدالعزیز یاملکی نووسیویه‌تی:

« پنیست ناکات هموو تاوانه پزیه‌هکانی تورک له کوردستاندا بزمیرن، هه نموه بۆخۆی گموره‌ترین بملگه‌یه که به درزای پنگای نینوان کرماشان و خۆشناوای خانمقین لاشه‌ی جوتیاره کورده‌کان که به ده‌ستی تورکه‌کان کوژرا بیون ومن به هه‌ردوو چاوی خۆم دیومن بملار لای پنگاکه‌دا فریدرا بیون » یا ملکی پنی وایه تمنها سوپای روسیا کوردی نیرانی له کوشتاره نامرزیه‌کانی تورک رزگار کرد. له سالی ۱۹۰۵-۱۹۱۴دا تورکه‌کان له گه‌ل دمو له‌تی کۆنیمهرستی نیراندا رنک کۆتن، کوردستانی رۆژه‌لاتیان داگیر کرد له نه‌جایی کوشتار و لشکر کشی داگیرکراندا بریتی و گه‌نده‌خۆری و کم به‌هممی سه‌ره‌تاسه‌ری کوردستانی تمنیه‌وه، زستانی سالی ۱۹۱۸دا نیه‌وی خه‌لکی کوردستان بریتی هه‌راسانی کردن، نه‌وانه‌ی به ده‌ستی داگیرکران کوژران و نه‌وانه‌ی له برسانا مردن، هه‌روه‌ها نه‌وانه‌ی له‌کاتی راگوزانی زۆرداره‌کی له سالانی جهنگی به‌کمی جیهاندا به‌رگی بفر و سه‌رما و سۆله‌بان نه‌گرت و مه‌رگ ته‌نگی پنه‌ه‌لچنین ژماره‌ی ۲۰۰۰۰۰۰۰ کس ده‌بی کار گه‌بشته راده‌به‌ک نه‌و زه‌ویانه‌ی به که‌لکی کشتوکال نه‌هاتن له سی بشی به‌شکی که‌لکی لی وهرده‌گیرا، ناژله‌ و ره‌شه و لاخ به راده‌به‌ک کم بوو بوو به نه‌ندازه‌به‌ک که له چاره‌کی جاران که‌مه‌تر بوو. زیانی گه‌لی کورد به‌م جۆره بوو:

۱۵،۲۰۶ کوژراو، سوتاندنی ۸،۷۵۸ خانوو، کاوول بوونی ۲۰۶ دی،

تورکه‌کان بۆ سزادانی کورد که‌وته چۆنکردنی به‌شیکی ناوچه کورد نشینه‌کان و راپنچ کردنی خه‌لکه‌که‌ی بۆ ناوچه دووره‌کانی تورکیا نه‌م کاره‌ش له وه‌زی زستاندا جیه‌جی کراو له نه‌جیامدا به‌شی هه‌ره زۆری

رېښچراوه‌کان له ړنگا تووشی بغر و سرماو سوله بوون و پښ شموی
 بگمنه جینگا دیاریکراوه‌کان بمشینی زوریان مردن. بم شینویه له ماوهی
 نیوان سالی ۱۹۲۵-۱۹۲۶ له نعلجاسی تاوانه‌کانی تورکیادا زیاتر له
 ۵۰۰۰۰۰ کورد مردن، تورکه‌کان تا شورشه‌کمی کوردستانیان پی
 کوژایموه ۵۰۰۰۰۰ سربازیان لی کوژا. پاشان له ۲۷ئ حوزه‌برانیدا
 دادگای تورک بهیاری خنکاندن ۴۷ تینکوشمیری دهرگرد له شاری
 دیاربه‌کر هملواسران، له وژی ۲۸ حوزه‌براندا همان دادگا بهیاری
 خنکاندن ۹۳ تینکوشمیری تری دهرگرد شوانیش همر له دیاربه‌کر
 هملواسران، پښتیش ۹۱ کسی تر هملواسرا بوون، حکومتی عیسمت
 نینینو نم بهیاریانمی خواره‌وی دژی میله‌تی کورد دهرگرد :

۱- لملوپردنی به کومل، سوتاندنی دیهاته‌کان و ره‌تاری تری درندانه.
 ۲- نعلیشتنی چه‌ک له کوردستاندا و سزادانی شوانمی چه‌کیان
 پنده‌گیری.

۳- ږاگوژانی زورداره‌کی کورد ب ناچه دووره تورک نشینه‌کان و
 نیشته‌جی کردنی شو تورکانمی له گریک و بملکان دهرکرا بوون له
 کوردستاندا.

کوردستانی باشور

کوردستانی کاولکراو به کیمیاپی ناودراو. له لایین داگیرکمران و
 حزبی عطفلمقی... که به ړنگای نا سرما‌بیداریدا سوسیالیزمی دروست
 نه‌کرد!! له ۸۰۰ شویاتی سالی ۱۹۶۳دا نم حربه بوونه فمرمانه‌وا،
 عیراقیان کرده گومی خون به هزاره‌ها کوژاو به نعلکه‌جی و نازار و به
 هزاره‌ها بمندیخانه پر کرا له نیشتان‌پرورو بی لایین له ژن و مندل و
 پیر و گنج، ره‌شه‌کوژی گمشته راده‌به‌ک به نارهمزوی پاسمانه‌کان »

هرس قومی « هرچی بگردایه نهیان کرد بی بزمه‌بی... تمناعت لاشه
کوژراوه‌کانیشیان نه تدایوه، همور مافی مرؤقیان پی شیل کرد.

له مانگی ۱۰ حوزه‌برانی سالی ۱۹۶۳دا پاش نوهی نمختی خزیان
چمپانند و له هیزه دیموکراتیه‌کانی کهیان داو بی هیزیان کردن، پاش ۳
مانگ کموتنوه شم له‌گه‌گه‌گی کورددا، کوشتن و گرتن و سوتاندن و
ره‌بگیری دهستی پیکرد، به کۆمەڵه‌ کوشتن و نازار و نمشکه‌لجه نممش
هرچی کورد بویه لای نموان نموان تاوان بار بوو... له ههمان رۆژدا
په‌لاماری دبهاتی ناوچه‌کانی کوردستانیاندا به همور جزره چه‌کینکی
کوشنده و به فروکه هرچی له توانایاندا همور کردیان، قه‌ده‌غه کردنی
خواردنه‌ممنی و شتومه‌ک له شاره‌وه بۆ دبهات، سوتاندنی کۆژ و کپو،
ده‌غلودانی جووتیاره‌کان، نم حزیه سالی پر نه‌کرده‌وو له ناو چوو... پاش
نوهی کوردستانیان کرده گۆمی خون.

دیسان سالی له ۱۹۶۸وه بوونوه فەرمانه‌وا له عیراقد، جاری
پیشوویان چیان کرد دیسان بوو شیره‌یه کموتنوه کوشتن و برینی مبله‌تی
کورد. به‌لام به هزی بوونی هیزی چه‌کداری گه‌گی کورده‌وه نه‌بان‌توانی زۆر
جینگا بگرن و ناچار له سالی ۱۹۷۰دا له‌گه‌گه‌ پارتی دیموکراتی کوردستانی
عیراقد پینک هاتن و حوکمی زاتی درا به گه‌گی کورد له ۱۱ی نازاری
ههمان سالدا... پاشان وورده وورده پاشه‌کشه‌یان لیکرد و له
۱/۱/۱۹۷۶دا اعلانی شریان کرده‌وه له‌گه‌گه‌ گه‌گی کورددا... به‌وهی که
نزیك بوونوه له‌گه‌گه‌ هندی کۆمەڵه‌ و لایانی که و هه‌لخه‌له‌تاندنیان و
نواڤیش پالپشتی نم حزیه‌یان کرد و چمند هزیه‌کی سهره‌کی کش هتد. له
مانگی ۶ی سالی ۱۹۷۵دا پاش نوهی هیزی چه‌کداری دیموکرات ههرسی
هینا کموتنه‌ راگوژانوهی هزاره‌ها دبهاتی سمر سنور، یه‌زۆر یه‌م لاو لادا
نه‌بان بردن... جگه‌ له کوشتن و نازاردانی پۆله‌کانی گه‌گی کورد، همور

نمخشه‌کانی عه‌فله‌قی بریتی بوو له ناویردنی کوردی کوردستانی عێراق. له کاتێکدا که بهره‌ی نیشتمانی هه‌بوو له نێوان حزبی هه‌م‌ع‌ث و حزبی شیعوی و یه‌ک دوو حزبی دروستکراوی کارتۆنی که به‌م هه‌م‌وو کاره‌ نا‌هه‌م‌وارانه‌ هه‌لسا.

خاکێ کوردستانی باشوور: روبره‌که‌ی ٨٦,٠٠٠ کم^٢. له رێبازی نوێ ت به‌که‌می سالی ١٩٨٨. هه‌رچه‌نده‌ له لایه‌ره‌ ١٧ دا ٨ کم^٢ هاتوه‌ له لایه‌ره‌ به‌که‌م ٧٢ کم^٢. ده‌که‌وته‌ باکوور و باکووری رۆژه‌له‌اتی عێراقه‌وه‌. سنووره‌که‌ی به‌ هه‌لیکی راست له‌ سنووری عێراق و ئێران‌وه‌ به‌ره‌و رۆژناواوه‌ ده‌کشیت، تا ده‌گاته‌ خوارووی جهمان، له‌وێه‌ ه‌وشان له‌گه‌ڵ سنووری عێراق و ئێران به‌ره‌و رۆژناوای به‌له‌دروژ و شاره‌بان ده‌روان، له‌ وێشه‌وه‌ به‌ره‌و چیا‌ی هه‌م‌رین ده‌کشی، ته‌له‌جا به‌ره‌و و باکووری رۆژناوا له‌گه‌ڵ زنجیره‌ چیا‌ی هه‌م‌ریندا ده‌روات تا ده‌گاته‌ فه‌مه‌هه‌، له‌ فه‌مه‌ه‌دا له‌گه‌ڵ پرویاری دیجله‌دا به‌ره‌و ژووور هه‌له‌ده‌کشی، هه‌م‌وو ئه‌و زه‌ویانه‌ی ده‌که‌وته‌ رۆژ هه‌لاتیه‌وه‌ به‌ر کوردستان و هه‌م‌وو ئه‌و زه‌ویانه‌شی که‌ رۆژناوا‌به‌تی به‌ر ناوچه‌ی عاره‌بی عێراق ده‌که‌ون تا ده‌گاته‌ سه‌رو شاری موسل، له‌سه‌ر موسل‌وه‌ به‌ هه‌لیکی راست به‌ره‌و له‌ باشووری رۆژناوا ده‌گات به‌ خوار ته‌له‌مه‌فردا تینه‌په‌ڕی تا ده‌گاته‌ ده‌ کم باکووری شاری به‌عاج، ئینجا به‌ هه‌لیکی راست به‌ره‌و رۆژناوا ده‌روات له‌گه‌ڵ سنووری عێراق و سووریا یه‌ک ده‌گرێته‌وه‌.

ئهم‌ڕ له‌ سه‌رجه‌م کوردستانی باشووردا حکومه‌تی عه‌فله‌قی ته‌نها ٧٧٢٩ کم^٢ به‌ هه‌شتونه‌مه‌وه‌ که‌ ته‌یابدا به‌ژین، باقیه‌که‌ی چۆل و وێزان کردوه‌و با عه‌ره‌بی ته‌یندا نیه‌شته‌جێ کردوون که‌ ٧٨٢٧١ کم^٢. دووه‌هه‌ین قه‌زاغی ته‌سک کرد‌وه‌ی سنووری کوردستان به‌رته‌بیه‌ له‌ به‌عه‌ره‌ب کردن و ده‌ره‌وێشته‌نی به‌شیکێ زۆری کوردستان و ناوچه‌ کورد نیه‌شینه‌کان له‌

ناوچەى ئۇتۇنۇمى كوردستان، بە گونرەى ياساى ئۇتۇنۇمى سالى ۱۹۷۴ و
 نە دەستكارىانەى لە سالتى داھاتوو دا بە سەر نەم ياسايدا ھاتن، نەم
 ناوچانەش جگە لە ۱۵۹۱۲ كم^۲ پارىزگای نەينەوا بە ئەرەى بە ئەواى
 پارىزگای نەينەوا، كە بەشىنكى مۇسل و دەوروىەرەكەى دەگرنەو،
 تەمرىپ بەكرى و لە كوردستان داېرى، ناوچەكانى نەم قۇناغە بەرىتى بوو
 لە: تەلمەغەر، شىخان، ئاكرى و ھەمدانىيە، تەكلىف و لەسەرچەم رووىرى
 پارىزگای نەينەوا كە ۳۷۶۹۸ كم^۲، نەوا نەكاتە ۱۵۱۹۲ كم^۲، دووہ قۇناغ
 بەرىتىن لە « ناوہندى كەركوك، قەرەھەسەن، شوان، تازەخووساتو، باپچى،
 داقوق، قەرە ھەلجىر، عەباسى، ھەوىجە، زاب، دوس، ئالتون كۆپرى،
 سەرگەدان كە رووىەرەكەى ۱۰۳۹۱ كم^۲، لە پارىزگای صلاح الدىن قەزای
 دووز كە ۱۹.۴ كم^۲، قەزای خانەقەين ۳۹۱۵ كم^۲، قەزای مەندەلى
 ۶،۵۸۶ كم^۲، ۲. ۵۸۶ كم^۲، ۲. ۵۸۶ كم^۲، ۲. ۵۸۶ كم^۲، ۲. ۵۸۶ كم^۲، ۲. ۵۸۶ كم^۲،
 پارىزگای دىبالە و لە قەزای بەدرە لە راست كە رووىەرەكەى ۳۷۴. ۲ كم^۲،
 قەزای عەلى غەربى لە مەيسان كە ۲۲۲۴ كم^۲، واتە داېرىنى
 ۴۹۴۴۹ كم^۲، ۲. ۴۹۴۴۹ كم^۲، ۲. ۴۹۴۴۹ كم^۲، ۲. ۴۹۴۴۹ كم^۲، ۲. ۴۹۴۴۹ كم^۲،
 ئۇتۇنۇمى. بەمەرەبەردى ئەواى نەم رووىەرە فراوانە كە لە ئۇتۇنۇمى
 دەروازىراوہ. سەھەين قۇناغەش راگويزانى ناوچە سەورەكان بوو بەز
 ئۆردوگا زۆرەملىيەكان كە نەيكەى ۸۰۰۰ كم^۲، ۲. ۸۰۰۰ كم^۲، ۲. ۸۰۰۰ كم^۲،
 گەرتۇتەو بۇ نەم نەخشەيە لە سوليمانيدا نەم ئۆردوگايانە دروستكران:

پىنالىك، ژاراوہ، بەشەستىن، تووہ سووران، بەنگرد، رانىيە، چوارقورنە،
 كەناروى، كارىزە، سوورە قەلات، قەلاچولان، عەنەب، سىروان، زەمەقى،
 خووسال، راوگان، ئالپاريز، زاپەين، قادسيە، تاسلوچە، ئاللايى، تەينال،
 تەكى بەردە سوور، نەحمەد ئاوا، باوہ نوور، نەسر، براپەتى، ھەود، ھەند.
 نەمانە ھەمووى بەرىتىن لە ۲۹ ئۆردوگا. لە ھەولير راگويزاراوہكان برانە

قوشته به، صدام، گرد مهلا، سنبیران، کانی قرژاله، همبجیره، کمس
نغان، شاونس، پیرزین، بحرکه، بهستزده، دینگله، دیانه، سیده کان،
گزه ترو، که همموی برتیه له ۱۵ نوردوگا.
له دهزک راگوئزراوه کان برانه نوردوگاکانی:

هیزاقا، ده رکا عجه، بیرسقی، باتیف، بیگوقا، کورینگافانا،
باگیرات، قواس، زیرالوک، کوانی، سیلادزه، سیری و تلکبری، واته پتر
له ۱۲۵۰ دیهات له ۵۹ نوردوگادا کزکرانه تموه.

چوارهمین قوناغیش به هوی جنگی عیراق و نیران بۆ جاری دووم
ده بان شارو لادیی که راگوئزراونه تموه، چمندین لهو نوردوگایانش که له
قوناغی سینه میندا دروست کرابون هممویان راگوئزراونه بۆ
شاره گموره کان، به ناواری و ده ریمدهری کردن و له خاکی خویان
ده پیریندران. بۆ نم مبهستش نوردوگای تازهی وه کو پیره مه گرون و
نوردوگای ههلبجه بان بۆ دروست نه کات، بعم جزره نیستا کوردستان له
... ۸۶ کم ۲ی تمها ۷۷۲۹ کم ۲ بۆ کورد هیشته تموه، که شمیش
ده کمینته سنووری شاره گموره کان و دهوویبری جاده گشتیه کان.

قوناغی نم دواپیش سالی ۱۹۸۹، شاروچکهی سفنگسری راگوئزا
که ۱۲... کسی تیندا بوو وه ۲۴... خانوو بهره که ناوهندی ناحیهی
نادهشت ده کمینته ۱۳ کم باکوری رۆژئاوای قهلاذزی، وه ۸۱ کم دوری له
باکوری رۆژئاوای سولیمانیه پاش شموی راگوئزان شاروچکه کمشی تخت
کرد. همروه ها راگوئزانی ژاراره، تووه سوران، که دوو کۆمه لگا برون له
قهلاذزی شموانیشی راگوئزا، له سهره تای مانگی ۶ سالی ۱۹۸۹ دا
ناگاداری دینهاته کانی دۆله رهقه و دۆلی شاور، ناوچهی بیتوین، هممو
گرنده کانی سنووری رانیه ناگادار کراون دینهاته کان بهجینهیلن و بینه

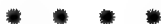
دهوری رانیه. همروه‌ها دینی قادرناوا، ماخوینزان، سورکان، حیلک، ممک، نمایش هموو ناگادار کراون وه رایان نه‌گوین.

نمیه کارساتی ناهمرواری عفلقیه‌کان بهرامبر به گملی کوردی کوردستانی باشور، همروه‌ها ناگاداری قه‌لادزی کراوه نمایش هموو راگوین نه‌کمن، نمیش که باخ و بینستان و کیلنگه له کوردستاندا واز لی نمیشرت به زوره ملی که بۆته هۆی گرانبه‌کی زور... له کاتینکا نمیم نووسی هیشتا قه‌لادزی رانه‌گوینرا بوو، پاشان نمیش راگوینرا و نوو شاره میژوویه همووی تمخت کرا. شاری قاره‌مانی هه‌لبجه، شاری شهیدان، سېهم شاری جیهان له دوی ناغازاکی و هیزوشیما له ۱۹۸۸/۳/۱۶ دا رۆنی عفلقی به ۸ فرۆکه و شانزه چار به ده‌بان بزمای کیمیاوی یان له شاری هه‌لبجدا و له نه‌جیمی نم تاواندا ۵ هزار شهید و زیاد له ۱۰ هزار کس بریندار کران و خیزانی را هموو کسی لنده‌رنه‌چوو، مندالی ساوا له باوهشی دایک و یان به کۆلی باوکیوه شهید بوون.

وو بمری هه‌لبجه ۱۵۲۳ کم ۲ زیاتر له ۷۵ هزار کس تنها لغاو شاری هه‌لبجدا نژیان، همروه‌ها رۆنی عفلقی سده‌ها دینهات و شارۆچکە تر له کوردستاندا کیمیاوی به‌کار هیناوه، که بۆته هۆی شهید بوونی هزاران کس له دانیشتوانی دینهاته‌کان، له سوسینان له ۱۹۸۸/۳/۲۲ دا ۷۵ کس مندال و ژن و پیره‌ژن و لاو شهید کران، به‌سده‌ها برینداریش، له شاناخسی و قزله‌روو، سده‌ها دی‌کمی کوردستان کیمیا رزاندو به هزاره‌ها مندال و زن و پیر و لاو شهید کران و به‌هزاره‌هاش بریندار کران، نمیش هموو ناوچه‌کانی کوردستانی گرتوه. هر له دوی سالی ۱۹۷۵ وه به هزاره‌ها رۆنی کورد به پەتا کران پینش به پەتا کردنا، زوریان له ژیر نازار و نه‌شکه‌نجیدا لت و پەت کران و

چاربان دهرمه‌نیتان و لاشه‌بان به ناگر نسر تاندن. هیندینگ له‌وانه تمعنیان له نیوان ۱۴-۱۷ سالاندا بووه. تمنانعت لاشه‌کانیشیان نه ندانوه به خاوه‌نه‌کانیان. ثعوانی گولله باران نه‌کران پاره‌ی گولله‌کانیان له خاوه‌نی شهید‌ه‌کان نسمندوه. همره‌کینگ کمینگ شتی لسمر یوایه نعبیت نمینیت، به نازار کوشتن یان به به‌تا کردن و گولله باران. ثمانه همووی به‌لایه‌ک له ۱۹۸۸/۳/۲۲ ده‌ستکرا به هیزش کردن بز ناوچه‌کانی بازیان و قمره‌داغ و گرمیا، پاش مانگینگ همرچی دانیشترانی گرمیان برون گیران، له‌گمل همدیکی نارچی قمره‌داغ و بازیاندا، تا نیستاش بی سمرودشونتن، زوریان له‌وانه له برساندا مردوون، کچ و کوپی تازه پینگه‌بشتر و فروشراون، گه‌نجه‌کانیان کوژراون و پیره‌ژن و پیره‌پاویش مردوون و کوشترونیان. نسمیه کاری تاوانی به‌عث « سبایه، انفاله » همرچی دمست بکمونت له کوردستاندا کچ و ژن و مندال و مالی و ناژول بز ثمان همووی په‌وایه، همرچی بوو همووی تالان کرا، لهو هیزشانددا ۱۸۲ هزار کمس شهید کراونله کاتی ثنفاله‌کاندا، همرچی دینها بزو پروخبنراو سووتینرا، دوی هیزش بز بازیان و قمره‌داغ و گرمیان، هیزشبان کرده سر ناوچه‌ی ناغجه‌لمرو، پاشان ناوچه‌ی کویه، ناوچه‌ی شه‌قلاوه، ره‌اندوز، همووی ناوچه‌ی بادینان وای لیکرا، خه‌لکیکی زور ناژول و ره‌شه ولاخ و ناومالیان به‌جینه‌بشتره به سکی پروتی و برسیتی و هیلای خزیان گمباند ناو سنووری نیران و تورکیا، ثعوانی تورکیا له زستاندا له زیر چادر دا نژیان ، و ژیانان زور تال بوو همر هفتمی ده‌ها مندالیان نمرودن به هزی سرماو بی ده‌رامه‌تیموه. بملی هموودینها و شاروچکه‌کانی کوردستانی باشور نما، باغ و باغات همووی وشک بوو، تمنانعت گوزستانه‌کانیشیان تمخت و بی شونهار کرد له‌کتایی سده‌ی بیستمدا بینگوندانه هیچ ره‌وشتیکی مرزقابه‌تی، بوو پیری درنده‌یه‌تیموه

کوتزته گیانی گملی کورد، به مهبستی تواندنوهی و سرپنوهی لمر
 نهخشه. نعه بوو کردهوی داگیرکمران، به لام ناتوانن کورد لئاویرن و
 کوردهستان بگورن به عرهب، نوانهی پیشتر بو نیازه هولیاندا هر بو
 مهبسته رهک نهکمدیهکان و بابلیهکان و ناشورییهکان رووخان و لئاوچوون
 و میژروش تا نیستا بامی کردهوی درندانهی نوانه نهکات. سهبرنکی
 میژوری کون و دوزمنابهتی نو لایانه برامبر نهتوهی کورد.

کورته‌یه‌ک له میژووی کۆنی نه‌ته‌وه‌ی کورد

ده‌ستدرئۆی داگیرکردن و نازار و ئه‌شکه‌جیه و راگوزان له میژووی کۆندا، کورد نه‌ئێت به‌گ به‌رکێشه و تێو به‌ به‌نه‌ تێو، له میژووی کۆندا نه‌که‌ و، بابل و ئاشووریه‌کان، سهرجۆن « نه‌که‌دی، وه‌نه‌که‌د: نه‌که‌د ناوی شار و ناوچه‌ ئه‌مپراتۆره‌که‌ش بووه. وه‌ نه‌که‌دو پایته‌خت بووه. سۆمه‌ریه‌کان پێشان ووتوه ئه‌جادی، ولاتی نه‌که‌د ناوچه‌ی باکووری سۆمه‌ر بووه به‌ درێزایی له‌ نه‌ی پێوه‌وه‌ تا سامه‌را بووه. ئه‌مپراتۆری نه‌که‌د هه‌مرو هه‌لالی خه‌سیب بووه، که‌ سهرجۆنی نه‌که‌د ده‌ستی به‌سرا گرتوه‌ ماوه‌ی ۱۲. سالێ فرمانه‌وه‌یان کردوه. له‌ سالی ۲۳۵- ۲۲۳. پ. ز له‌ گهلانی سامین. له‌ گهل سۆمه‌ریه‌کاندا ژیاون، دوو گه‌لی جیاواز بوون وه‌ زمانه‌شیان جیاواز بووه. سهرجۆنی نه‌که‌دی ۲۳۵- ۲۳. ناوی خۆی شره‌کین « مه‌لیکی شرعی « باش نه‌وه‌ی پێ گه‌یشت بووه مه‌یگێزی مه‌لیکی نور زیبا مه‌لیکی کیش. به‌م هۆمه‌وه‌ توانی ده‌سته‌لات به‌گێرته‌ ده‌ست، شاری نه‌که‌دی دروست کرد له‌ سه‌ر رووباری فورات و کردیه‌ پایته‌خت و زمانی

نه‌کمدی کرده زمانی رسمی به تمیشت زمانی سوزمیرمعه، پاشی نوعه خوی
 چمپانده و بهیژ بوو له دیجلموه پمیرمه بمره نیران. نیلامی داگیرکرد...
 باشان بمره ناوچه‌گانی گوتو و لوللو کشا، وهه شهر هات و له ناوچه‌ی
 گرماشان له‌گه‌ل چوار له‌شکردا بشمر هاتووه بمره‌زکابه‌تی مه‌لیکی
 ناران... له‌شکری مه‌لیک ناران شکا و خۆشی کوژرا کموته تالان و
 سوتاندنی دیهات و به دبل بردنی ژن و پیاوی ئه‌وناوچانه له گمرا‌مه‌یدا
 شاری « هارهار » ی گرتووه که ئه‌بیت پایتمختی « لولو » بوو بیت،
 ناوی شاره‌که‌ی گۆزیمعه به « کارشارزکین » به زمانی نه‌کمدی واته «
 شاری سمرجون » ئه‌مین زه‌کی له کتیه‌که‌یدا کوورد و کوردستان ئه‌لایت:
 ره‌نگه هه‌له‌بجی نیستا یان گردی « به‌کراوا » ی نزیك هه‌له‌بجه بیت، له
 لایه‌کی کمش ناوی هارهار به ناوچه‌یه‌ک هاتووه. کوشتن و سوتاندن و
 نوعی به‌که‌لک هاتیبت به‌دیلی هیناویه‌تی... دیله‌کان به پرووت و قووتی و
 ده‌ستان له دواوه به‌ستراوه.

پاشان هوریه‌کان و سوارتوی گرت و له‌منش سوتان و به دبل بردنی
 خه‌لک‌نیک‌ی ژور... پاشان سوارتو شۆرشیان کرد و نازادی خۆیان
 وه‌گرتووه، سمرجون چوه سمریان کموته کاولکردنی شار و دیهات و به
 دبل بردن، له نووسینیکی ده‌که‌یدا هاتووه ئه‌لایت « هه‌تا چۆله‌کمش
 جینگای مانمهی نهما » پاشان سمرجون له قورات پمیرمعه « ولاتی
 مه‌یطاشمش » ی گرت هه‌روه‌ها سوریا تا ده‌ریای خۆرناوای ناوه‌راست، وه
 قونیه‌ قوبرسی گرت، هه‌روه‌ها دلمون « به‌حرین » ئه‌م ئه‌مپراتۆره هه‌موو
 هیلالی خه‌سب له تورسموه تا کهنداو وه‌له زاگروسموه تا ده‌ریای ناوه‌راست
 له‌گه‌ل قوبرسا. هه‌رنه‌مه‌گانی ژوورو لوللو گوتو لیه‌مه‌نگه‌رانمعه بشمر چوه
 سمریان دیسان وه‌ک جارانی پینشووی لیکردن.

فرمانه‌وه‌ایی سمرجون ۵۵ سال بوو

پاش مردنی شروکین کوره‌کمی له جی‌یدانیشت به ناوی رموس »
 ۲۳۰۰-۲۲۹۱ پ.ز کموته کوژاندنموی شورشه‌کان له سومر و
 ناوچه‌کانی زاگروس و نمیش هروهک باوکی بوو کرده‌وی، له کاتینکا
 هیزشی نمبرده سر ایلام له لایمن سربازه‌کانی خزیموه کوژا، ۹ سال
 فرمانه‌وا بوو.

مانیشتوزو ۲۲۹۱-۲۲۷۵ پ.ز برای شروکیه بوو، فرمانه‌وای
 نه‌کد، خزیان به دوژمنی سرزکی گملی لولو داننا له روزه‌لانهوه
 گوتیه‌کان شاهه‌کانی زاگروس و ایلام له باشوری روزه‌لانهوه بمردموم
 شمریان له‌گمل لولو و گوتو دا کرده‌وه و زهره‌ری زوریان لیداون. ۱۵ سال
 فرمانه‌وایی کرده‌وه، دوی خزی کوره‌کمی نارامسین. نارامسین « حبيب
 سین » له سالی ۲۲۷۵-۲۲۶۰ پ.ز « بووه فرمانه‌وای نه‌کد، په‌لاماری
 هوریه‌کانی دا که هملگرتابونموه، به‌شمرهات و پاش شمرنکی خونناوی
 سر:هوت. په‌بکمرنکی لعوی بجینه‌نشت له دیاربه‌کره نامد « دبسان
 په‌لاماری لوبیه‌کانی دا و پاش شمرنکی قورس و خونناوی، لشکری لولو
 شکاو معلیکه‌کهمان به ناوی « سنتونی » هملها. بۆ نم سرکموته
 په‌بکمرنکی خزی له دهریمندی گور دروست کرد له قهره‌داغ له باشور و
 خواروی سولیمانیه‌وه، هروهک نمو په‌بکمره، په‌بکمرنکی کمی «
 سرکموتن « که نیستا له موزه‌خانمی « لوقمر » له فهره‌سا، کلزینکی
 لمرده‌ابه دوو شاخی پنهویه که نیشانه‌ی هیز و خوابه‌تی نیشان نهدات...
 کوانبکی به ده‌ستمویه که نیشانه‌ی سرکموته، له‌گمل یمینکا، بمسر
 شاخینکی سمختدا سمرنه‌کمرنت و له‌زیر پینیدا سمریازی لوللموه‌کان
 کونون، نووسراوه‌ی سمریه‌که سرکموتنی نارامسینه بمسر « سنتزی
 « نویمرده‌ش لمره‌تای نم سده‌یمدا له شاری شووش دوزراوه‌تموه له
 نیلام. لم هیزشدا لولویه‌کان زهره‌رنکی زوریان لینکوت، کوشتن.

سوتاندنی دینهات و تالان و بردن، دیله‌کانیان به پروتی و له پشتموه دهست بسرائو په‌تینکیان نه‌کرده ملی چمند کمسینکیان و رایان نه‌کیشان و زورشیان به نازار و نه‌شکه‌نجه نه‌گروشت. نارامسین جگه له‌وی ناوی خزی نا مه‌لیکی نه‌کمد، دوو نازناوی که‌ی همبووه « شارکیرات ارمیم » به واته مه‌لیکی چوار لا، وه « شارکشتی » به واته مه‌لیکی جبهان به زمانی نه‌کمدی. پاش مردنی کوره‌که‌ی بروه فرمانپه‌وای نه‌کمد.

شار کلیشاری « مه‌لیکی هممو مه‌لیکه‌کان » له کاتی نمدا شورش له زور لا به‌ریا بوو به تایبه‌تی لولو وه گوتو، ناویراو به‌یهیز بوو، مه‌لیکی نیلام سر‌بخ‌خوی خزیانی وه‌رگرتموه، سزمریه‌کان به شورش هه‌لسان، له سوریا ناموریه‌کان هه‌لسان و جبابوونموه. شارکلیشای له کوشکه‌که‌ی خزیدا کوستیان له سالی ۲۲۳ پ.ز له فرمانپه‌وای نمدا شورش له لایمن لوللویه‌کانموه دم‌تپینکرد، لوللو و گوتو په‌کیان گرت و په‌لاماری نه‌کمدیان دا و دوا فرمانپه‌وای نه‌کمد کزتابی پهنینرا. نم په‌لامارش هزی که‌ی له‌سره‌تای فرمانپه‌وای سر‌جونه‌وه تا دوا فرمانپه‌وایان هممو ناوچه‌کانی لولو و گوتو واته کوردستانی نیستا به‌رده‌وام هیزش نه‌کرا به سریان و کوشتن و تالان و سوتاندن و دیل بردن. له نووسینه‌کانی سر‌جوندان نم ویلایه‌ته به‌چو‌کانه ناویان هاتوو: له باکوری خوارووی زنجیره شاخه‌کانی زاگرووس، نوربیلیوم « ارییل » و هه‌لیری نیستا، له باشوری نرییل و ده‌وله‌تی « شیموروم » نالتون کزیری « نیستا له‌سر زابی به‌چووک، له به‌شی باشوری نم ناوچه‌یه « هارش » بووه که توژ خورماتروی نیستایه. وه له کینه‌کانی روزه‌هلانی کمرکوک، ولاتی کیماش بووه، تیره‌ی لولوی له « گنهر » شورشیان کرده‌وه چمند جارنک کموتزته نیوان « گمه‌وار‌گیرند » له سنووری نیستای کرماشاندا دینه‌ک هه‌یه پی نه‌لین « گنهر » له باشوری ویلایه‌تی مرهش یان برهش، پاشاکانی بابل

بمهر ولایت‌گانی روزه‌لانیان هینایمه ژیر دمتی خویان.

لولو و کوتی:

لولو نعمانه به باپیره گموره لورو نغزیزین وه له زه‌هاو کرماشان و شاره‌زور و سلیمانی نیستا دانیشتوو برون. کۆنترین بملگه‌به‌ک ده‌یاره‌ی لولو که لعمرده‌ستابه نووسینی نارامسینه له سنووری سالی ۲۲۶۵ پ.ز. نووسراوه که پیشتر باسکرا و نیستا له موزه‌خانه‌ی لوزمیره و مجسمه‌ه پیکره‌کی له ده‌ریندی گموره‌ی قهره‌داغه. بملگی دووم نه‌گهرنتموه بز وینه‌ی نانویانی پادشای لولویه‌کان بووه له نارچه‌ی زه‌هاو کرماشان. پادشا به ناماده‌ی بمرامهر به خوی نیشتار که نعر نعی سرخستوه بمهر دوژمنه‌کاندا، پنبه‌کی لمهر به‌کینک له دوژمنه‌کان داناره که له سر زه‌وی کمرتوتوه، جلو به‌رگی خواکه و شا به جوانی دیاره، نم خواجه به‌دستیکی نیزه‌به‌کی گرتوه وه به ده‌سته‌کی تری په‌تینکی پنبه که به‌کینک له دیله‌کان به‌بستتوه، دیله‌گانی که همورو وستاون و ده‌ستیان له پشتوه بمستراوه. وه لمهر به‌رده‌که نووسراوه به نووسینی مبخی، نم نووسینه کۆنترین نووسینکه که ناوی لولوی ثبات له‌گاتی زنجیره‌ی دوومه‌ی پاشاکانی شاری نورد.

لولوی وه و تمان خاوه‌ی زه‌هاو شاره‌زور و سلیمانی برون همورو نعمناوچانه و ده‌وری گفریش له‌ژیر ده‌سته‌لانی نعماندا بووه. له نووسینکی قورپدا ناوی پادشایه‌کی لولو هاتوه که لمسرده‌می سرجون نه‌گمبدا بووه ناوی «ایماشکوش» بووه له موزه‌خانه‌ی لور پارچه به‌ردینک هیه، نه‌گهرنتموه بز سهره‌تای زنجیره‌ی بابل ۲۰۰۰ پ.ز. له پشت به‌رده‌که نووسینک هیه یاسی وولانی ارپها نه‌کات که پارچه‌به‌ک بووه له ولاتی گرتی، لمهر سنووری روزه‌لانی بووه. بملگی زور نامراو

له لموحه کانی کمرکوک دا ههیه که له شاری کۆنی آرپه‌ادا بدهست
 کمرتروه، جینگهی کۆنی گوتیه‌کان بووه له رۆژه‌لانی ناشور. گوتی
 جینگای نهمانه ههموو رۆژه‌لانی شاره‌زور و بهشی باکور بووه. ره‌شید
 یاسمی نه‌لی: کمرکوک پایتمختی گۆتیه‌کان بووه به ناوی ئارپه‌ا.

هه‌یرشی گوتی بۆسه‌ر نه‌که‌د:

له سالی ۲۲۳- ۲۱۳ پ. ز فرمانه‌ه‌وای نه‌که‌دیان کردوه، زیاد له
 سده‌یه‌ک فرمانه‌ه‌وا بوون، له مه‌لیکه به‌ناویانگه‌کانی گوتی « کودیه »
 که نازادی سیاسی و بازرگانی داوه و په‌رستگای زۆری دروستکردوه.
 هه‌یرشی گوتی بۆسه‌ر نه‌که‌د و نیوان دوو رووبار، به‌که‌م هه‌یرشینه‌که که
 له‌گاتی میژووی ناسبای خۆرناوای کۆندا باسکراوه. ره‌شیدا یاسمی له
 کتیه‌که‌ی « کورد و په‌یوه‌سته‌گی نه‌زادی نو » دا نه‌لێت گوتیه‌کان ۱۲۴
 سال فرمانه‌ه‌وا بوون. له لایه‌کی که ۱۲۵ سال و ۴ رۆژ نووسراوه.
 نه‌گه‌رمه‌راردیکی نووسینه‌کانی یایی بکرن و گۆبکرنه‌وه نه‌گاته ۹۱
 سال و چل رۆژ نهم زیاد و که‌مه‌یه‌ ناشکرا نیه، وه ۲۱ مه‌لیکه‌یان
 فرمانه‌ه‌وای نیوان دوو رووباریان کردوه. نهمش ناوی پادشاکانی گوتیه
 که فرمانه‌ه‌وای نه‌که‌دیان کردوه.

۱- ایما ناوی ته‌واوی ایم‌بیات بووه ۳ سال فرمانه‌ه‌وایی

۲- ابن گیشو ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۳- کی کی لاگاپ ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۴- شوله ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۵- الولوش ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۶- آلی ماها کیشا ۵ سال فرمانه‌ه‌وایی

۷- ایگش هوش ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۱۵ سال فرمانروایی	۸- ایرلاکاب
۳ سال فرمانروایی	۹- ایبانه
۳ سال فرمانروایی	۱۰- یارلا
۱ سال فرمانروایی	۱۱- کوروم
۳ سال فرمانروایی	۱۲- نیدین
۲ سال فرمانروایی	۱۳- رابوم
۲ سال فرمانروایی	۱۴- ایراوزم
۱ سال فرمانروایی	۱۵- ایرانوم
۲ سال فرمانروایی	۱۶- هابلوم
۲ سال فرمانروایی	۱۷- پوزورسین کوبی هابلوم
۷ سال فرمانروایی	۱۸- بارلاگاندا
۶ سال فرمانروایی	۱۹- انری داپیزه
۷ سال فرمانروایی	۲۰-
۴ رزؤ	۲۱- تیریگان

انری داپیزه له خشته به کدا لشاری نه پپور دؤزراوه تموه، گموره ترین شای گوتی بووه، فرمانروای خزی زؤر فراوان کرده وتموه. تیریگان دوا پشای گوتی بووه که ماوهی ۴۰ رزؤ فرمانروای کرده و به دوستی اورتوهیگان اوتونلؤگال لایرا که پشای شاری ارنج « سؤمر » بوو سالی ۲۱۳. پ. ز فرمانروای گوتی تمواو بوو شم تیرانه گمرانموه ناوچه کینوه گانی خویان، وورده وورده دهولفتی گوتی کم و بچووک بووه، وه، مملیکی تیره پمیدا بوو. دواي نعمانی فرمانروای گوتی له سالی ۲۱۳. پ. ز دا له شاری وهرکا له ۲۱۳. پ. ز سرکرده به کی سؤمیری بمنای « نوتوهیگال » توانی ولاته کمی لغزیر دوستی گوتیه کان رزگار بکات له

نورسراوه میخیه‌کاندا نورسراوه که چۆن لمشکری گوتی به سرکردابه‌نی »
 تریکان » شکان زنجیره‌ی سینه‌می نور ۲۱۱۳-۶. ۲. پ. ز. کوتابی هات
 به فرمانه‌ی‌وای نوگره‌یگال له وه‌رکادا، وه دانانی زنجیره‌یه‌کی تازه له
 شاری نورکا، ناسراو به زنجیره‌ی سینه‌می نورکه به دواو زنجیره‌ی سزمیری
 دا نهنریت له میژوودا نورغو ۲۱۱۳-۹۶. ۲. پ. ز. دامزنه‌ی نم زنجیره‌یه.
 دوا‌ی مردنی خوی کوره‌که‌ی له جینی دانیشته به ناوی » شلکی کوری
 نورغو » وه ۴۸ ساله فرمانه‌ی‌وای کردووه له سالی ۲. ۹۵-۴۷. ۲. پ. ز.
 نم پاشایه له‌گه‌ل تیره‌کانی زاگرووسدا شعری کردووه، ولاته‌که‌ی فراوان
 کردووه، په‌لاماری ولاته شاخواره‌کانی زاگرووسی داوه و شعری له‌گه‌لدا
 کردوون و داگیری کردوون. له سالی حوت‌مینی فرمانه‌ی‌وایدا په‌لاماری
 » در - بعده » ی نیستای داوه پاش شعری خونی‌وای داگیری کردووه،
 کوشتن، سوتاندنی دبهات و شار، تالان و به دیل هینانی خه‌لکی،
 په‌بکمری خوی نسته‌یه‌کان که له پهرستگای در - بعده برو
 هیناویه‌تیهوه. له سالی هه‌شتمی فرمانه‌ی‌وایدا چۆته سر ویلایه‌تی
 » کازالر » له روزه‌لانی دیجله، پاش شعری خونی پاشتن، کوشتن،
 سوتاندن، تالان و به دیل هینانی خه‌لکی‌کی زور، له‌ویش په‌بکمری خوی
 » نوموشدا » ی هیناوه، دوا‌ی نه‌وه شولگی کموته داگیرکردنی
 ویلایه‌ته‌کانی روزه‌لانی و باکور تا گه‌شته ویلایه‌تی مرهش، کچه‌که‌ی
 خوی دا به بایشکوی والی نو جینگایه. له ۲۴ سالی فرمانه‌ی‌وایدا چۆته
 سر ویلایه‌تی » گنهر » و پاش داگیرکردن، تالان کردن، نیک و پینکی
 داو، ژماره‌یه‌کی زوری کوشت و زوریشی به دیلی برد، له‌ویشموه دهستی
 کیشایه چمند ناوچه‌یه‌کی که‌ی لولویه‌کان، ویلایه‌تی شیموروم »
 نالترن‌کوزیری » و، ولاتی هارش و له سالانی ۲۳، ۲۴، ۲۵، ی
 فرمانه‌ی‌وایدا دهستی به‌سمرداگرتن. له فرمانه‌ی‌وای ۲۸ ساله همین دا

«لاماری بردوخته سمر شاخه‌کانی زاگروز و ولاتی « نانشان » ی گرت، باشان بمره باکور کشا، دوله‌تی شیموری بز سینه‌مین جار اگیر کردوه.

دوواجاری دووه، شورشیان نه‌کرد و خویان رزگار نه‌کرد، نمجاره سینه‌مین جاری داگیرکردنیان بوو له ۳۰ ی همین سالی فرمانره‌وایدا، نوشتارنکی زوری لینکردن و تالانی، سوتاندن، پاش نه‌وی وزانی کرد زوری له دانیشخوان به دپل برد. له سالانی ۲۹-۳۱ فرمان ره‌وایدا، ووباره و سنباره هیزشی بردوخته سمر ویلایه‌تی گنهر، دیسان همره‌ک مارانی پینشو بوو کرده‌وانه هدلساره، لم ماوه‌یدا ولاتی نانشان به‌هزی ازیتا پاشای سیماش پاخی بوو بوو، یارمه‌تیان نداد، له ساله‌کانی دووا حرمان ره‌واییدا نوو جینگایانه‌ی دووره ده‌ست بیرون، وه‌ک دانیشخوانی بیوه‌کانی کوردستان، له‌ژیر فرمانره‌وای نعمدا ده‌رچوو بیرون، شولگی مشکری ناردوخته سمریان و تا فرمانره‌وایه‌تی ۴۴ سالی ناوچه‌کانی سیموروم و شاشمروم، لولوسی، گنهر، شوریلزوم، و هتد. چند جارنک «لاماری داوون و زوری لی کوشتوون و مال و سامانیان تالان کردوون.

بورسین: دوا‌ی مردنی شالگی، بورسینی کوپی له جینی دانیش. له فرمانره‌وای نعمدا ناوچه‌کانی ناوه‌ندی زاگروز شورشیان کرد، نمیش به یندی شمپی دژ کردن، همره‌ک باوکی به کوشتار و تالان و سوتاندن، مندینکی هبتایمه ژیر فرمانی خزی، له‌نهرها کمرکوکی نیستا والیه‌کی زی داناه به ناوی « هون هونی » دوا‌ی فرمانره‌وای شولگی که ززر فرمانره‌وا بووه، ۳ مدلیک فرمانره‌واییان کردوه، دوا‌یه‌که‌یان مدلیک « بی سین » بووه ۲۳ سال فرمانره‌وای کردوه، له سالی ۲۰. ۲۹-۲۰. ۶. ز را دانغزیت که دوا پاشا و کوتای زنجیری سزمره، له میژودا له نجامی هیزشی تیره‌کانی ناموری له بهشی خورتاواو همره‌ها هیزشی

یلامی له روزه‌لاتموه، بووه هژی رووخاندنی ئهم زنجیره‌یمو به دیل گرتنی
مەلیکی سۆمەر.

زنجیره‌ی یه‌کەمی بابل:

دامەزرێنەری ئهم زنجیره‌یه‌ پیاوێکی نامۆیه‌ به‌ ناوی « سۆمۆتايم » له
ساڵی ۱۸۹۴ پ.ز دا، ئهم مەلیکه‌ ده‌وارێکی پان و به‌رین و به‌هێزی به
چوار ده‌وری شاری بابلدا دروست کردوه، ولاته‌که‌ی فروان کردوو توانی
ده‌ست به‌سەر « بۆرسا، به‌رسی نەسرود » ی نزیک به‌ حیلە و سه‌رچاوه‌ی
نەفر دا به‌گرت، له‌ فه‌رمانه‌ه‌وای ئهم زنجیره‌یه‌دا، به‌ ناویانگه‌ڕین مەلیکیان
حاموێراپی بووه‌ که‌ شمش هه‌مین مەلیکه‌ له‌و زنجیره‌یه‌دا، ناوه‌که‌ی به‌ واته‌ «
لاله‌ حمو عظیم او مکه‌ر » خوای پارێزه‌ری گه‌وره‌، په‌نگه‌ ناوێش «
هه‌مورایی » به‌و بێت، ناویراو ساوه‌ی ۴۲ ساڵ فه‌رمانه‌ه‌وای کردوه‌ له‌
۱۷۹۳-۱۷۵۱ پ.ز. پووری ولاته‌که‌ی له‌ بازنه‌به‌کی تیره‌ . ۵ میلی
زیاته‌-بووه‌، ناویراو قانونی داناوه‌ له‌ ساڵی ۱۷۷ پ.ز. قانونه‌کانی ئه‌بته‌
ده‌ به‌ش.

پاش مردنی حاموێراپی، کۆره‌که‌ی به‌ ناوی شمشایلوئا، بووه‌ مەلیک
له‌ فه‌رمانه‌ه‌وای ئهمدا له‌ هه‌ندێ جیگا شۆرش په‌یدا بوو، وه‌ک له‌ شوش وه‌
به‌ لارسا، ئور، وه‌رگا، وه‌ له‌ هه‌ندێ جیگای که‌ باخی به‌وێش ده‌ستی
به‌نکرد ئهمانه‌ هه‌سووی له‌ژێر فه‌رمانی ره‌ه‌وای ئهم زنجیره‌دا به‌وون و به‌ زۆر
داگیرکرا به‌وون. له‌م کاتانه‌دا ۳ تیره‌ی به‌هێز یه‌کیان گرت، گوێی،
سولو، کاشی، ئهم یه‌که‌گه‌رتنه‌ش به‌ سه‌رزگایه‌تی « گاندیش » بووه‌ که‌
سه‌رزگی کاشیه‌کان بووه‌. هه‌رشیان کردۆته‌ سه‌ر بابل و سه‌رکه‌وتوو نه‌
بوون، پاش ئه‌وه‌ که‌وتنه‌ ناردنی خه‌ڵکی خۆیان به‌ ناوی ئه‌شموه‌ بۆ ناو
شاری بابل. پاش مردنی شمشایلوئا، کۆره‌که‌ی بووه‌ فه‌رمانه‌ه‌وای بابل به‌

ناوی « نیشوخ له سالی ۱۷۱۲-۱۶۸۵ پ.ز » له فرمانبره‌وای نعمدا نور جیا بوه‌وه، سمریخوی خوی وه‌رگرت، هه‌روه‌ها فوراتی ناوه‌راستی له‌کیس چوو، له‌ر کاتاندا ولاتیکی تازه له « عانه » په‌یدا بوو. کاشیه‌کان یز جاری دوهم په‌لاماری بابلیان دا و گرتیان، شمه‌ر ډنگه له سالی ۱۷۰۹ پ.ز دا بوو بیت. ده‌باره‌ی گرتنی بابل و میژوه‌کمی له لایمن کاشیه‌کانه‌وه، له ناو میژوونو سه‌کاندا یزچوونی جیا جیا زوره:

له کتیبی العراق فی التاریخ ثعلبیت له سالی ۱۵۹۵-۱۱۵۷ پ.ز بروه. نعمین زه‌کی له کتیبه‌کمی میژووی کوود و کوردستان ثعلبیت سده‌ی ۱۸ پ.ز دا بوه‌وه نزیکمی شمش سده فرمانبره‌وا بوون.

د. محمود جواد مشکور، ماموستای دانیشگای تاران له کتیبه‌کمی خزیدا به ناوی « ایران در عهد باستان و تاریخ اقوام پادشاهان پیش از اسلام » ثعلبیت کاشیه‌کان له سالی ۱۷۵۰ پ.ز په‌لاماری بابلیان داو گرتیان، ۵۰۰ ساله فرمانبره‌وا بوون تا سالی ۱۸۸۰ پ.ز.

د. مسعود گولزاری له به‌رگی په‌کمی کتیبه‌کمی به ناوی « کرمانشاهان و کوردستان » دا ثعلبیت: کاشیه‌کان له سده‌می فرمانبره‌وای کوره‌کمی حامز ابیدا فرمانبره‌وای بابلیان گرتوته ده‌ست و ۵۷۶ ساله فرمانبره‌وای بابل بوون. نعمش له نیوه‌ی سده‌ی ۱۸ پ.ز دا بروه تا سالی ۱۱۷۱ پ.ز خایاندوه.

به‌پنی به‌راوورد کردن له میژوه‌کاندا، له نیوان ۵-۶ سده فرمانبره‌وایان کردوه تا سالی ۱۱۷۱ پ.ز - نووسر -

کاسی: نیلامیه‌کان پنیان وتوون کوسی

ناشوریه‌کان پنیان وتوون کاشو

بزنانه‌کان پنیان وتوون کاسی تریس به واته « فلز »

پنیش ماده‌کان ناکسایا، ناشوریه‌کان پنیان وتوون کار - کاسی به واته

نه کمديه کان پښيان وتوون کاششو. وه له همدې کتیبې پيدا به کوش
ناوبراون، پاش دامه زاندي فرمانه وایيان له بابل پښيان وتوون
کار ونباش. کاشیه کان له پښ میز وودا هموون، له بمشی ژووری پشت
کوو پښ کوو هیرشيان بدو ته سر بابل و داگیريان کردووه.

پښتر باسما نکره له لایمن زنجیره ی نه کمه و باهلموه بمرده وام هیرشيان
نه کرایه سر و ولاته که بیان و ناوچه گانیان کاول نه کرد و خملکه گانیان
نه کوش و پاش تالان، بمشیکي زوریان به دبیل نبردن، به قسې
استراپون، پښتر کاشیه کان له مادو و رخی دهرای خمره بوون و باشان
بمره لورستان پوښتوون، دوسرگان، پاش مادی نمانی له تالش و
قفقاس دوزیموه، زمانیان له گمل زما نی قفقاسیدا یه ک ریشه بووه، زو تر
به زما نی هیندو نوروی نیچی، نمانش وه ک ماد نژادی نارین، زو
شني نمانه که له لورستان دوزراوه تموه، وه ک نوانمی له تالش و
قفقاس دوزراونه تموه، وه ک به کن، نم شتانش نه گم رنتموه بز ۲ هزار
سال پ.ز په نکه هر له زما نی نم کاشیان شدا شاری قمزین دروستکرا
بیت و ناوی دهرای خمره نرا بیت. کاسیه کان زو شرکمر و نازا بوون،
تا نیستاش له گزوه کانیاندا خهلمجر و تیروکوانی زو دوزراوه تموه، له
هیچ جینگابه کی نیراندا به قعد ناوچی لورستان چه ک نمبووه، له سره تاره
خهلمجر پان بووه، پاشان تور له سزمیره کانهوه فیربوون، شتومه کی
برونزیان بریتی بووه له خهلمجر و تور و تیر و سره نیزه، همره ها گورزی
برونزی و بمردیش، له شتي جوانیدا، ملوانکه، دهستوانه، گزاره، همره ها
بتی زو دوزراوه تموه له برونز، شینوهی گلکا هیشیان تیا کراوه، له دوو
لایموه دوو که له کینوی یان شیر، یان مریشکی دهنوک باریک کراوه،
همدې لمر په بیکرانه گیانداري تیا نیه، تنها گلگامیشه، به ریشموه یان

بی پیش، دوو بان چوار شاخ که نیشانی خواجه‌تی نموو نیه کیشراوه،
 لغاری نمپ گمورهو بچوک له همدی گزردا له لورستان و تالش
 دوزراونه‌نمه، نمو لغاوانش بز لغاری نمپ نمورهو بشکو بز نیشانه
 بووه، دانیشتوانی لورستان له دروستکردنی برؤنژدا له پیش همموو
 میلله‌تانموره بووه، لسمره‌تای کۆچکردنیاندا بز نمو ناوچانه تینکل بمو
 خلطکه کۆنهی نمو جینگایانه بوون. له همموو کاتی فرمانر‌ه‌واییاندا له
 بابل له پروی ژن و ژن خواستنمه تینکل به نژاده‌کانی کمی دهره‌وه‌ی
 ناری نمبون، تمها له نیو پاشاگاندا ژن و ژن خواستن بووه، وه‌ک
 فرعمونی میره‌کان له‌گه‌ل نمئاندا، وه‌ ناشوریه‌کان که له ژن دسته‌لانی
 فرمانر‌ه‌وای نمئاندا بوون، له سوارچاکیدا بی‌هاوتا بوون، نعمان بوون بز
 یه‌کم چار نمپیان بردته نیوان دوو پرویار، زور نمپیان لا خوش‌ویست
 و لا پیروز بووه. وه‌ له پروی ره سنی نمپمهو زور بایدخیان به نمپ
 داده، له‌کاتی شمردا لایان گران و شوریه‌یی بووه شمرک‌رنک سواری
 ماین بیت، نابیت شمرک‌ر سواری ماین بیت له‌کاتی شمردا. له ماوه‌ی
 فرمانر‌ه‌واییاندا له نیوان دوو پرویار ۳۶ پاشایان فرمانر‌ه‌واییان کردووه.
 کاسیه‌کان خوی خزیانان پمرستووه وه‌ک نیسپاک وه‌ سه‌که، هوذا،
 هریه، وه‌ کاششو له کۆنمهو خوابان بووه و لایان پیروز بووه. نمپیان
 پمرستووه نممش په‌یوه‌ندی کاسیه‌گانه به تیره‌گانی هندو نعرورپای،
 نموانیش نمپیان پمرستووه. سوریاش خوی کاسیه‌کان بووه، که خوی
 خوره. بزیاش خوی توفان بووه. وه‌ بوگاش « بغاش » به واته‌ خوا، نم
 وشه‌یه له زمانی سلاقی‌دا بوگو « بغو » وه‌له فارسی کۆن‌دا بوغ بووه.
 یه‌کینک له سرکرده‌ بغاویانگه‌کانی کاسی ناوی اندابوگاش بووه نممش
 به واته‌ خوا.

له‌ناوکاسیه‌گاندا دوو زمان په‌واجی بووه، یه‌کم زمانی خلکی که له

ریشه‌ی زمانی قهقاسیه. دوه بز پاشاکان و ناسراوه‌کان بروه کمله پرشمی هندو نوروپای و ئیرانی بروه. له نووسینیکی کاسیه‌کاندا که دوزراوه‌تعه نه‌ئیت: ویلايه‌تی گوتی، پادان، آلمان، زه‌های نیستا، له‌زیر ده‌سته‌لانی ئواندا بروه. له روزه‌ه‌لانی باکوری بابل ناوی قومی کاسی تا هاتنی یزنانه‌یه‌کان مابوو. یزنانه‌یه‌کان به‌وانیان وتووهر کیسیان وه کوسیان له میژووی فارسی کژندا پینیان وتوون کرش. گاندیش یه‌کم فرمانه‌ه‌وای کاسیه‌کان له بابل دا نووسینگ ماوه‌تعه له پاشایوه که خزی به پاشای چوار اقلیمی جیهان ناسردوه ۱۶ ساله فرمانه‌ه‌وای کردوه. به‌نارینگترین پاشای کاسیه‌کان له بابل دا « اگریم کاک ریم » بروه. وه له سالی ۱۱۷۱ پ. ز. ئهم ده‌وله‌ته گموره‌یه پروخا، له لایمن نیلاموه. به‌مسرزکایه‌تی پاشای ناسراوی نیلام کوتیرناخوشه ناوبراو پاشا ئه‌وی بابلی گرت، له شاری سپار ستونی سرکوتنی ناراسینی برده نیلام ئه‌و سرکوتنی ناراسینی به‌سر لولویه‌کاندا له قه‌ده‌اغ. وه ئه‌و به‌رده گموره‌ی که قانونی حاضرابی لهر نووسرا بوو برده شوش، به‌فرمانی ئه‌و هیندیک له‌و نووسینه‌ی حاضرابی کوژانده‌وه، بز ئه‌وی به‌ناوی خزیوه هیندیکی بنوسیت، ئهمش سری نه‌گرت بزی، پاشا نهمانی ده‌وله‌ته‌که‌پان گهرانه بز جینگای خویان لورستان.

ناشوریه‌کان:

له ناوه‌راستی ۳ هزار سالی پ. ز. هاتونه‌ته ناوچه‌ی باکوری عیراقه‌وه، هاوچه‌رخ‌ی سبارتیه‌کان بوون، ناشور له ره‌گه‌زی سامین، وه له جزیره‌ی عهره‌بیمه‌ه گزچیان کردوه، زمانیان زمانی نه‌که‌دی بروه و نووسینی میخیان به‌کار هیناوه، که نووسین و دوزینه‌وه سزمهریه‌کان بروه، ناشور به‌کم شارو یه‌کم پایتمختی ناشوریه‌کان بروه که به‌و ناره‌وه ناوئراوه. ناشوریه‌کان له ناسیا سه‌روو پینچ سه‌د ساله فرمانه‌ه‌وایان

کردووه، به کم گملیک که سمرینچیان لیکردوون ماده کان بوون، له پیناوی نازادی و سمرهخزی خزیاندا بمردهوام شمریان له گملا کردوون، خملکینکی کمش چاریان له ماده کان کردووه بشمر هاتوون له گملا ناشوریه کانداندا. ناشوریه کان له همورو ماره فرمانه واپیانداندا، کمله نروسینه کانی مملیکه گانیاندا هاتووه به شیره نویسنی میخی، زور شانازی به سوتاندنی دنها و تیکدان و کاولکردن و کوشن به شیره ناسور و تشکله و جزا و جز و به دیل بردنی خملکینکی زور له ژن و له پیاده کمن، پیاده کان به پروت و قوتی و له دواوه همرورو دهستان بستمون، ژنه کان داوینیان برون و له گملا پیاده کانداندا همرورو ماره دورره بهو شیره پردونیان بز نمینوا.

به کمملا مندال سوتاندنی ماده کان، په لجه پرنی دانیشتون که مهترسیان لیکردوون شمریان له گملا بکمن. گورزانموی فراوان و دوروختنوبان و هینانی ره گیزی که بز جینگاگانیان، ثعانی باسکرا له دواوی نم لاپرانموی دیت. نم همورو شعر و همراه، به پینی نویسنی هبرودت که . . ۵ سالی خایاندووه له ۱۲۷۴-۷۵۴ پ.ز له نیوان ناشور و ماده کان دا بووه، پاش نو میزووش بمردهوام شمرورو همرا بووه تا سالی ۶۱۲ پ.ز. میتانی: فرمانه واپوون بمر ناشوریه کانداندا، پاشان میتانی برونه دوو بش به کامیان له ناوچهی گومی وان، دووه میان لمرورو ولاتی ناشور و بشینکی سوریا، پاشان میتانیه کان ولاته که بیان تمک بزتموه، تا برونه ولاتینکی بچووک، له بمرزاییه کانی سرووی نیوان دوو پرویار، له نویسنی میخیه کانداندا ناوی « خاتی گولباتی » هاتووه، له درایدا که بی هیز بوون، ناشوریه کان نوانیان خسته ژور دهسته لاتی خزیانموه، نم پروودارانش نعبیت له سالانی ۱۳۶۵-۱۳۳۰ پ.ز له کاتی فرمانه واپ مملیکی ناشور، ناشور توالت دا بوو بیت، لم کاتاندا

په‌مانبک بمسترا له نینوان ناشور و کاشیه‌کاندا، کچی ناشور نوبالت درا به کوری پاشای کاشیه‌گان.

سملان سمری به‌کم له ۱۲۷۴-۱۲۸۵ پ.ز په‌لاماری نورارتو « نرمینیا » و ناوچه شاخویه‌کانی‌دا، ولاتی خاتی گلباتی میتانی خسته سمر ولاتی ناشور. شاری کلخو « نمرود » ی دروستکرد و کردیه پایتمختی خزی، لم هیزشدا تالانپکی زور، کوشتن، گاولکردن و دیلبکی زوری هینا بۆ ناشور، توکلستی نئورتای به‌کم ۱۲۸۴-۱۲.۸ پ.ز نعیش همروه‌ک باوکی په‌لاماری ناوچه‌کانی زاگروس نعدا و بو کرده‌وانه همل نسا. ناوبراو به‌کم پاشابه کعوته گوزانموی دانبشتوانی ناوچه داگیرکراره‌کان، به تایبستی نعوانی ملیان نه نعدا و شورشیان له دژ نه‌کردن، نم راگوزانمش بۆ جینگا دوروه‌کان بوو، نم ره‌وشته بور به پیشمی هممو پاشاگانی ناشور نعوانی به دوی نمودا هاتن و بمردوام لسمری روشتن. سملان سمری به‌کم له نروسپینکی میخیدا که دوزراوه‌نمو، بای نهم تیرانه نه‌کات که نموش بملگه نامه‌یه نعلبت:

خالدی و ناراراتی، سویاری و ناپری و میتانی و موشکی و زوری که هممو گوتی بوون، قومی گوتی که له ناسمانی نم سده‌به‌دا وه‌ک نعتیره نعداوشانموه لمبر زوریان، وه زور به توانا و به‌هیز و نازابه‌تی و شرکمریان ناویانگیان همبو، بمرامبر به من یاخی بوون و دوزمنایه‌تی منیان کرد پاش شرکردن له‌گملیاندا، له سنووری نعراراتموه تا، که موخی « تور عابدین » و بمریای نم ولاته گموره‌یه خوینی گوتیه‌کانم وه‌ک ناو بژاند.

نعمش نیشانه‌یه بۆ نعوای که هممو ناوچه‌ی زاگروس نیشتمانی قومی گوتی بووه. هر له سده‌ی ۹ پ.ز ناشوریه‌کان ده‌ستیان کردووه به لشکر ناردن بۆ سمر ناوچه‌کانی « عاد » وه‌ک جارانی پیشوو نمجاره به

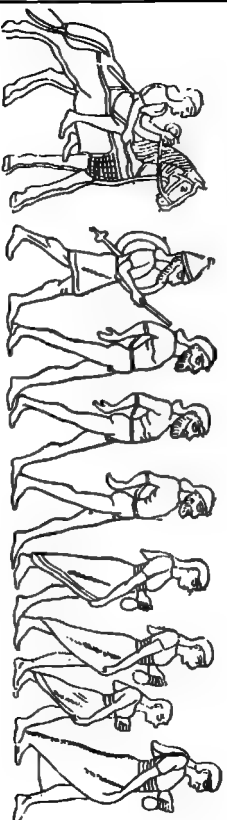
تاشقوریه کان دیله کان قه کوذن - لکوی نخطنی دموازی (بالاوات) ی
 سالاناسلی سیتیم گیراره ... له سمدی قوریس یئنی ژانی دا ..

دهستورد تر. بمعمبستی تالان کردن و کوشتن و دبل هیتان.

هیزشی ناشور که دهستی پی نه کرد بز سر ناوچه‌گانی ماد، دانیشتونانی شو ناوچانه به زوری ناگریان لمسر لوتکمی شاخه‌کان نه‌کرده‌وه، نیشانه‌ی نموه بوو که لشکری ناشور هاتووه. خه‌لکه‌کش به ناچاری ناژه‌له‌کانیان نمبرده سر لوتکمی شاخه‌کان و، شو دبهاتانه‌ی شورایان همبوو ناچار به‌ره‌نگاری ناشوریه‌کان نموه‌ستان و بمشمر نهاتن، شوراکان به‌هیز نمبون و نه‌گیران و به نازار و نمشکله‌ نه‌کوژران.

له کزتای سده‌ی دههمی پ.ز «ناداد نیراری» پاشای ناشور له ۹۱۱-۸۹۰ پ.ز ناوچه‌ی نورمیری زنی بچووک، سنووری کیشوهری لولویه‌کان له «هابهی» و زامواتا گهرده‌گانی کیشوهری ناماری گرت، پیشتر به‌رهو سهرچاوه‌ی زنی گموره تا کیشوهری «مبهری» نزدیک کمناری روژناوای ده‌ریاچه‌ی نورمی چوو بوو، توکولتی نینورتی دوووم، له سالی ۸۸۵ پ.ز کموته داگیرکردن، دبهات سوتاندن، تالان و به دبل هیتانی خه‌لکی.

ناشور ناسریالی دوووم، له ۸۸۳ و ۸۸۱ و ۸۸۰ پ.ز کموته لشکر بردن و ده‌ستدریژی له جارانی که زور تر و زیاتردرندانه‌تر، له سالی ۸۸۳ پ.ز پاشای ناشور له پینگای «گیره‌وردی» وه چووه ناوچه‌ی زنی گموره و به‌رهو روژناوای روژشت و هموو جینگایانی کیروری و سمیس و سمیره و خاگاو... هند داگیرکرد. خهرج و باجینکی زوری خسته سد دانیشتون، نم جینگایانمش له کمناری روژناوای ده‌ریاچه‌ی نورمی وه بوون. لولویه‌کان نم لشکر هیتانه‌ی ناشوریان باش لینکا بوهوه نه‌یانزانی نمعه به‌کم هیزشی ناشور نیه، بزیه کموته خزیان له سالی ۸۸۱ پ.ز به هموو توانابانموه بز به‌ره‌نگاری ناشوریه‌کان کموته خو ناماده‌کردن، پیشموای هیزی «ناسیگو» بمشی ده‌رگا که به زمانی نه‌کمدی پینان نموت «نور

بر دهنی دیله کان - که روی نه خشی دمو لومی (بالاوات) ی
 سالانساوی سیمم گیراوه - که سمدی تویمه ییش زانی دا ..

- ناداد « برو به سرکرده‌بان، همعو خفگی سمرانمیری ولاتی زاموآتی
 له دهوری خزی کز کرده‌وه، لشکره‌کمی وه‌ک شورا لیکرد. ناسیرپال
 نمپراتوری ناشور نه‌یه‌نشت نورآداد کاری خزی به‌جی بهینی. به پله
 بنسویابه‌کی فراوانوه په‌لاماریدا پاش شهریکی خوشنای همووی
 داگیرکرد، باهیت « بازبانی » نیستا و ۲۰ شاره‌کمی گرت. نورآداد
 هملهات بز شاخی نه‌یسر، که پیشتر لولویه‌گان پبیان نموت کینبا «
 پیره‌م‌گرون » ی نیستا، نه‌یسر به زمانی سزمیری واته رزگاری به‌پینی باس
 و نووسینی باهلی کمشیه‌کمی نوح لموی نیشترتوه. ناسیرپال سی پاشای
 بچوویکی زاموای گرت، بز چاوترساندن لسمر چمقی رنگاکاندا لعت و
 پتی گردن، تالانی « داگار » وه پادشای « موساسینا » که ناوه‌ندی نعو
 له قه‌لای « لاریوسا » برو همووی تالانکرد. پاشان نمیره‌کانی‌کمی
 زاموا ملبان بز کهچ کردو خمرج و باجیکی زوری خسته سمریان و ولاته‌که
 یانی به ناشوره‌وه به‌مستوه، له نیوه‌ی سده‌ی نوه‌می پ.ز لمو کاتوه
 ناوترا « زاموا » یان مازاموا، له‌لایمن ناشوریه‌کانوه، بهشی زوری نم
 ولاته مانناپان پی نموت. پاش چمند سالتیک دوو میر نشینی زموای
 خوارو « نامکام » و « ناراشتوا » خمرج و باجیان نعدا، دیسان ناشور
 ناسیرپال به لشکره‌وه په‌لاماری دان قه‌لای « نامالی » و قه‌لای «
 ناراشتوا » ی داگیر کرد کموته تالان و کوشتار له نیو بنمعالی
 پادشاکانی ناراشتوا، همروه‌ها میرنشینه‌کانی ده‌رووییری « کیرتبارا/ش
 که » باربار نیوه‌ندیان بوو، همروه‌ها سابینا/ش نیوه‌ندی خودون و
 موساسینا که نیوه‌ندی بوناس/ی بوو تا گمروه‌نه‌کانی « خاشمبار ».
 لغناو هموو نمماندا تمنا داگارا به‌لینی دا خمرج و باجیان بدانی له
 شورنه‌کانی کدا شورنمواری ناوچه‌کمی سریموه، همچی لار نموه‌ی
 به‌که‌لکی نیش نعتا به‌دیلی گرتتی، همچی مندال بوو ناگرنکی گموره‌بان

کرده و هموویانی فرندانه نار ناگره کموه، سوتاندنی، پاشان ذاشوریه کان بهرو نهماره تی « نامکا » کشان نمو ناوچه به لمترسا خویان شاردوه له کیره کاند، ناشوریه کان له قه لای « زارو » وه ذاوابیه کانی دهروویمیری که چزل و وزان کرا بوون، همرچی همبور هموویان تالانکرد، نوانهی بعدیل گیرا بوون له شهر کیره کان به جزوه ها شیوازی نازار و نمشکه لچمدان نه بان کوشتن. دواي نموه په لاماری پادشایه ک که ناوی « ناتا » بور کموتبوره دامینسی ژوری کیره کانی « نیش پور » داگار کموتبوره خواریموه، نم شانشینشیان همروه ک میر نشینه کانی تر تغروتونا کرد و کاولیان کرد. ناشوریه کان پیشه کمرانی « زاموا » بان به بنگار برده شاری کلخو، پاشایانی گلبرزان و « خویزشکیه » له خواروی ده ریاحی وان و قه لای کاسی « خارتیش » نوانیش همیره که دهسته دیاری خویان نارد بز پادشای ناشور، ناشور ناسبنپال بهمانه رازی نمبور جارنکی تر هوئی دا که خه لکی زاموا نوانهی کمله چیاکاندا خویان شاردبزه ده ستگیر بکات، قه لای « ناتلیل » ی که مارویه ک بعده ست پادشاکانی کاسیموه بور نونی کرده، کردی به ناوهندی کزکردنوهی دارایی و باج و خمرچی ویلایه ته داممزراوه گیراوه کان، پاش داگیرکردنی نمو ناوچانه ناشوریه کان همدینک له دست و پنهونده کانی خویان کرده چاودیری به سمریانموه، نوردوگابه کی لمو ناوه دا دروستکرد بز کزکردنوهی باج، ژوری نمخاباند که کمو ناوچانه دژی ناشوریه کان راپهرین و هر هموویان سمریمخوی خویان وهرگرتوه.

لسالی ۱۸۵۹ پ. ز سلطان سمری سینیم به لشکره وه هاتموه سمر نمو ناوچانه ناشوریه کان ده ستیان نه گشته شوته دووره کان بویه له زاموا جینگه به کیان وه ک نوردوگا دروستکرد، لمونوه کموتنه په لاماردانی جینگا دورره کان بز کوشتن و تالان و سوتاندن، دواي قه لاچزکردنی میسر نشینه بچوکه کانی دهویری زاموا له سرده می گرنگترین پادشای زاموا ده وله تینک

له زاموای ناوخو همبو « نیک دیارا » یان « مهکتبارا » سرزکابه‌تی نه‌کرد له سالی ۸۵۵ پ.ز سلانسری سېهم په‌لاماری داوه سرکوتوو نېوو.

به شېوه‌به‌کی گشتی له سې چاره‌کی یه‌کمی سده‌ی نزه‌می پ.ز له ناوچه‌ی ورمی و روویاری « چمختو » بې گېروگرفتی گموره چهند ده‌له‌تېک دامزرا له سالی ۸۲۴ پ.ز سلانسری سېهم شورشې ناوچه‌ی ناماری کوژانده‌وه « و » یانزی « پېشموای بیت همامنی دراوسینی ناوچه‌که کردیه پادشا، پاش ماوه‌به‌ک سرپېچی کرد. ناشوریه‌کان لشکریان لای ژوری روزه‌لأت و له پزنگای چپاکانی خاشمار خاشیمزور بوسر نامار نارد، هموو قه‌لاکانی ناماریان ویرانکرد هرچی شتومدک له شاخه‌کاندا شاردراپزوه هموویان برد، یانزی پادشای نامار رای کرد بووه ولاتی ماده‌وه، نهمش بیانویه‌ک بوو ناشوریه‌کان په‌لاماری خاکی ماد بدن، چوونه سر خاکی « می » له بهشی ژووروی روویاری « چمختو » له‌یوه به‌رو ناوچه‌ی « نارازیاش » و « خارخار » که له‌و کاتاندا به‌شیک بوو له یه‌کینتی هزه‌کانی ماد.

سرچاوه ناشوریه‌کان بویه‌کم جار شم سرزهمینه به نامادا ناو ده‌بن. سالنامه‌کانی سلانسری سېهم باسی چوارقه‌لا ده‌کات که له خاکی مادا به‌کاری هیناون، ناشوریه‌کان تالانیکې زوریان له خاکی ماد دا کردووه، و یانزی پادشای ناماریشیان به دیلی له‌گه‌ل خزیاندا برد، له سالی ۸۲۸ پ.ز سلانسری سېهم پیر بوو بویه لشکرینکی بوسر زکابه‌تی تورتان پېیان ده‌وت « دایان ناشور » روویان کرده زاموای ناوخو له ده‌راوی زنی گموره به‌رو « خزیوشکیه » له خوارووی ده‌ریاچه‌ی وان و له ونوه بوسرزه‌مینی توتالکی پاشای ماننا، توتالکی هه‌له‌ات بوشاخه‌کان قه‌لای نیزیرتو یان زیرتو که زور سمخت بوو پاش شرینکی خونواری داگیریان

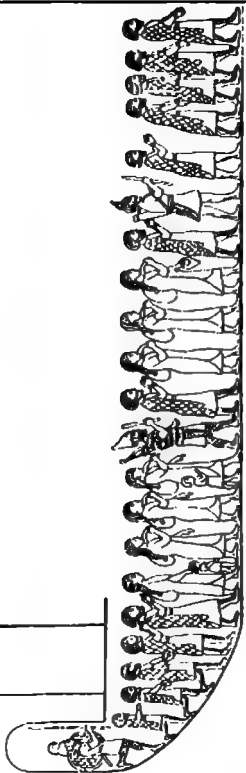
کردرو هرچی همبو مالآت همبو همبوریان به تالآن برد. دیسان له سالی ۸۳۷ پ. ز ناشوریه‌کان په لاماریان دایموه پاش کوشتن و سوتاندنو تالانیکي زور وه دیلنکی زوریان برد، هر لم سالآندا له زاموای ناوخو تیپهرین و برهرو نامار سرهو ژیر هوونموه قهلائی بوشتو له سنووری ماننا چهند شونین و قهلایه‌کی تری ماننایان داگیر کردو « نامار » پان له ناو برد و ناوچه‌که‌بان کرد به گومی خون له سالآنی ۸۲۷-۸۳۶ پ. ز دیسان هیزشیان کردوتموه سر ناوچه‌کان و هر وه‌ک جارانی پیشو کرده‌وی نارپوایان کردوه.

شامشی نادادی پنجم، پاشای ناشور له سالی ۸۲۱ پ. ز دمنی کردوه به هیزش کردن بوسر خاکی ماد وه له سالی ۸۲۰ لشکرینکی بهیزیان کرده سر ماده‌کان به ناو مانندا تیپهرین و گشته خاکی ماد له بشی ژوروی چمختو دهستان گرت بوسر ژماره‌یه‌کی زور له همبو مالآت، گهلپک ناوایان سونادو زیانینکی زور له « مسی » به‌کان کعوت وه ناوچه‌کانی دهوروبوری رومی کونستانی « گیزیل بوندا » پان داگیر کرد، شمش هزار شم‌کریان لی کوشتن و ۱۲۰۰ کمیشیان به دپل گرت و هرچی همبو تالانینان کرده شو ناوه‌بان کرده گومی خونین. په لاماری هوزنکی مادیان دا پاشا‌که‌بان به ناوی « هانا سبروکا » له قهلائی « ساگ بیتو » داتمنیشت لمایش ۲۳۰۰ کمیشان لی کوشتن و ۱۲۰۰ دپکه‌بان لی بعدیل گرتن وه قهلائی ساگیتو شو ناوچه‌به ویزان کراو ۱۶۰ سوریان لی به دپل گرت ماده‌کان بمه تینک نمشان، مرنو سوارتا، که فمرمانه‌روای نارزیاش بوو که هوزنکی ماده، له کانی تیپهر بوونی ناشوریه‌کان به کینه‌کاندا ږنگای لنگرتن و بشم‌هات له‌گه‌لیاندا، ماده‌کان زیانینکی زوریان لیکموت به ۱۰۷۰ کوژاو، وه بشینکی زوریشیان لی بعدیل گراوه زوریش له ناشوریه‌کان کوژان.

شمشی ناداتی پینجهم پاشای ناشور له سالی ۸۱۰ پ.ز مردوه پاش خزی کوه کمی هاته جینگای هرچنده متدال بوو، بفاوری ناداد نبراری سبنهم، بهزی متدالیوه شازن « سامورامات » که لمیزودا به سمیرامید « سمیرامیس » بفاویانگه، ولاته کمی بفریوه شمرد، نفسانه لسمر نمر ژنه هه به، پاش ۵ سال له ۸۰۵ پ.ز ناداد نبراری فرمانبرهوی ناشوری گرت دهست، هر چهند سمیزمیس ههروه گ جاران فرمانبرهوی ده کرد، چهند جارینک لشکریان کردو ته سر ماده کان و ماننا، له ساله گانی ۸۰۹، ۸۰۷ پ.ز له دژی ماننا وه دیسان له ۸۰۶ پ.ز له ساله گانی ۸۰۰، ۷۹۹، ۷۹۷ له دژی ماد و، وه جارینکی که له سالی ۷۹۳، ۷۹۲، ۷۸۸ پ.ز نمر هه مورو سالانه شریان له گمل ماده کان کردوه، له سالی ۸۰۲ له نووسراونکی سمیرامیس و ناداد نبراری دا هاتوه که ناشوریه کان له « نیللیپی » نریک نارازیاش وه کیشوری ماده کان و سراسری گبزیل بونداد « ماننا » وه « نالابریا » فرمانبرهویان کردوه له نووسراوی سالی ۸۰۲ پ.ز باسی کیشوری ماد « مادای » کراوه. دوی نمر میژوه سمیرامیس و ناداد نبراری پینج جاری دیکه لشکریان کردو ته سر خاکی ماد وه شریان له گمل کردوه. پهلاماری « مینوا » پاشای نوراتو له سالی ۸۰۷ و ۸۰۶ پ.ز پینج جار له خوارووی ده ریاجمی وان له « خزیوشکیه » سالانی ۸۰۱ و ۷۹۸ وه ۷۹۱ وه ۷۸۵ و ۷۸۴ پ.ز کورتونه ته شریوه.

سلطانناری چوارم جینشینی ناداد نبراری سبنهم، دیسان له سالی ۷۷۸-۷۷۷ پ.ز له گمل نوراتو له جهنگدا یوون. نوراتو « موساسیر » له بشی ژووری زینی گهوردا گرتیوو وه هه شهیمان له ناشوریه کان ده کرد له سره تایی سدهی هه شتمدا چونه بشی ژووری ناوچی فوارت. له سالانی ۷۷۵ وه ۷۷۴ وه ۷۷۲ پ.ز به شهر هاتوون وه هه مورو

بمؤثر كۆچاندننى مەدەكان ، لەمۇى بەردىكى ئاشۇرىيەكان لە نەينەوا گىتىراۋە (سەدىكى جەنۇبىي پىش ۋايتى)

جاریک لشکری ناشور هاتونه ته سمریان. همر لم سالانه! ماننا له نورارتو جیابونموه.

تیگلات پلایسمری سینهه له سالی ۷۴۳ پ.ز په لاماری ماننای دا هرچمندا ماننایه کان له پووی هیزو پایمخوه له ناشور و نورارتو کمتر نبوون، ناشوریه کان به کیشوری ماننایان دهوت « مادماننای » کزمنیک له پیاره گموره کانی ماننا هعبوون پینان دهوتن نه غجومنی پیاره گموره کان، ولاته که بیان به پرنوه دهبرد، پاشان دهولمت په بیدا بوو له سالی ۷۸۸ پ.ز ماننایه کان له پیناوی نازادی و سمریه خوزی خویاندا له بمرامبر لشکری ناشوریه کاند وستان. دوا لشکر کیشی سمیرامیس و نادادنیاری بوسمر خاکی ماد تا سالی ۷۴۵ پ.ز خایاند وه دوا هیرشیان له سالی ۷۴۴-۶۷۸ پ.ز بووه.

له سالی ۷۴۴ لشکری ناشور پوویان کرده بمشی ژووروی روویاری سبروان، چونه سمر خاکی زاسوای خواروو نو ناوچانه « بیت کاپسی » بیت سانگی بان بیت ساگی و بیت نرگی. ناشوریه کان دیهاته کانیان دهسوتاند و تالانیان ده کرده له فرمانبره کان ثمانی دهستگیر کران « کاکای پاشای بیت زانی » وه « میتاکی پاشای بیت سانگی » ثمانه زور به دازارو نمشکه نجموه دهیان کوشتن. همندیک له شمېر کمره کان که بمشداریان کردبوو له شمېر دا خویان دایه دهست ناشوریه کان په نجبه بیان ده پین بز نوهی جاریکی تر شمېر نه گمن له گملیاند.

توونی فرمانبره وای « سوموزرژ » کموتیوه دهراونکی لقه کانی خوارووی روزه لاتی سبروانموه، پاش شمېرکی خونناوی له گملا ناشوریه کاند زوری لی کوژا و زوری لی به دیل گیرا هروها سوزمن رز وه بیت ههمان له دهراوی سبرواندا بوون داگیر کران له لایمن ناشوریه کانهه له سالی ۷۴۴ پ.ز تیگلد پلایسمری چوارهم له نه نجامی

شمر کردن له گه‌ل ماده‌کاندا ۶۰ هزار دیلی هیناوه بز ولاته‌کمی خزی له گه‌ل تالاندا. دیسان تیگلدپلایسر له شمره‌کانی دواپیدا ۶۵ هزار کسی له ناوچی ماده‌وه هیناوه به زور کزچی پینکروون و له ده‌راوی سیرواندا نیستجینی کردوون وه له جینی نوان نارامی پردوته جینگای نوان.

له فرمانه‌وای سمرجونی دوه‌می ناشوردا شاری « ساهاری » له فله‌ستین داگیر کرا به قسمی تورات هه‌ندینک له به‌نی ئیسرانیل به‌دیل گیرا بون و له شاری کالج — کالاهه خابوو له برویاری جفزان و شاره‌کانی ماد دا بلاوکراونه‌توه. له ۷۱۶ پ. ز. ناشوریه‌کان له‌شکریان کردوته سمر ماد له نه‌جیامدا خاکی ماد و ماننا که نزیک به ده‌ریاچی نورمی بون کموته بمر تالان و کوشتن و سوتان له لایمن ناشوریه‌کانوه نهمش له سمرده‌می فرمانه‌وایی سارگونی دوه‌مدا بووه.

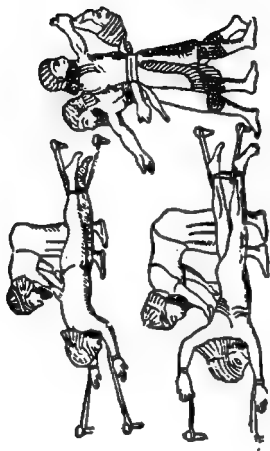
له سمره‌تای دروست بوونی ده‌وله‌تی ماد و سمرده‌می هاتنی دیاکوز ناکزکی و جیاوازی زور هیمه به‌لام زوره‌بیان ۷۰۰ پ. ز. نه‌گیرنه‌وه، چونکه له سالی ۷۱۵ پ. ز. دیاکوز گیراوه، دوورخراوته بز سوریا، لموی به‌هزی ماننا به‌کان که له تیره‌ی خزیان بووه هه‌له‌هاتوه و گه‌بشتوته ناوچی خزی.

دیوک شمیری کردوه له گه‌ل ناشوردا تینک شکاوه

سنحاریب، سنحاریب، جینشینی سارگون له سالی ۷۰۲ پ. ز. به له‌شکرینکی گوره‌وه به‌رهو خوره‌هلات کشاوه به ئیلاما تیپه‌ریوه، له جینگا دووره‌کانی خاکی ماده‌وه په‌ریوه‌توه. سنحاریب نه‌لێت باجینکی زورم و مرگرت له دانیشته‌وه دووره‌کانی ماد نمو تیره‌ی شمریان له گه‌لدا کردوه ناویان کاششیان-کاسیان بووه.

زاموا « ژووری سولیمانی نیستا » وه پارسوا ژووری ناوچی سیروان که ناره‌نده‌کمی قه‌لای نیکور بوو مادیان ماد « ره‌نگ بیت له

خوارووی کیشمسو له دهشتی قزل نوزون « ساپاردا که لهووه ببرد بستنک بروه له ناوچی خارخار رهنګ بیت له خوارووی ختی زلجان و قزوینموه برو بیت، ناراپخا، کمرکوکی نیستا بشینکیش له ناوچی پینشوری ناماروو. تا ناوچی خوارووی روزهلات دهراوی سیروان نهگرنموه وه به پیت هامیان » له روزهناوای کرماشانی نیستاره برو بیت « بمجزره بهپینی ناوچهکانی زاموا و پارسواو آراپخا، ناشوریگان له ناوچاندا بهیز برون، بشنک لم ناوچانه له دهرووی سنووی مادا » برون، دهستلانی ناشور له ناوچهکانی تری ماد دا تا رادهبهک بی هیز برو. له ژانونی سالی ۶۸۰ پ.ز سنحاریپ پاشای ناشور به دهستی بهکنک له کورهکانی خزی کوژرا، دوان له کورهکانی رشایان کرد بز ناوچی « سوری » له روزهناوای دهشتهکانی نرمنستان، له کوتایی نو سالدا برای سبهمیان به ناوی « ناسخادون » بروه پاشای ناشور. له سالی ۶۷۹ پ.ز کبیرهکان کوتنه هیزش کردن بز سنووی ناشور، شهر بردهوام برو سالی بهکم و دوهم. پاش نوهموو شهرنوو کوشتاره کبیرهکان لهگهلا ناشوریگاندا ناشت برونموه که له ۶۷۹-۶۷۲ ی خاپاندوه. ناشوریگان وهک لسمرهتاوه وتمان زور به توندی و درندانه دژی مادهکان شهریان نهکرد، سرکرده دیلهکانیان به نازار و نیشکهغجدان نهکوشت و گولیان نهکردن به زیندوویی. دیلهکانیان به رشووی و دستیان له پشتموه نبستنموه تا نهمان گهپاندنه پایسمختهکهپان نهپنرا، ژنه دیلهکانی ناوچی مادیان نهاده پینش و داوینیان نهدرین، هرچی لایواپه و له کوشتن رزگاری برواپه به دیلی نهپانبرد و نهمان کردنه بوند. مندالهکانی نارچی مادیان مستوناد له ناگردا به پیرچاری خهلکموه بز چاوترساندن مودهکان. بهنجمی شهرکرهکانیان نهمری، تالان و سوتاندن و کوچ کردنی به زور پیشهپان بروه. نم شتانه و وینانه همووی له وینمو

چهارم سوره دانی پيشهوا گيراوه گان ، که بهر پرچي فاشوريه گانيان نابوه ،
 له نهينهوا نهخش کراوه [سهدی حوتهمي پيش زاني] ..

نورسینی میخپیه‌کانی ناشوریدا نورسراوه، له هه‌مان نورسیندا هه‌ندیک
له‌و و نه‌انه نه‌خه‌ینه روو.

ماد — مادای

له‌سالی ٦٧٢ پ. ز دا نه‌سکیتیه‌کان له مادی ناوندیا په‌یدا بوون،
په‌شگه‌ریان له ماده‌کان کرد، دژی ناشوریه‌کان. ماننا به‌کان له‌گه‌ل
نه‌سکیتیه‌کاندا هاو به‌یان بوون. چهند سه‌رچاوه به‌کیش نه‌لین « نه‌لامیه‌کان
» ناماده بوون یارمه‌تی را په‌رینه‌کانی ماد به‌دن، له‌م روومه هه‌موو
هوزه‌کان بوونه به‌ک و له‌به‌ک به‌ره‌دا یه‌کیان گرت، له‌ رووی ده‌سته‌لانی
ناشوریه‌کاندا وه‌ستان، له‌ نه‌وروزی سالی ٦٧٣ پ. ز دا ماده‌کان له‌ دژی
ناشوریه‌کان را په‌رینه‌ ٣ پشه‌موای ٣ جه‌نگا بوونه به‌ک، ماده‌کان که‌وتنه
په‌لامار و گرتنی نه‌و قه‌لابانه‌ی که‌ به‌ده‌ست ناشوریه‌کانه‌وه، له
سه‌ره‌تای مانگی نایار، ناوه‌راستی نه‌په‌ریل سالی ٦٧٣ پ. ز خه‌لکی نه‌و
سه‌ر زه‌مینه فراوانه هه‌مووی یاخی بوون و شورش‌گیره‌کان ده‌ستیان کرده
په‌لامار دان و هه‌ره‌شه‌یان له‌ قه‌ل‌گانی ناشوریه‌کان نه‌کرد و په‌لاماریان
نه‌دان. له‌سه‌ره‌تای ماری ٦٧٢ پ. ز ناشوریه‌کان ناچار بوون، که‌ چهند
خا به‌نده به‌ک به‌نیزنه لای پشه‌موای شورش‌گیره‌کان، ناشوریه‌کان زور هه‌ولیاندا
دوو به‌ره‌کی به‌خنه نه‌وان شورش‌گیره‌کانه‌وه، به‌و مه‌سته به‌ جیا قه‌به‌یان
له‌گه‌ل‌دا نه‌کردن، ماده‌کان له‌ په‌لامار نه‌وه‌ستان و قه‌ل‌گانی ناشوریان
نه‌گرت.

ماد:

به‌که‌مین پاشای ماد که‌ شاری نه‌کیاتانی دروست کرد و سه‌لته‌نه‌تی
مادی دامه‌زراند دیوک بووه، ٥٣ سال فرمانه‌روایی کرد، دواي نه‌و
فرائزرتی کوری، که‌ فارسه‌کان و هوزه‌کانی تری ناسیای خسته ژیر

فرمانروای خویزه ۲۲ سال فرمانروای کردوه، زور دژی ناشوریه‌کان
 بووه، شمیری له‌گه‌لدا کردوون، فرائورت له شمیری ناشوریه‌کاندا لغتاو چوو،
 کباکساری کوپی، لشکری مادی پزیک خست ۴۰ سال فرمانروای کرد،
 « نسکیته‌کان » ماوه‌ی ۲۸ سال ده‌سه‌ل‌تدار بوون بمسر ناسیادا،
 پاشان کباکسار ثعوانی خسته ژنر ده‌سه‌لاتی خویزه، پاش مردنی
 کباکسار، ناستیاگی کوپی چووهر سمرتخت و ۳۵ سال فرمانی کرد، بم
 شنبه‌یه $۵۳ + ۲۲ + ۴۰ = ۱۱۵$ سال فرمانروا بوون، هرچمند ناکوکی
 زوره لمسر نم میژوانه، به‌تایبه‌تی نمو ماوه‌یه‌ی که نسکیته‌کان
 فرمانروا بوون ۲۸ سالینک نه‌کات، له سالی ۷۰۰-۵۵۰ پ.ز ماده‌کان
 فرمانروا بوون « دیوک = مامی تیارشو » له نووسینه‌کانی هیزدوت وا
 هاتوو، به‌یه‌ک کسی دا ثعنبت، دیوک، دیانوگو، دیاکو/ی پی و تراوه.

له کۆتایی سالی ۶۵۲-۶۵۳ پ.ز شمپراتۆریه‌تی ناشور دووچاری
 مه‌ترسی ترین گیزاری سیاسی خۆی بوو، هزکشی راپهرینی «
 شاماشموکین » ی برای ناشور پانچپال، که له لایمن ناشوروه کرابوو به
 پاشای بابل، میسر له ناشور جیا بووه، نم جینگایانمش به قسه‌ی براکه‌ی
 هه‌لگه‌راپورنموه، له ناشور، خه‌لکی نه‌کهد، کلدان، نارامی، خه‌لکی کهناری
 ده‌ریا، له ناکابا تا کو باب سالی مه‌تی، ده‌ستو پینه‌ندی «
 نومانیکا شای راگردوو فرمانروای نیلامی نه‌کرد، هه‌روه‌ها پاشابانی
 گوتیوم و ناموزو، ملوخوا، ثعانه هه‌سوو له لایمن شامو شکینه‌ه هاندرا
 بوون ناموزو ملوخوا به زمانی ناشوری واته پانای گه‌وره نه‌گرتنوه به
 مانای به‌شه‌کانی جیهان. ملوخوا به‌واته نه‌فریقا، ناموزو به واته سرریه و
 فینقیقه و قه‌لمستین، « فینقیقا لوینانی نیستا » گوتیوم گوتیه‌کان
 ماده‌کان.

لم سرده‌مه‌دا ماوه‌ی ۲۲ سال بوو کشتیری یان خشتیرتا یان به

ووتی هیروودوت « فرائورت » فرمانروای شه کرد. له ناسیادا دهستی کرد به داگیرکردنی هوز به دواى هوزداو نی هینایه ژیر دهستلانی خزیمه، چوه سمر ناشور و له شهردا کوژا و زوری لاشکره کشتی تیاچرو، فرنورت له سالی ۶۷۳ پ.ز دا سمره تای فرمانره واییوه. پاش نو کوپه کمی به ناری کیاکسار پوه فرمانروای ماد، نمیش دژی ناشوریه کان دروزهی بمشردا، نسکیته کان یارمه تی ماده کانیندا، دژی ناشور، له لایمن « مادیا » کوپی پرتوتی پاشای نسکیته کانوه پوو هرچمند نسکیته کان ۲۸ سال فرمانروای مادبان کردوه، له سالی ۶۵۳-۶۲۵ پ.ز.

کیاکسار فرمانروای ماد پوه له سالی ۶۲۵-۵۸۵ پ.ز ماوهی ۴. سال فرمانروای کردوه. له سالی ۶۴۸ پ.ز ناشوپانیپال توانی شاماش موموکنی برای بشکنی و بابلی داگیر کردوه، له ۶۳۳ پ.ز ناشوپانیپال مردوه « سین شارسیش کون » که بنواوانگ پوه به « ساراک » پوه پاشای ناشور دواى پاشای ناشوره.

فرائورت پاشای ماد که له شمرینکا له گمل ناشوریه گاندا بمشرد هاتپورن کوژراوه، له جینگایه ک نیژراوه، گزپه کمی نلین له « قیز قهپانه » له دماوی شاره زوو له کمناری سورداش له نزیک سولیمانی، نو جینگایه ناسراوه به « قیز قهپان » گزپه کمی برتیبیه له خانویه ک، بنمیچینکی فراوانی هدیه، چمند نستونینکی نمش کراو هدیه، بنمیچه کمی وه کو داری داره لایمرد هه لگندراون، بم جزوه نووسینینکی بازنگی تری که په یکمرنکی ناده میزادی لاسر نمش کراوه، له روزه لانی کزندا به پنی نمریتی تایبه تی نستیزه ی زهر لهوش نمچیت پرالته تی نانا هیتا پوو بیت، دووتا که کمی تری به واته روزه و مانگ، وه بان به بیروپای « هرتسلفد » ناهورامزدا و میترانه، سمره وی ونه

هه‌لکهندراوه‌که بهرام‌بهر به پرستگای ناگره، کاهن لای چه‌په‌وه و مستاره، جلو به‌رگی تاییه‌تی موغه‌کانی لبعردایه، به‌سمر جل و به‌رگه‌که‌یدا به دستوری مادی روز هه‌لات جبه‌یه‌کی کردۆته به‌ر، جلو به‌رگی پاشاکه لای راسته‌وه، وه‌ک جلو به‌رگی موغه‌که ناشکرا نیه، هه‌ردوه کهسه‌که، کهمانیان به ده‌سته‌وه‌یه که نیشانه‌ی سهرکه‌وتنه. دوا‌ی فرانون، کباکسار به‌روه پاشای ماد و درۆه‌ی به‌شع‌دا، له سالی ۶۱۴ پ. ز. لشکری ماد گه‌بشته نارانچا، لهم سالددا په‌مانیکی به‌تین له نیوان پاشای ماد و پاشای بابل نابوینۆلسهر که له لایهن ناشوریه‌که‌انوه له بابل دانرابوو له ناشور هه‌لگه‌را به‌روه به‌سترا. بز به‌تین کردنی نعم په‌مانه، که‌چی کباکسار که ناوی « نامیتس » بوو درا به‌نهبوخز نهر «، کوپی نابوینۆلسهر، لشکری ههرسی لا، ماد و، ناسکیت و بابل، په‌لاماری نه‌بنه‌وا یاندا، له مانگی ئابی ۶۱۲ پ. ز. شهر له شه‌قامه‌کانی شاری نه‌بنه‌وا دا گهرم بوو به‌شیک له دیواری شار که له خشتی کال دروستکه‌رابوو به‌هزی لافاوی ده‌ست کرده‌وه رووخا، لشکر چه‌وه ناوشار و « سین شارشکون » سارا‌ک، خزی و ژن و منداله‌که‌انیه‌وه خزیان خسته ناو ناگره‌وه و سووتان. شار گه‌را و تالانکرد، ئیهمپراتۆریه‌تی ناشور که زیاد له پینچ سه‌د سال فرمانه‌روا بوو، له نووسنی پاشاکانیادا که به‌نووسینی میخی نووسراوه وه زۆر شانازیان به‌کوشتن، سوتاندن و تالانکردن، که‌ولکردنی مرۆف به‌زی‌نده‌یه‌تی، سه‌ربه‌ینی خه‌لکی، راگوزان، مندال سوتاندن به‌کوتمه‌ل، کرده‌وه نعمانه‌ش زیاتر دژی ماده‌کان، کرده‌ویانه... ناشوریه‌کان له ناسیادا ناویان سه‌را به‌وه.

هاد: به‌و خاک و سه‌ر زه‌مینه‌یه‌ی ووتوه که له سه‌رده‌سی کۆندا، له‌سه‌رده‌وه به‌رووباری ناراس و لوتکه‌کانی ته‌لبورز « خوار ده‌ریای خه‌زهر » له رۆژه‌لاه‌توه به‌ده‌شته شه‌ره‌کانی کوهر، له رۆژنا‌واو خواره‌وه به‌زنجیره‌ی چیا‌ی زاگرو‌س ده‌وره دراوه. خاکی ماد له‌رووی جو‌غرافیا و

میژورهه نهگری به ۳ بمش:

بمشی یهکهم: پنی نهلین بمشی رۇژئاوايان « مادی ناتروپاتین » له ژوروی پروپاری ناراسمه تا کینوی نهلرهنه درنژ بۇتومه. همروهه ناوچمی دهراچمی ورمنی و پروپاری « جمختو » و نهگریتموه، وه پروپارهکانی تر که شان بمشانی نمرژنه دهراچمی ورمنیه، همروهه ناوچمی دهراوی پروپاری قزلشوزون « روپاری سپی » که له کینوی «لبورزی له نریک شاری « رشت » ی نینستاره لهتکردهوه و نمرژنه دهرای خمزهرهه نهگریتموه سمرانسری نم ناوچمه نهکمرته ناوچهکانی نازرباجان، کوردستانی نیرانموه، نمر زنجیره چپایمی همرو داپوشبوه، لمسروه تا خوار وهیان له ژوروروی رۇژئاواوه بۇ خواری رۇژههلات درنژ بۇتومه، بمشی رۇژئاوای « مادی ناتروپاتین » به پانای ۱۰۰ کیلزمهتری له زنجیره چپاکانی زاگرووس گرتۇتومه.

بمشی دووم ماد: مادی بچورک سمر زهمینیکی پم له گردو و تپۆلکه بوو، کموتبه نیوان دوو ریزه چپاوه، له لای ژوروهه لکا بوو به چپای نعلیورزهوه، که له خوارهوه بۇ سمر دهرای خمزهر درنژبۇتومه، بمرزترینیان کینوی دهماوهند، له خوارهوه ریزه کینوی رود که به درنژای زنجیره چپاکانی زاگرووس له ژوروروی رۇژئاواوه تاکو خوارووی رۇژههلات درنژبۇتومه، نهمانه سنوروی مادی بچورکی دیاری نهکره، له خوارووی رۇژههلاتی نم ناوچمه دهشته شپهکان همن.

بمشی سیتیهم پارتاکنا: پارتاکنا کموتبه نیوان دوو ریزه چپای بمرامبر بهبهک لمسروه کینوی رود، له خوارهوه ریزه چپابهک که بمرترون به زنجیره چپاکانی زاگروسموه، پارتاکنا سروشتی وهک مادی بچورک بوو، مادی کزن له لای ژوروروی رۇژئاواوه لهگهل نورارتز « دوی لهگهل نمرمنستان » و لای ژوروهه لهگهل نعلیانی هاوسنور بوون، به

در نژادی کمناری دهریای خمزهر، لمو دیوی و کینوی نعلبورزهوه ناوچه به کی گرمسیره، ناوچه کی کاسپی و کادووسی و گل و ورده هوزه کانی تر، که نیستا پنبان نعلین تالش و گیلان، نعمانه لای سمرهوی خاکی مادیان دیاری نه کردو له روزه لاتموه چبای کزیتداغ، خاکی مادی له ناسبای ناوه راست جیا نه کردهوه، بمشی کمناره کانی نمو دهریابه و دهراره کانی روویاری گورگان و نه ترک هیرکانیان پی نموتن، نمختینگ لمو بهرهو خوارتر، کیشورهی کونستانی پرسیدی کزن و له لای خوارهوه له گهلا پارتاکنا هاوسنور بوون، له خوارووی روزه لاتیشموه، به دهراره کانی روویاری کاروون و کرخموه لکا بوو له نیوان دامینه کانی چیاکانی زاگروس دایه، نم شوننه ههمان نیلامی کزن بووه، له لای روزه ناواوه خاکی ماد له گهلا ناشوریه کانداهو سنور بوون، جوگرافیای ماد بم شنبه بهی خوارهوه به کورتی:

۱- مادی نه ترزیاتین، له روویاری ناراسموه تا کینه کانی ناگریداغو قمره داغ و ناوچهی شاره کانی نیستا قنور و خزی و مهره ند که ناشوریه کان پنبان نموت، سانی گی بوتوو.

۲- دهرای روویاری قمره سوو، بمشی خوارووی ناراس.

۳- ناوچهی دهریای ورمی و نمو روویارانمی نعرژنه ناو نموده ریاجانهوه، نممش ۳ بمشی:

أ- کمناری دهریای ورمی، واته گلیزانی کزن.

ب- کمناری خوارووی دهریای ورمی، پرویمری روویاری جمختو و نمو روویارانمی که شان به شانی نمودا نعرژن، له سدهی ۹ ی پ. ز ناری زما/ی ناوخو بووه له دوایشدا دهولتهی ماننا لمو ناوچه یه داما مزررا، له دوا سدهی حوتعمی پ. ز نه توانین به مقلبندی نابووری مادی دابنن، لسمره تاره بنگه به کی نابووری سمرانسری کیشورهی ماد بووه، له دوایدا

بۆتە بىنكى تاپوۋى مادى ناترۇپاتىن.

ج — كىنارى رۇڭھەلانى دەرياچى ۋىسى، كىنارى ژوۋوۋى ۋوۋىبارى
ناجىچى ۋ ناۋچى تەپرىزى نىستا.

۴- دەۋى ۋوۋىبارى قىزىل تۈزۈن، ۋوۋىبارى سېى، ۋ لىقەكانى.

۵- بىشى سىروۋى ۋوۋىبارى زىنى بچوۋ، ھىروا نىسىر زەمىنانىش
كە كىۋىتۈنە رۇژناۋاۋىچە، رىزەچىا درىزە كىشاۋەكان بە لای ناسور ۋ باۋىل
دا ناۋمۇزەكەيان ھو.

۶- دوۋ ناۋچى زاسۋا ۋ پارىسا كە دەۋاۋەكانى زىنى بچوۋ ۋ دىبالە
لە كىۋەكانى زاگروسىۋە، چىند زىچىرە شاخىنكىان نىبرى.

۷- بىشى ناۋەرتاسى ناۋچەكانى ۋوۋىبارى سىروان: نىم بىشە لە
نەزىك شارى خانىقىنىمۋە بە ۋلانى نەتر ناۋ نىبرا، لە خۋارۋى دەۋاۋى
سىروانمۋە بىشەكانى تىرى نىر ۋلانى « بىت ھىمان » « كامىادان » ھو.

۸- دەۋاۋەكانى بىشى سىروۋى ۋوۋىبارى كىرخە: نىم ناۋچەبە لە
رۇڭھەلانىمۋە خەتى ناۋىرى سىروان كىرخە، ۋ لە بىشى سىروۋى ناۋچى
كىرخە، دەۋاۋەكانى كانى گاماسىاب ۋ سەپىرە ۋ مايدەشت نەگىرتەۋە، بىشى
سىروۋى كىرخە ھىمان كىشۋەرى « نىلىپى » كۈنە كە لە دۋايدا ناۋىرا بە
« نىلىمانىدا » لە دامىنى نىلىپى، كە كىۋەكانى لورستانى نىستاۋە «
كاسىت » لەۋىدا ژىاون.

سادى بچوۋكە « خۋارۋو »

أ — ناۋچى ھىمدان كە نەگىرتە نىر شىۋىنى مادى ناترۇپاتىن ۋ
سادى بچوۋكە تىيا بەمەك نەگىن. نىم ناۋچەبە ۳۲۷مەتر لە دامىنى
گىرى نەلەندەۋەبە، ناۋى نىر بىفرانە نەخۋەنەۋە كە لە چىاي نەلەندەۋە
نىت. زۆرىمى نىر جۇڭكا ۋ شىۋو لاقاۋانە بىشى سىروۋى ۋوۋىبارى
نەرسەۋ كە بە ھىۋى دەرياچى ھىۋى سولتان ناۋ نىبرى لەۋانە پىنك

دېنت، زنجيره‌ی چيای کوه رود که کموتوته سنووری مادی بچووک،
نختینک به‌لای روزه‌لانیته ده‌ست پنده‌کات، نم ناوچه‌یه به هیلای نار
بمینی نیوان مادی نه‌رزیاتین و مادی بچووک دابنن، لهر نموه ناوه‌ندی
نم ناوچه‌یه، شاری همعدانی نیستاو نه‌کیاتانی کونوه که به زمانی ماد
« هنگمتا » واتا چنگای کزیونوه نه‌گریتهوه، وه پایتمختی ماد بووه.

ب — حموزی دهریاجی « حموزی سولتان » و دهریاجی خزی و
روویاری نمهر چای و قهرسو و روویاری قوم. نمانه ناوهراستی مادی
بچووک بووه. شاری تاران کموتوته داسینه‌کانی خواروی چيای
نملهورزوه، له سردمی کوندا « ری » پا « ره‌گ » شاریک بووه له
شاره گرنه‌گه‌کانی ماد. له روزه‌لانی پهی له نزیک قه‌لانی بفرینی
ده‌واره‌ندا لوتکه‌یه‌ک همیه لهر پنگای مازنده‌ران « سهرزه‌مینی کونی
کاسپیان و گلان و نامردان که پنیان نموت دهریازه‌ی کاسپیان.
پارتاکنا:

دهریونکی پان و وشکه و کموتوته خواروی ده‌شتی کویر له ژووروی
رژژناواوه، بز لای خواروی روزه‌لانت درزیوتوه وه له‌لای ژووروی
رژژناواوه لکاوه به نه‌کیاتانوه، له‌لای روزه‌لانت به‌خزی ده‌شته‌کانوه له
ده‌شته‌کانی پارس « پرسید » جیا نه‌گریتهوه، له بهشی ژووروی رژژناوا
چمینگ همیه شاری نسفهان « نیسانی کون » له کمناری نوچمه‌دایو
نهرژننه دهریای سوزمیه، له روزه‌لانیته نویمیری چیاکانی کوه‌رود
دهریونکی که همیه نیستا پنی تلین ناوچه‌ی « بمزد » نم ناوچه‌یه له
سهرده‌می کوندا زوریمی جار هر به بهشینک له ولانی پارس ناسراوه.
خعلکی کمناره‌کانی روزه‌لانت و رژژناوای دهریای کاسپ — خمزهر له
رووی میزومه له‌گمل مادا په‌یوه‌نده‌کی باشیان هبویه، له رثوی نمژاده
به‌ک بوون، بهشی زوریمی نموان،

هاتنی عاره بۆ سەر ئیمپراتوریه تی ساسانی و شهر له گهڵ گهلی کورد دا

سبارت بعم هاتنه ناکۆکی زۆر له نێوان میژوو نووسه کاندایهیه، ههندیک به پیروزی داههین و ههندیکی دیکه له داگیرکردن، له میژوونووسه کانییدا ديسان زیاد و کهمیهکی زۆر ههیه.

نایین و باوهڕی کوردان :

پنشتهر باسی دین و باوهڕی کوردانغان کرد له کۆندا، سروشتیان په‌رستوه وهک، رۆژ، مانگ، ئه‌ستێره... هتد. دواي هاتنی زه‌رده‌شت و په‌نجمه‌ری ئه‌و وه کتیبی ناوێستای پیروزی، کورده‌کان له‌سەر ئه‌و دینه‌ رۆشتوون و لاشیان زۆر پیروزی بووه، ئه‌م دینه‌ش به‌ پێی هه‌ندیک له‌ میژوونووسان له‌ سه‌ده‌ی ٦ ی.ز تا هاتنی عاره‌ب و داگیرکردنی کورده‌ستان ماوه‌ی ١٢٠ ساڵ له‌سەر ئه‌و دینه‌ به‌وون، به‌ زۆر کوشتن و سرتاندن و داگیرکردن، ده‌بیته‌ راز له‌ دینه‌یان بیه‌ن.

د. مه‌روه گولزاری له‌ کتیبه‌که‌یدا، کرده‌مانشاهان و کورده‌ستان به‌رگی به‌گه‌م، شوێنواره‌ میژوویه‌کانی ئه‌مه‌دئاباد و گه‌نگاوهر و سه‌حه‌نه، له‌ بلاوکه‌راه‌کانی نه‌خۆمه‌نی ئاساری میلی ژماره ١٤٧ تاران ١٩٧٨.

کورد له‌ په‌یدا بوونی ئیسلاموه :

ئیسلامه‌کان له‌سه‌ره‌تادا نه‌یان‌توانی په‌نگایه‌ک به‌ر گۆڕینی دینه‌ تازه‌که‌یان به‌دۆزنه‌وه، له‌ سه‌رتاسه‌ری جه‌نگا کورده‌ نشینه‌کان، کوردان پالمانانه‌ به‌ره‌نگاری عاره‌ب بوونه‌وه. دواي ئه‌وه‌ی مه‌دایین له‌ ساڵی ١٦ کۆچه‌یدا به‌ ده‌ستی سه‌مه‌د کوری وه‌قاسدا داگیر کرا، یه‌زدی گوردی سه‌به‌م هه‌له‌هات و خزی گه‌یه‌نده‌ زه‌هاو، کورده‌کان له‌ کورده‌ستاندا یاره‌مه‌تیه‌کی زۆری یه‌زدی گوردی سه‌به‌میان دا، پاشان سه‌مه‌د کوری وه‌قاس، « هاشمی بن عه‌تبه‌ بن ته‌مبی وه‌قاس » به‌ ١٢ هه‌زار که‌مه‌وه‌ نارد به‌ سه‌ر سه‌رپای

نیزان، سربای نیزان و یزدی گورد لورکاتدا له ناوچه‌ی زه‌هاو برون، له جه‌لارلا عمره‌به‌کان شم‌رنکی خونتایان بریارکرد و باش کوشتن و برپنکی زور عمره‌به‌کان سرکومتن، پاشان بسم‌رؤکابه‌تی « قعقاع بن عمر » بمره زه‌هاو دؤیشت، پاش شم‌رنکی خونتای و کوشتارنکی زور عمره‌به‌کان سرکومتن بمر سربای ساسانیدا، ثمر ناوچه‌بیش ناوچه‌به‌کی شاخاوی بوو یزدی گورد کشایوه بز نم‌هاوه‌ند. له سالی ۱۸ ک ممدی کوپی وه‌قاس ۳ لشکری ناره جزیره به سرزکابه‌تی « عیاض بن غانم » ناویراو له ماره‌ی ۱۸ مانگدا شاره‌کانی سر زمینی جزیره‌ی به‌ک به دوا‌ی به‌کدا گرت، تنها « عین تمر » نمیت که نمایان توانیبیگرن، له کوتاییدا شاره کورد نشینه‌کانی سنجار، نورقه، حران، ده‌ها، نمسبین، ره‌قه، ماردین، دیارب‌ه‌کر بده‌ستی عیاض گیران وه دوا‌ی نم‌وش لشکرنکی ناره سر مه‌لاتیه و نم‌وانیشی داگیرکرد. له سالانی ۱۸-۲۳ ک لشکری عاره‌ب به سرزکابه‌تی « عزم‌ره بن قیس » بمره شاره‌زور دؤیشتن، کورده‌کان پالمانانه بمره‌نگاریان وه‌ستان و کوشتارنکی زوریان له عاره‌ب کرد و ناچاریا عاره‌به‌کان پاشه‌کش‌پالن کرد و کشانوه.

له نم‌ه‌وازشدا کورده‌کان دلیرانه بمرام‌بر عاره‌ب وه‌ستان، عوم‌مر ناچار بوو لشکرنکی گموره‌تر به سرزکابه‌تی « عه‌تبه بن فرقه السلی » ره‌وانه‌ی شاره‌زور « سامغان » به‌کات دوا‌ی شم‌رنکی گموره خونین دشتنکی زور له همدوو لا شاره‌زور گیرا به فرمانی تایبه‌تی عه‌تبه زور بی بزه‌بیانه له‌گه‌ل کورده‌کاندا ره‌فتاریان ده‌کرد و لم‌سریان نمدان بلازدری نووسیویه‌تی « عه‌تبه » له مو‌سلدا به فرمانی عوم‌مری خطیفه خاکی کورده‌کانی داگیر کردوو قه‌لانگانی تیکدان، کورده‌کان دلیرانه له پیناوی پارتزگاری خاکی خزیاندا شم‌ریان له‌گه‌ل عاره‌بدا کردوو

و زوزیان لی کوشتوون تمهروش له کوردستاندا له « هورامانی لهزن »
 وه « هورامانی تمخت » وه له قه‌ل‌دزی و له چهند جینگایه‌کی دیکه‌ی
 ناوچی سلیمانی و هولیز، گورستان هه‌یه به ناوی گورستانی دۆلی
 کافران و دۆلی نهمحابه‌کان، دۆلی کافران به گورستانی کورده‌کان ده‌لین!
 سلحه بن قیس الاشجعی، شمری له‌گه‌ل کورده‌کانی ناوچی «
 ماسه‌بزان » و « سمیره » له لورستاندا کردوه لم شمه‌دا هه‌رچنده زۆر
 له عاره‌ب کوژراوه، به‌هزی زۆری له‌شکره‌که‌یانوه عاره‌به‌کان سه‌رکه‌وتنیان
 به‌ده‌ست هه‌ناوه. له ساله‌کانی هه‌ژده وه بیست و سی ک.ق « جارود
 عه‌دی » بۆ داگیرکردنی ناوچی دارابگرد و نشار نه‌هراز رو‌یشته‌وه و
 تووشی شمرنکی گه‌وره بووه دل‌یرانه کورده‌کان و ئه‌یرانه‌کان به‌ره‌نگاریان
 به‌وونه‌تمه‌، پاش شمرنکی خونه‌ناوی پاش نه‌وی عاره‌به‌کان ن‌سار
 دارابگردیان داگیر کرد، له داخی نازیه‌تی کورده‌کان به‌زه‌بیان به‌ماله
 مه‌دالیان نه‌هاتۆتمه‌، زۆر دله‌ه‌قانه له‌گه‌ل‌یاندا جوله‌نه‌تمه‌ به‌کوشتن و
 سووتاندن. پاشان له سالی ۲۵ ک.ق کورده‌کانی له‌ئێر فەرمانی
 عاره‌به‌کاندا ده‌رچوون، خورستان و فارس بۆ رزگاربوونیان له ژیر ده‌ستی
 عاره‌به‌دا شورشیان به‌ریا کردوه، له ساله‌کانی ۲ و ۲۲ ی خه‌لافه‌تی
 عوممر دا مه‌رزه‌بانی نازریایجان دووچاری هه‌یشی له‌شکری عاره‌ب بوو به
 سه‌رکایه‌تی « حذیفه بن البان » وه « مغیره بن شوعه‌به » بوو که
 هه‌ردوو سه‌رکرده‌ی سوپای عاره‌ب بوون، شمرنکی خونه‌ناوی له‌نیوان
 نه‌وان و مه‌رزه‌بانی نازریایجان له ده‌روویه‌ری نه‌رده‌بیل رویدا، پاشان
 رئاوێزکراو پینک هاتن مه‌رزه‌بان له پینه‌ناوی رزگار بوون له کوشتن و تالان
 و سووتاندن و وێرانکردنی « ناته‌شگه » کان له شاره‌کانی کورد نشینی
 ساتروان و بلاسجان و سلان بۆ نهم مه‌یه‌سته هه‌شت سه‌د هه‌زار دره‌می
 دا به له‌شکری عاره‌ب.

دېسان له فرمانروای عوسمان و عليدا، هر شپږ شپږ بڼه، له زور
جنگا كورده كان دژي داگيركمراني عارب شورشيان كړدو سركوب
كړاوي. هم شپږه تا فرمانروايي دولتي نيمه و عېاسيه كان،
كورده كان شورشيان كړدو، له پښتو نازادي و سرستيدا به شپږه كي
زور دلره قانه ليدراون. حسين حوزني له كتيبه كهېدا دهلي:

كېشورگيري غازياني نېسلام، له نيوان شمې غازياني نېسلام و
ساسانېدا، كورده بېشكي زور گوري له لشكري ساسانيان له دست دا
بوړه لېره دا حسين حوزني سمره تاي شمې ساساني و عارب داده نيت به
سالي ۶۴۰ ز. باسي شمېره كان ده كات، گرتني ته بسفون و هملھاني
بزي گورو، تالانكردن و بردني ژن و كچ به ديلي. شمېر جملولا به
سالي ۱۶ ك ۶۳۷ ز دانميت. لم شمېره كورده كان زوريان لي كوردا،
هرچند يارمه تيش گېشته لايان به لام شان، له گمل نوه شدا شمېره كمراني
كورده دژي عارب زور نازا بوون، لم شمېره سرداري كورده كان به ناري
و مېهران به بوو. له شمېره عارب ۱۰۰ هزار نسبي مادي و تالانكي
زوريان دست كموت له سالي ۱۶ ك له گمل كورده كاني شامزور دا
خريك بوون.

له سالي ۱۹ ك ۶۴۰ ز هورماني پاشاي خوزستان داواي يارمه تي له
كورده كاني موكريان و نازره يابه گان و همندان و كرماشان كړد، له
شمېركي قورس له دېپول، له كوردي موكريان و سي تېره ي زور گوري
كورده كه كوردي رموند، شول، زورلان، بوون پېكمه ناهو زور
پالوانانه شمېر له گمل داگيركمراندا كړد، كوردي شاهين و گيل به
هاواري هورمانه چوون. نويخت له شاهنامي پهلويېد بمرگي يه كم
ل: ۱۰ او ۱۱ ۳۱ به درزي لوه دواوه، كورده كان به هانايانوه چوون،
باسي كورده كاني شاهين، راوهند، شول، هرسين، كنگاوهر، زور دلانوه

گیلی کردووه، باسی جینگاکانیشیان که نیشتمانیان بووه، نهمش
هزئراوه که به تی به فارسی:

ز کوردان شاهین و راوند و شول
فراوان بیامد سوی دیزرول
ز هر سین و کنگاور و زوردلان
یکی لشکر آماده شد از یلان
صف هرمرزان را سواران گیل
سوی میسرهبایه زنجیر پیل
سپهدارشان گیلوی صف شکن
همه کوردی پر زور و شمشیر زن

نهمش و برگیزانه که به تی به کوردی:

له کورده هملزگانی رهوند و شول
لشکرینکی زور بین بهرو دیزرول
له هر سین و کنگاور و زوردلان
لشکرینکی ناماده بوو له زیلان
ریزی سوارانی هورمرزان و گیل
بهرو میسرهبایه زنجیر له پینی فیل
سرکرده بیان بوو گیلوی ریز شکن
هموو کوردی نازا و شمشیر و مشین

بز شهر شهر هورمرزان کومهکی له کوردان خواست، له نینوان هورمرزان
و عارهدا شهرینکی گموره، کوشتارینکی زور کرا، له کورد زور کوژران،
پاش چمند مانگینک دهره دان و شهری خونناوی، هورمرزان به دبل گیرا و
بز مدینه برا، له دواي سائینک هر له مدینهدا هورمرزان به دهستی نبو

حفیسی کوپی عوممر کوژرا.

شعری نهماوه‌ند سالی ۲۱ ک ۶۴۱ ز پرویدا و لمو شمه‌دا کورد زوری
لی کوژرا، کورده‌کان ناچار بیون پنا برون بو شاخه سمخته‌کان، عاروب
کموته دویان و زوریان لیکوشتن.

حین حوزنی ده‌لنت له سالی ۱۹۲۹ ز لسمر پارچه همبانه‌ک نم
چار شیمه‌مان ده‌ست کموته، له مجله‌ی زاری کرمانجیدا به دریزی
نشرمان کرده‌بو:

هوزگان رمان ناتیران کوژران
هوشان شاردوه گه‌ره گه‌ره‌کان
زور کردنه عه‌رب کوردی نم‌خاپور
گه‌نانه پاله بمشی شاره‌زور
ژن و کنبگان وه‌دیل بمشینان
ممره نازاتلین ژروی هه‌رینان
ره‌وشتی زه‌ده‌شت مایه‌وه بی ده‌س
به‌زی کانا‌کا هورمز وه‌هیج کس

نو چم‌د پارچه هوزراوه‌یه شعری کورد و داگیرکرانی عاروب باس
ده‌کات که له شاره‌زور پرویداوه.

لهم‌یزوونوسه‌کان وه‌ک ره‌شید یاسمی ده‌لنت: نه‌گهر نه‌پارچه
هوزراوه‌یه له کاتی هاتنی عاره‌دا نم‌بوو بیت پاشی نه‌وانیش نروسرابیت
ده‌رپینی ناره‌زایی کوردانه بو داگیرکردنه، بمشپوه‌یه‌کی دیکمه‌ه،
هوزراوه‌که:

هورمزگان رمان ناتران کوزران
 ویشان شاردوه گمورهی گموران
 زورکار نره ب کـردنه خاپور
 گنای پاله هـتا شاره زور
 ژن و کنیکان و دبل بشینا
 مینرد نازا تلپوره روی هونیا
 رهوشتی زهردهشت مانوه بی کس
 بزیکا نیکا هورمز و هیوچکس

هونراوه که همردهوکیان له ناوهرزکدا وهک یه که، له باسی هاوار و
 گله بیدا به کرمانجی خواروو بهم شینویه:

مرگمونه گانیان پروخاند و ناگره گانیان کوژاندوه
 پیاره گموره گان خزیان شاردوه
 عاره به زورداره گان کاولیان کرد
 له بناری پالـوه هـتا شـاره زور
 ژن و کچه گانیان بـعدیلـسی بردن
 کورپی نازاش له خوننا تلایـوه
 رهوشتی زهردهشت بینکس مایوه
 نیتـر هورمز بهزه بی به کـس نایـتموه

میژوونووسه گان باسی زور لور هیزشی عاره بیان نووسیره، وهک این
 اثیر، و ۱۰ دجلان و تبیری و زوری که، هونراوه که به نووسینی پهلوی
 بووه، لهجه کشی لهجهی هورامیه.
 له سالی ۱۶ ک ربیع بن الافکل و ابن الهرثمه، له دواي گرتنی

موسل، هیزشبان کرده سمر دانیشتوانی کورده‌کان له کنبه‌کانی نو ده‌روویه‌دا، هه‌موو قه‌لای کورده‌کانیان گرت، ئه‌لێت « ثم فتحت بقیه اعمال الموصل و جمیع معاقل الاكراد و سار الجمیع للمسلمین » ناره‌کانی خاپور، هه‌کاری، ماردین، شاگری گرت، هه‌ر له‌و سالددا هیزشبان برده سمر کنبه‌کانی کوردستانی ده‌روو پشتی شاره‌زور، کهوتنه داگیرکردنیا.

شهری ماسپیدان: نازین کوری هورمز له کورده‌کان لشکرینکی پێکه‌ستوو شاری ماسپیدانی کورده‌وو جینگای کزیوونوه‌ی لشکره‌کی، له‌ملاوه‌ ژرار بن الخطاب « به‌ لشکرینکی زورمه‌ چوو سمر ماسپیدان و له‌ ده‌شتی ماسپیداندا، شهر ده‌ستی پێکرد و کوشتارینکی زور کرا. نازین به‌دیل گیرا، ژرار ده‌ست به‌جی سمری به‌ی و لشکر شکا، دوا‌ی نه‌وه‌ شهر و کوشتار کهوته‌ لای سبروانه‌وه‌.

شهری دینه‌وه‌ و سمیره له‌ سالی ۱۷ک، ابو‌موسا که له‌ شهری نه‌هارندا سمرکه‌وتوو، هه‌ر له‌و سالددا چوو سمر دینه‌وه‌، که شاریکی گه‌وه‌ی کورده‌کان بوو، به‌ ناچار‌ی پێکه‌هاتن و دینه‌وه‌ کهوته‌ ده‌ست ابو موسا، وه‌ شیروان به‌ رێک کهوتن له‌گه‌ڵ عاره‌بدا رێکه‌وت، دوا‌ی نه‌وه‌ش « سمیره له‌ سالی ۲۲ک له‌ نازربا‌ه‌کان شهرینکی قورس کرا، کورده‌کان زوریان لیکوژرا، پاش شهر شێنه‌کانیان داگیرکرا له‌لایه‌ن عاره‌به‌وه‌.

له‌ سالی ۲۳ک « عزره بن قیس » چوو سمر شاره‌زور که له‌سمر زه‌ه‌او بوو نه‌بیانشتوانی به‌یگرن، عاره‌ب شکا و کشانه‌وه‌، پاشان عتبه‌ بن فرقد چوو سمر شاره‌زور و گرتی.

حسین حزنی له‌ کتێبه‌که‌یدا وای نووسیوه‌: لشکری عاره‌ب له‌ باله‌ک و کنبه‌کانی قه‌ندیلدا ۶ هه‌زار که‌سیان به‌ دو‌پشک مردن، کوردینکی زوریش له‌و شهرانه‌دا کوژران، « دحلان الفتوحات الاسلامیه جلد به‌ک

لا پېر ۱۳۷ تملیت « و قتل خلقا كثيرا من الکراد »

سالی ۲۳ ک ساریه بن رنم، لشکرینکی زوری برده سر کورده کان له نساودارابگر، پاش شمرینکی خورتاوی، داگیرکران و تالان و کوشتنبنکی زوری لینکردن.

سالی ۲۳ ک ابو موسا چوره سر شو کورده انمی کله پېروز و، نه رتیز، نه هواز و منازر گزویوونه، کوشتارنکی زوری لینکردن.

سالی ۲۳ ک سلمه بن القیس الاجشمی، چوره سر کورده کانو کوشتارنکی زوری لینکردن، هرچی برده سگموت کوشتیان، دحلان تملیت « قطع النسلي کردن » پاش کوشتن و سوتاندن، تالانبنکی زوریان ده سگموت، پاش نهوی به شهر کوشتار زوری شو جنگاپانه یان داگیر کرد، گموتنه ناردنی عارب به مال و دست و پینه نديانموه، وه دهستان گرت بمر زوی و ناوی شو جنگاپاندا، چونکه بهیچ جزینک له کورده کان دنیا نمبوون، بیوچان خه لکینکی زوری عاربیان به مالموه ناردنه سر کورده ستان، بز نېشته چی بوون. کورده کانیش سره پای کوشتن و تالان و به دیل بردنی کچ و ژنbian، خزیان کز کرد زتموه و شورشیان کردوه وه هر جاریش خورنیککی زوریان رزاوه، تالان و به دیل بردن، ناردنی مالنه عارب به کان برده وام بووه هه تا فرمانر شوای نهمویه کان و عباس به کان. نهمین زه کی له کتیه کمی خزیدا میژووی کورد و کوردستان لم باره یموه ده لیت: له پهیدا یوونی نیسلامیه تدا و هر له به کم جاره وه کورده کان په یوه نديان به نیسلاموه کردوه. تیغ کړین و دیان که نم دینه تازه به باشمو به ناسانی قبولیان کرد. « نه گمر په یوه ندي بیوايه هممو شو شمرانه نه نه کرا و کوشتار و سوتاندن و بعدیل بردنی ژن و کچ بروی نهمدا، له راستیدا کورده کان لمر دینی زمرده شتی بوون و باوه ریان به دینه کمی خزیان همبووه، به زور نیسلام کراون، نم راستیه له هممو

نروسینه‌کاندا دهرده‌کویت، تمناعت له هوراماندا پاش کوشتن و گرتن و به دپل بردن به زور نیسلام کردن تنها بعدهم نیسلام بوون و به دلّ لمر دپانته‌تی زهرده‌شتی بوون تا سالی . ۸۰ ک - نووسر »

زیاتر بز روونکردنوعی هندیک میژووی لم باره‌یوه ره‌شید یاسی له کتنبه‌که‌بدا کورد و په‌یوه‌سته‌گی نمرادی و تاریخی او، نعلت : پیرشهریار « پیر شالیار » به‌کینکه له پیره روحانبه‌کانی زهرده‌شت و « مخ » بوره له هوراماندا نامیلکه‌به‌ک همبه پاشماوه‌ی نو به ناوی « ماريفت و پیرشالیار » نیستایش جینگای ریزی دانیشتوانی هورامانه، له چمند به‌ندپک پنگ هاتوره په‌کینک لم به‌یتانه که هینی نوه :

گوشت جوماتی پیرشالیار بوو هوشت چه‌کیاستمی زانای سیمیار بوو

به واته گوی به قصه‌ی پیرشالیار بده وه به نووسینی زانای سیمیار هوشی بده‌ری. سیمیار په‌نگه به زهرده‌شتی گوتبیت بان شاهوامزدا. وه چمند به‌یتنکی دیکه‌به به‌لام تنها نوو دوو دیره‌مان نووسی پیرشالیار پیری کاتی زهرده‌شته. به‌کینکی دیکه هاوچمرخی شیخ عبدالقادر گه‌یلانی بروه « له کزایی سده‌ی پنجمی ک » وه په‌یوه‌ندیشی به عهدولقادی گه‌یلانییوه هم‌بروه، ناوی خزی ناره پیرشالیار و بهو ده‌لئت پیر شالیاری دووهم، گوايه نم کتنبه کزنه‌کمی پیر شالیاری هیناوه و گزوپویه‌تی به‌شپره‌به‌ک له‌گملّ دپانته‌تی نیسلامه‌تیدا بگوچینت ده‌لئت ده‌قه راستیه‌کمی له ده‌ستی خملکی هوراماندا همبه.

له سالی ۸۴۲ ک به‌کینک بغاوی مولانا گوشایش، هاتزنه هورامان بز نوه‌ی خملکی فیری قورنان خورندن بکات، نم مه‌لایه چاوی کزو کور بروه له هوراماندا خملک له ریش سپبه‌کانی خزیانیان پرسیره « قرون

قدیمابان مارقعت و پیرشالیاری باد « به واته قورنان کزنتره بان کتیبی زانبینی پیرشالیار، پیاهو ژیر و پیش سپیه‌گان وه‌لامیان واپوره: « ماریفت و پیرشالیاری قدیم، قرونی هیزیکه گوشایسه کوردی ناوردنش « به واته « ماریفتی پیرشالیار کزنتره، قورتانه‌که گوشایسه کوریر دوتنی هیناوتی «.

مامزستا نعمین زه‌کی له کتیبه‌که‌ی خزیدا باسی نمو شعرانه ده‌کات هرچمند نعه دووپاته و له پینستر نووسیمانه، له ۱۶ ک، مارتی ۶۳۷ز لشکرینک بمسروکاپه‌تی « هاشم بن عتمبه « چوه سر جملولا، یزدی گورد له زه‌هاو سوو قع‌عاع شمعی له‌گه‌لدا کردوده، وه زه‌هاوی داگیرکردوده. لعدوای گرتنی تکریت و له سالی ۱۸ ک ۳ قول له لشکری عره‌ب رینگراوه:

۱- له ژیر فرماندهی سهیل بن عدهی بمره « ره‌قه «.

۲- دیسان له ژیر فرماندهی عبدالله بن عتبان بمره « نصیبین «

۳- لئوژیر فرماندهی حقه بن ولید بمره جزیره.

نورفه و نصیبین له‌گه‌ل ماردین گیرا، دیاربه‌کریش پاش کوشتن و برین گیرا. دیسان حبیب بن مسلمه الفهری له کوردستانه‌وه چوه سر مه‌لاتیو نموشیان گرت.

له سالی ۲۱ ک عمر عذره بن قیس له زه‌هاوه‌وه چوه سر شاره‌زورر به‌لام نه‌بتوانی بیگرت ناچار کشایوه، پاشان عتبه بن فرقد چوه سر شاره‌زورر و پاش کوشتنیکی زور له کوردان داگیری کرد، عاره‌به‌کانیش زوریان لیکوژرا، دویشکیش زوری له‌ناو بردن. له نیوان سالانی ۱۸ و ۲۱ ک له نه‌هواز و ناساو دارا بجرد، کورد له‌گه‌ل نیرانبه‌کاندا دژی عاره‌ب برونه‌وه، لم شعره‌دا زور له کورد کوژرا و زیاننکی زوری مالیان لیکموت، پاش نمو‌ی به‌شمره کوشتار، ولاتی « کرخا «ی ناوه‌ندی و

بمشی سیمره و ماسا بهزان بمسروزکایه تی « قیس بن سلمه الاشجعی
داگیر کرد.

له سالی ۲۵ک دا له فرمانه وایه تی « عامل « ابو موسا الاشعری
له بمسره، دوچار کورد له نهواز و فارسدا شورشیان کردوه.

تیبینی:

ههنگه لهنوانانی کۆن که له نووسینه گاندا هاتوه به تایبه تی
ناوچه کانی ماد، وه ناوی نیستا:

خوبوشکیه: بمشیک بووه له هوزی ئورارتویی.

ئورگا - سالی: له زه هاری نیستا لمسر په کینک له لقه کانی سیروان
بووه. ئورگا و سالی به واته بهابان و کینگه ده گرنهوه. پان زهوی و زاری
کۆمیل

گهرده نه هاشمار: سنووری کیشوری زاموا له رۆژه لاتمه بووه «
گهرده نهی پایسته « به سنووری رۆژئاوای دا نهرا، کهوتبووه نزیک نمو
رئینگاه که له زایی بچووکهوه ئهچوو بۆ نامار.

زاراوهی « لار » : به واته چیا، که زاراوهی لولزییه گانه.

پارتاکنا شاری گابای: کهوتۆته پینج تا سی کیلومه تری نهمه هانهوه.

ئارزینتۆ: به ناوچهی رهی وه به هۆزینکیش وتراوه لهوی.

خالجی: به ناوچه کۆنستانه کانی ژوووری رۆژه لاتنی زاموایان دهووت.

سمرزمینی پادشای موساسینا، پادشای کیرتارا له پاشا نشینه کانی

تری زاموا بهوه ژوووتر بوون.

دووورد لالوه « ئیدیر « ناوی لقه کانی سیروان.

نالی پی: لورستانی نیستایه، نهوقه لایانمش، ههر له ناوه دا بوون

وهک زامۆ، نامۆ، پارسین دۆ، تیریتۆ، سۆریتۆ.

خارتیش یان خاریشپی: گموتبوه سنوره کانی ژووروی ئیلاموه.
 قهلائی مسو: له ناوچهی مانتایه کاندایه بووه.
 پاشا نشینی نی نی: مملکتی بیه بووه له قهلائی ناریز گموتبوه
 خوارووی مانتاوه.
 سیمنی شالاخ، بیت قول، بیت ساگی - له نزیک خانمقینوه بووه وه
 به بیت شادی ناویراون نم ۳ قهلاپانه به ناوی خانوادیه کانی نامارهوه
 خونندراونه توه.
 پارسوا: گموتبوه ناوچهی سرووی سیروانتوه.
 ناحیهی مسو: له گهله ناوچهی هوزهمانتایه کاندایه هاو سنوون، پاشان
 لیسر ناوچهی سنووری مانتا، لیسر سنووری پارسوا ناویراوه.
 قهلائی ئیدا: له ناوچهی ئمرده لانتا بووه.
 کبوی کول لار: رشتی پمینی چیا زاکرۆس بووه، له میله ره شه که
 نووسراوه دهراوی گمورهی خوزشکیه بهرامبر بهم چیا به بووه.
 لار: به واته چیا « کۆلار » ناوی به کینک له لوتکه کانی چیا
 زاکرۆسه.
 سیبارۆ: قهلاپهک بووه له کهناری رۆژهه لاتی قزل ئوزون یان نزیک
 زهجهانوه بوو بیت.

سەرچاوەکان:

- ۱- کرمانشاهان و کوردستان، شەڕنەواری مێژوویەکانی، ئەمەد ئاھاد، کەنگاوەر و سەنە بەرگی بەکەم، دانەری دکتۆر مسعود گولزاری، پلاۆکەرەوی ئەنجیومنی ئاتاری میلی ژمارە/ ۱۴۷ تاران ۱۹۷۸.
- ۲- کورد و کوردستان واسیلی نیکیتن.
- ۳- کورد و کوردستان محمد امین زەکی
- ۴- میدیا، ئی.م دیاکونوف وەرگیرانی برهان قانع.
- ۵- العراق في التاريخ كۆمەڵەبەک مامزستایانی مێژووی عەرەب لە عێراقدا.
- ۶- ایران در عهد باستان و تاریخ اقوام و پادشاهان پیش از الاسلام دانەری دکتۆر محمد جواد مشکوری.
- ۷- دراستی کوردی لە ولاتی « سوبارتو » دانەری دکتۆر جمال رشید احمد.
- ۸- رینازی نوی: ژمارە ۱۰ تشرینی بەکەمی ۱۹۸۸.
- ۹- جولانەوی رزگاری نیشتمانی کوردستان، دکتۆر عەزیز شەمەزنی.
- ۱۰- کتێبی شۆرش کوردستانی عێراق بەشی بەکەم لە ئەپرێل ۱۸۶۱-۱۹۶۳ لەلایەن کۆمەڵەی بەرگری لە مافەکانی گەلی کورد نووسینی دکتۆر عەسمەت شەریف وانلی.
- ۱۱- کورد و کوردستان و تراجم تالیف شیخ محمدی مەردۆخی کوردستانی.
- ۱۲- تاریخ ایران از دوران باستان تا پایان سدهی ۱۸م دانەری، ن. دەبیکولوسکاها، آپریاکوبسکی، ای.ب. بطروشفسکی، آ.ب. پلېتسکی، ل. واسنرویدا. گۆرینی لە لایەن کەرم گشاوەزیفەو، لە روسیەو.
- ۱۳- کورد مینۆرسکی: ماف خەزنەدار لە روسیەو کەردووە بە عەرەبی وە لە عەرەبەرە بۆ کوردی حەسە سەعید.
- ۱۴- کوردستانی موکریان یان ئاتروپاتین دانەری حسین حوزنی.
- ۱۵- کوردو پەیمەرستەگی ئەژادی و تاریخی او تالیف رشید یاسمی.
- ۱۶- کرد در دائره المعارف اسلام، گۆرینی بۆ فارسی اسماعیل فتاح قازی.

- ۱۷- کوردستان و الاكراد دراسه سبابه و اقتصاديه دكتور عبدالرحمن قاسلو.
- ۱۸- سومر و اكاد الدكتور وديع پشو دمشق ۱۹۸۱.
- ۱۹- اتركنامه تاريخ جامع قوچان دانمري رهمزان علي شاكري.
- ۲۰- شهرهنامه شهرهفخاني بدليسي گزپيني هزار.
- ۲۱- پيشمنگ ژماره ۲. سالي هومتهم تهموزي. ۱۹۹۰.
- ۲۲- كردها، تركها، عربها تاليف سبيل جى ادموندز به فارسي.
- ۲۳- نزه القلوب نوشته حمدالله مستوفي باهتمام و تصحيحگاه ليسترانج.
-

